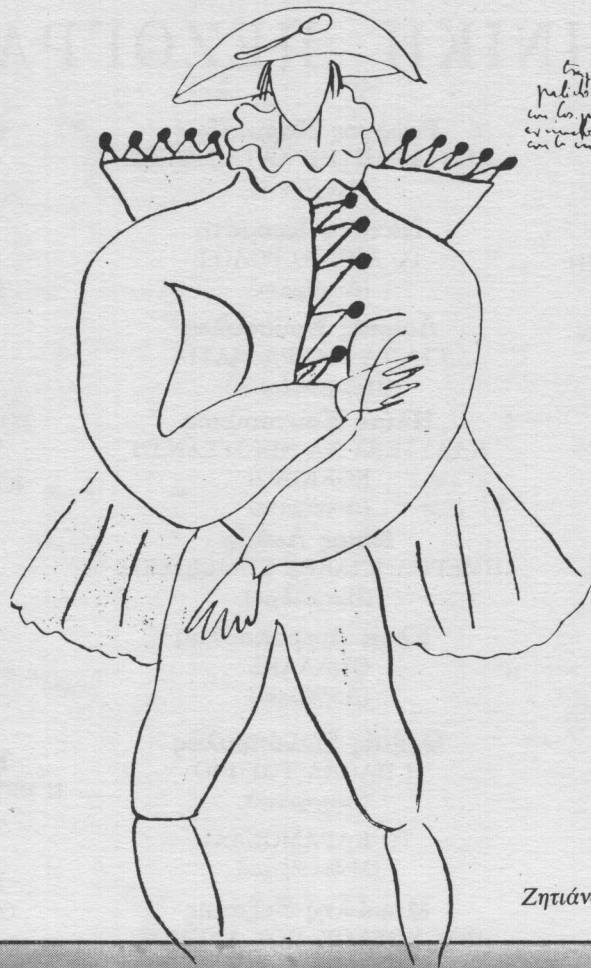


# Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

δεκαπενθήμερος



Παρασκευή 29 Σεπτεμβρίου 1995 • τεύχος 11 • δρχ. 800



longue robe  
peut être capot et  
sur les pieds fleur  
en un seul soude  
sur le visage on

Ζητιάνος

Μέσα στα έργα του Lorca τά δραματικά βλέπουμε καθαρά την προσπάθειά του νά είναι έξισον «μοντέρνος» μέ τους μεγάλους φίλους του πού φάνταζαν μετέωροι στό Παρίσι και στόν κόσμο, σάν νά μήν είχαν γεννηθεί σέ καμιά πατρίδα, τουλάχιστον γιά τους επιπόλαιους, και σάν νά είχαν ελευθερωθεί από κάθε δεσμευτική μορφή παράδοσης. Όλα τά λυρικά μέσα στα δραματικά του έργα πού φαινόταν νά τόν απομακρύνουν άπ' τόν ήθογραφικό νατουραλισμό δέν είναι ούτε πιά ποιητικά, ούτε πιά μοντέρνα άπ' τήν πατροπαράδοτη και μυστηριώδη αγάπη τής πραγματικότητας, παντοτεινό δείγμα ευγενείας, ενός Ισπανικού έργου. Τά λυρικά του Lorca όπως και τά μοντέρνα του σχέδια, τό ίδιο μέ τίς πρωτότυπες και επαναστατικές μορφές του Picasso, τίς έξυπνάδες του Dalí και τή βαθιά αίσθηση του Tarpiesse, στέκονται ως άκριβή σύμβολα μιάς βαθιάς και ουσιαστικής επαφής μέ τά πράγματα.

Είναι ενδιαφέρον νά παρακολουθούμε μέσα σ' αυτά τά σχέδια, έρασιτεχνικά μαζί και μεγαλοφυή, τήν Ισπανική νευρική και αυτή τή γνήσια Ισπανική ύστερία πού κάνει τίς φράσεις του νά λάμπουν.

Μιά προσωπική παρασημαντική ενός προσωπικότερου λυρισμού. Ίερογλυφικά σήματα πού ξεπερνούν τή μορφή τους. Η γλώσσα ενός ποιητή, αναπόφευκτος δεσμός μά και μεγάλο προνόμιο αυθεντικότητας, βοηθεί περισσότερο άπ' τή διεθνή γεωμετρία και όλους τους συνδυασμούς της, τή δροσιά και τήν παρθενικότητα ενός έργου, άκόμη και τή νόμιμη έρημητικότητά του, δίνει τήν άπιστευτη μέθη πού μάζ χαρίζει τό δύθισμά μας στις ιερές πηγές τής γλώσσας, τό πιά δυνατό άπ' όλα τά ανθρώπινα έφευρήματα, εύθραυστη και παντοτινή, προμηθειική τυφλή έλπίδα.

Τά Ισπανικά έργα μοιάζουν σέ τούτο μέ τά καλά έλληνικά έργα όλων τών εποχών: ξεπερνούν τή μορφή τους όποια κι αν είναι αυτή, και αναφέρονται πάντα σέ κάτι άλλο πού είναι και τό ουσιώδες.

Άπόσπασμα από τόν πρόλογο του Γιάννη Τσαρούχη στή συλλογή σχεδίων του Φ.Γ. Λόρχα (έρασιτεχνικές εκδόσεις «Τό σύμπόσιον», Αθήνα 1978), άπ' όπου και ή εικόνα του έξωφύλλου και ή εικονογράφηση του τεύχους.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ  
Δεκαπενθήμερος  
Παρασκευή 29 Σεπτεμβρίου 1995

τεύχος 11 τιμή 800 δραχ.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Εσωτερικού:  
Ετήσια (24 τεύχη): 15.000 δραχ.  
Εξαμηνιαία (12 τεύχη): 7.500 δραχ.  
Εξωτερικού:  
Ευρώπης ετήσια: 17.000 δραχ.  
Άλλες χώρες ετήσια: 20.000 δραχ.

ΕΚΔΟΤΗΣ

Άγγελος Ήλεφάντης  
Κέκροπος 2, Άθήνα 105 58  
Τηλ. 3239645 • FAX 3227706  
Έκτύπωση: Αφοί Χρυσσοχού,  
Στυμφαλίας 8,  
Περιστέρι, τηλ. 5719937

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΓΚΚΝΑΣΙΟ ΡΑΜΟΝΕ, 'Η «μοναδική σκέψη» ..... 6

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ: Γράφουν οι: Δ. Τζάκης,  
'Α. Ήλεφάντης ..... 8

Μ. ΕΥΣΤΑΘΙΑΔΗ, 'Ως έλαφος έρασμα ..... 12

Ν. ΜΑΚΡΙΑΔΗΣ, Πόλεμοι τής γιουγκοσλαβικής διαδοχής:  
ή αλλαγή τής σκακιέρας ..... 14

ΝΙΚΟΣ ΠΡΟΚΟΒΑΣ, Παρίσι-Τέξας; 'Οχι,  
Παρίσι-Μπέλφαστ ..... 16

Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Γιά τό «ζήτημα Δήμητρα» 18

ΤΖΩΝ ΧΟΛΛΟΓΟΥΑΙΗ, Οί Ζαπατίστας ..... 21

Ν. ΣΚΟΥΤΕΡΗ-ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ, 'Ορια καί αντίστασεις  
τής λαϊκής μνήμης ..... 26

ΗΛ. ΕΥΘΥΜΙΟΠΟΥΛΟΣ, Έμπάθεια καί κακεντρέχεια . 31

Β. ΖΟΥΝΑΛΗΣ, Χωρίς εμπάθεια, μέ τό συμπάθιο ..... 32

Μ. ΜΑΥΡΟΕΙΔΗΣ, Μουσική εκπαίδευση καί παράδοση 35

Μ. ΠΙΕΡΗΣ, Περί τής γλωσσικής «έξυγιανσης»  
τών κυπριακών τοπωνυμίων ..... 40

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

ΑΓ. ΕΛΕΦΑΝΤΗΣ, Κ.Θ. Δημαράς καί Ν. Σβορώνος ... 44

Δ. ΚΟΚΟΡΗΣ, 'Από τή Βαλέρια στόν Σπετίμ ..... 46

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ..... 50



# Η «ΜΟΝΑΔΙΚΗ ΣΚΕΨΗ»

Περί του «ΡΡΠ» συστήματος (Γλανετικό, Διαρκές, "Άμεσο καί "Άυλο)



του Ίγκνάσιο Ραμονέ

**Π**ιασμένοι στά ξόβεργα! Στίς σημερινές δημοκρατίες όλο καί περισσότεροι έλευθεροι πολίτες αισθάνονται πιασμένοι σέ ένα είδος κολλώδους θεωρίας ή όποια, άνεπαισθήτως, περιβάλλει κάθε άτίθασο στοχασμό, τόν άναστέλλει, τόν διαταράσσει, τόν παραλύει καί έν τέλει τόν πνίγει. Η θεωρία αύτή είναι ή «μοναδική σκέψη», ή μόνη πού έπιτρέπει μιά άόρατη αλλά πανταχού παρούσα άστυνομία κοινής γνώμης.

Μετά τήν πτώση του Τείχους του Βερολίνου, τήν κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων καί τήν άποθάρρυνση του σοσιαλισμού, ή ύπεροψία, ή άλαζονεία καί ή ίταμότητα τής έν λόγω θεωρίας έφτασαν σέ τέτοιο σημείο πού αύτή τή νέα θύελλα μπορούμε νά τή χαρακτηρίσουμε σύγχρονο δογματισμό.

Τί είναι ή «μοναδική σκέψη»; Η μετάφραση, μέ ιδεολογικούς όρους καί μέ οικουμενικές φιλοδοξίες, των συμφερόντων ενός συνόλου οικονομικών δυνάμεων, του διεθνούς κεφαλαίου κυρίως. Διατυπώθηκε κατά κάποιον τρόπο καί άποσαφηνίστηκε ήδη από τό 1944, μέ τήν εύκαιρία των συμφωνιών του Bretton Woods. Οί κύριες πηγές τής είναι οί μεγάλοι διεθνείς οικονομικοί καί νομισματικοί θεσμοί: Παγκόσμια Τράπεζα, Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ΟΟΣΑ, GATT, Μπούντενομπανκ, Εύρωπαϊκή Έπιτροπή, Τράπεζα τής Γαλλίας κλπ., οί όποιοι μέ τή χρηματοδότησή τους, στρατολογούν στην ύπηρεσία των συμφερόντων τους πολυάριθμα έρευνητικά κέντρα σέ όλο τόν πλανήτη, πανεπιστήμια, ιδρύματα, πού μέ τή σειρά τους έκλεπτούν καί διαδίδουν τόν θείο λόγο.

Ο λόγος αύτός προσλαμβάνεται καί άναπαράγεται από τά κύρια όργανα οικονομικής πληροφόρησης, ιδιαίτερα από τίς «Βίβλους» των έπενδυτών καί των χρηματιστών, όπως *The Wall Street Journal*, *The Financial Times*, *The Economist*, *Far Eastern Economic Review*, τό πρακτορείο *Renter* κλπ., πού συνήθως είναι καί ιδιοκτησία μεγάλων βιομηχανικών καί χρηματιστικών όμίλων. Στη συνέχεια, λίγο-πολύ παντού, πανεπιστημιακές σχολές οικονομικών έπιστημών, δημοσιογράφοι, δοκιμογράφοι καί πολιτικοί ξαναπαίρνουν τίς κύριες έντολές από τίς Δέλτους των Νόμων καί διά μέσου των μεγάλων Μέσων Μαζικής Έπικοινωνίας τίς έπαναλαμβάνουν κατά κόρον. Καί γνωρίζουν πολύ καλά ότι στίς μιντιατικές κοινωνίες μας, ή επανά-

ληψη ίσοδυναμεί μέ τήν άπόδειξη.

Η πρώτη έντολή τής μοναδικής σκέψης είναι τόσο ισχυρή ώστε ένας δογματικός μαρξιστής δέν θά τήν άρνούταν: ή *οικονομία προσδιορίζει άπολύτως τήν πολιτική*. Πάνω σέ μιά τέτοια άρχή βασίζεται, γιά παράδειγμα, ένα τόσο σημαντικό όργανο στά χέρια τής έκτελεστικής έξουσίας όπως ή Τράπεζα τής Γαλλίας, ή όποια, χωρίς καμιά άντίσταση, κατέστη άνεξάρτητη τό 1994 καί, κατά κάποιον τρόπο, τέθηκε «στό άπρόβλητο των πολιτικών διακυβευμάτων». «Η Τράπεζα τής Γαλλίας είναι άνεξάρτητη, άπολιτική καί εργάζεται γιά τό συμφέρον όλων», διακηρύσσει ό διοικητής τής Ζάν-Κλώντ Τρισέ, πού ώστόσο προσθέτει: «Ζητάμε νά μειωθούν τά δημόσια έλλείμματα» καί «άκολουθούμε μιά στρατηγική σταθερότητας του νομίσματος». <sup>1</sup> Λές καί αύτοί οί δύο στόχοι δέν είναι πολιτικοί!

Στό όνομα του «ρεαλισμού» καί του «πραγματικού» τοποθέτησαν τήν οικονομία στό τιμόνι, κάτι πού ό Άλαίν Μένκ (Alain Minc) διατυπώνει μέ τόν άκόλουθο τρόπο: «Ο *καπιταλισμός δέν μπορεί νά καταρρεύσει, είναι ή φυσική κατάσταση τής κοινωνίας. Η άγορά είναι*». <sup>2</sup> Έννοείται, μιά οικονομία πού ξεφορτώνεται τό έμπόδιο του κοινωνικού, ξυπνά από τόν λήθαργο τής παθητικότητας, τής όποίας τό βάρος είναι αίτια όπισθοδρόμησης καί κρίσης.

Οί άλλες έννοιες-κλειδιά τής μοναδικής σκέψης είναι γνωστές: ή *άγορά*, τής όποίας «ή *άόρατος χείρ διορθώνει τίς άνωμαλίες καί τίς δυσλειτουργίες του καπιταλισμού*» καί ιδιαίτερα οί πιστοχρηματοδοτικές άγορές των όποιων τά σήματα «*προσανατολίζουν καί προσδιορίζουν τή γενική κίνηση τής οικονομίας*». Ο άνταγωνισμός καί ή άνταγωνιστικότητα «*πού ένδυναμώνουν καί ένθαρρύνουν τίς επιχειρήσεις, έξωθώντας τες σέ έναν διαρκή καί σωτήριο έκσυγχρονισμό*». Η άνευ όρίων έλευθερία των συναλλαγών «*πού παράγουν άδιάκοπη άνάπτυξη του έμπορίου καί, έπομένως, τής κοινωνίας*». Η παγκοσμιοποίηση τής βιομηχανικής παραγωγής καί των χρηματιστικών ροών. Ο διεθνής καταμερισμός εργασίας, «*πού μετριάξει τίς συνδικαλιστικές διεκδικήσεις καί περιορίζει τό μισθοδοτικό κόστος*». Το ισχυρό νόμισμα, «*πού δημιουργεί σταθερότητα*».

ή ιδιωτικοποίηση, ή φιλελευθεροποίηση, ή απορρύθμιση κλπ. Πάντοτε, βέβαια, λιγότερο κράτος, και πάντοτε μιά διαρκής επιδιαιτησία υπέρ των εισοδημάτων του κεφαλαίου και εις βάρος των εισοδημάτων της εργασίας. Και μιά σκληρή άδιαφορία για τó οικολογικό κόστος.

Η συνεχής επανάληψη σέ όλα τά μίντια αυτής της κατήχησης σχεδόν απ' όλους τούς πολιτικούς, της Δεξιάς και της Αριστεράς,<sup>4</sup> χαρίζουν στή μοναδική σκέψη μιά τέτοια δύναμη τρομοκράτησης ώστε πνίγεται κάθε ελεύθερη σκέψη και καθίσταται πολύ δύσκολη ή αντίσταση ενάντια σ' αυτόν τόν νεοσοταδισμό.

Οί 17,5 εκατομμύρια άνεργοί στήν Εύρώπη, ή καταστροφή των πόλεων, ή γενική αποσταθεροποίηση, τά φλεγόμενα προάστια, ή οικολογική καταστροφή, ή επιστροφή τού ρατσισμού, ή πλημμυρίδα των αποκλεισμένων θεωρούνται άπλες όπτασιές, παραφωνίες μέσα σ' αυτόν τόν υπέροχο κόσμο πού οικοδομεί, για τίς αναισθητοποιημένες συνειδήσεις μας, ή μοναδική σκέψη. Κι αυτό γιατί, άνεπαισθήτως, νέα παραδείγματα ήλθαν νά οργανώσουν τόν τρόπο πού σκεπτόμαστε τήν πραγματικότητα σ' αυτό τó τέλος τού αιώνα. Χάρη στήν κυρίαρχη ιδεολογία, εισχωρούν παντού και επαναλαμβάνονται από τά μεγάλα μέσα μαζικής ενημέρωσης (τηλεόραση, ραδιόφωνα, Τύπος), από ένα μεγάλο μέρος των «έλιτ», τούς κατασκευαστές κοινής γνώμης και τούς όπαδούς της μοναδικής σκέψης.

Τά κύρια παραδείγματα είναι έν τέλει δύο: τó πρώτο ή επικοινωνία. Τείνει λίγο λίγο νά αντικαταστήσει τή λειτουργία τού ένός εκ των μέγιστων παραδειγμάτων των δύο τελευταίων αιώνων: τήν πρόοδο. Από τó σχολείο ως τήν επιχείρηση, από τήν κυβέρνηση ως τή δικαιοσύνη, σέ όλους τούς τομείς και όλους τούς θεομούς, ένα μόνο σύνθημα πρυτανεύει: πρέπει νά επικοινωνούμε.

Η αντικατάσταση της ιδεολογίας της προόδου από τήν ιδεολογία της επικοινωνίας επισειρεί ανατροπές πάσης φύσεως. Πιό συγκεκριμένα, έξαθεί όρισμένους πολιτικούς ήγέτες ν' απορρίπτουν εϋθέως τά κοινωνικά προτάγματα πρώτης σπουδαιότητας, εκείνα ακριβώς πού είχαν αναδείξει οι δημοκρατικές αρχές της *ισότητας* και της *αδελφότητας*. Θολώνει επίσης ή ίδια ή αποστολή της εκτελεστικής εξουσίας, πού βλέπει ότι αυτό τó νέο παράδειγμα αναδεικνύεται και πραγματοποιείται καλύτερα από τά μίντια παρά από τήν ίδια. Έξ οϋ ή μέγιστη αντίπαλότητα ανάμεσα στήν έξουσία και τά μίντια.

Τό άλλο παράδειγμα είναι ή *άγορά*: αντικαθιστά τó παράδειγμα της οργάνωσης, της όποίας οι μηχανισμοί και ή λειτουργία έξασφάλιζαν τήν εξέλιξη τού συστήματος. Τή μεταφορική αντίληψη της μηχανής, κληροδοτημένη από τόν 18ο αιώνα, διαδέχεται ή οικονομική και χρηματιστική μεταφορική αντίληψη. Τά πάντα πρέπει νά ρυθμιστούν (ή νά απορρυθμιστούν) σύμφωνα μέ τά κριτήρια της άγοράς, σύμφωνα μέ τó κέρδος, τά έσοδα, τήν άποδοτικότητα, τήν παραγωγικότητα. Οί «νόμοι» της άγοράς διαδέχονται τούς νόμους της φύσης, ή της ιστορίας, ως γενική εξήγηση της κίνησης των κοινωνιών. Κι έδω οι πιό ισχυροί επικρατούν, πράγμα πού θεωρείται απολύτως νόμιμο και θεμιτό. Ο κοινωνικός και ό οικονομικός δαρβινισμός επιβάλλονται σάν κάτι τó αυτόνόητο (συνεχής έκκληση στόν ανταγωνισμό, τήν έπιλογή, τήν προσαρμογή). Απ' αυτή τήν άποψη τó προς μίμηση παράδειγμα είναι ένεινο των χρηματιστικών άγορών. Βρίσκονται στό κέντρο τού «συστή-

ματος Ρ.Ρ.Ι.Ι.» (έλληνικά Π.Δ.Α.Α.), προς τó όποιο πιά τείνουν όλοι οι τομείς της δραστηριότητας χάρις, ακριβώς, στίς νέες τεχνολογίες της πληροφόρησης, της επικοινωνίας και χάρις στα νέα ηλεκτρονικά δίκτυα.

Τί είναι τó «σύστημα Ρ.Ρ.Ι.Ι.», τó ΠΔΑΑ; Είναι ένα Πλανητικό, Διαρκές, Άμεσο και Άυλο σύστημα. Τά τέσσερα χαρακτηριστικά του ανακαλούν τά τέσσερα κατηγορήματα τού ίδιου τού Θεοϋ. Και εκ των πραγμάτων τó σύστημα αυτό όρθώνει ως θεότητα, άπαιτώντας ύποταγή, πίστη, λατρεία και νέες τελετουργίες. Τά πάντα έχουν πλέον τήν τάση νά όργανώνονται σέ συνάρτηση μέ τά κριτήρια τού ΠΔΑΑ: χρηματιστηριακές άξιες, νομισματικές άξιες, πληροφόρηση, προγράμματα τηλεοπτικά, πολυμίντια, κυβερνοκοουλτούρα κλπ. Γι' αυτό γίνεται τóσος ντόρος για τήν «παγκοσμιοποίηση» ή τή «συνολικοποίηση».

Τό μοντέλο των χρηματιστικών άγορών επιβάλλει ως επιστήμη άναφοράς όχι πλέον τίς φυσικές επιστήμες, τή νευτώνεια μηχανική ή τήν όργανική χημεία, αλλά τόν ύπολογισμό των πιθανοτήτων, τή θεωρία των παιγνίων, τή θεωρία τού χάους, τή ρευστή λογική και τίς επιστήμες τού διώματος. Τύχη, άδεδαιότητα, άταξία αναδείχθηκαν ως οι ισχυρές παράμετροι για νά μετρηθεί ή νέα άρμονία τού κόσμου.

Είναι επίσης εκπληκτικό νά διαπιστώνει κανείς ότι μιά περίοδος άναδροσμών, κρίσεων και κινδύνων πάσης φύσεως, όπως ή δική μας, συμπίπτει μέ μιά καταθλιπτική ιδεολογική συναίνεση πού επιβάλλουν τά μίντια, οι δημοσκοπήσεις και ή διαφήμιση, χάρη στή χειραγώγηση των σημείων, των συμβόλων και τά νέα όπλα έλέγχου των πνευμάτων.

Εϋτυχώς, έδω κι εκεί, στό Βορρά και στό Νότο, δημιουργοί, διανοούμενοι και επιστήμονες δέν διστάζουν νά καταγγέλλουν αυτή τήν άσφικτική συναίνεση και νά στρατεύονται στόν ιδεολογικό άγώνα. Άντιστέκονται, άμφισβητούν, έξεγειρονται. Προτείνουν άλλα επιχειρήματα, άλλες θέσεις για νά ξεφύγουμε από τόν έλεγχο των πνευμάτων, βοηθώντας στήν άλλαγή τού κόσμου. Μας βοηθούν έτσι νά καταλάβουμε καλύτερα τó νόημα της έποχής μας.

\* Τό κείμενο αυτό τού Ignacio Ramonet είναι εισαγωγικό στό ειδικό άφιέρωμα τού περιοδικού *Manière de voir*, τεύχος 27 (έκδοση τού *Monde Diplomatique*) στα Μέσα Μαζικής Ένημέρωσης.

#### Σημειώσεις

1. *Le Monde*, 17 Δεκ. 1994.
2. *Cambio* 16, Madrid, 5 Δεκ. 1994.
3. Παραδειγματική μαρτυρία αυτής της κυρίαρχης σκέψης: *La France de l'an 2000, rapport au premier ministre*, έκδ. Odile Jacob, Παρίσι 1994.
4. Είναι γνωστή ή περιδότητη άπάντηση τού Ντομίνικ Στρώς-Κάν, τού παλαιού σοσιαλιστή, ύπουργού Βιομηχανίας, τήν παραμονή των βουλευτικών έκλογών τού 1993: στήν έρώτηση «Τί θά αλλάξει άν ή Δεξιά κερδίσει στίς εκλογές;» άπάντησε: «Τίποτε, ή οικονομική τους πολιτική δέν θά είναι πολύ διαφορετική από τή δική μας» (*The Wall Street Journal Europe*, 18 Μαρτίου 1993).





Τοὺς θυμόμαστε στὰ δελτία εἰδήσεων νὰ τοὺς γκρεμίζουν τὶς «αὐθαίρετες» παράγκες, σὲ κάποιο ἔγκλημα τιμῆς —βεντέτα, ἴσως—, σὲ παράνομα ἔμπορῖα καὶ δουλειές τοῦ ποδαριοῦ, σὲ κινηματογραφικὲς ταινίες πού τοὺς ἀναβαθμίζουν τὸ image, σὲ ἀγοραπωλησίες βρεφῶν, σὲ τηλεοπτικὲς ἐκπομπές τύπου Χαρδαβέλλα, στὸ προσκύνημα τῆς Παναγιᾶς στὰ μέσα τοῦ Αὐγούστου, στὰ ρεπορτάζ γιὰ τὴν «ἐκμετάλλευση» τῆς παιδικῆς ἐργασίας καί, βέβαια, στὶς ἐκλογές νὰ τοὺς τάζουν λαγούς μὲ πετραχήλια.

## Ο ΚΑΙΡΟΣ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ, ΠΟΥ ΕΞΕΧΝΑΜΕ

Τοὺς θυμόμαστε στὸ περιθώριο τῆς ζωῆς μας —ὡς νὰ μὴν ζοῦν μαζί μας, ἓνα μ' ἑμᾶς καὶ διαφορετικοί, «ἄλλοι» μὰ ὄχι ξένοι—, δηλαδή τοὺς ξεχνᾶμε. Ἐγκλωβισμένοι σὲ σχήματα καὶ κατηγορίες ἔθνοκεντρικὲς (ὅπου ὁ «ἄλλος» ἀναγνωρίζεται καί, συνεπῶς, μπορεῖ νὰ ὑπάρξει μόνο ὡς ἄλλοεθνῆς) μὲ τὶς ὁποῖες ἀναγνωρίζουμε τὸν κόσμο καὶ κωδικοποιοῦμε τὴ διαφορὰ, δέν μποροῦμε νὰ τοὺς κατατάξουμε πουθενά καί γι' αὐτὸ τοὺς ξεχνᾶμε ὅταν μιλάμε γιὰ μειονότητες, δικαιώματα, σεβασμὸ στὴ διαφορὰ καὶ ἄλλα τέτοια, πραγματικὰ ὄμορφα. Κι ἀκόμη περισσότερο, τοὺς χώρους πού ζοῦν —ἐκεῖ πού ζοῦμε κι ἐμεῖς δηλαδή— δέν τοὺς προσλαμβάνουμε ὡς πολυπολιτισμικὲς κοινωνίες· μὲ τὰ προβλήματά τους, ναι, μὰ πού πρέπει νὰ ἐπιβιώσουν, σὲ ἓναν κόσμο ὁλοένα καὶ περισσότερο (ἐθνικά) ὁμοίμορφο.

Κάνουμε σάν νὰ μὴν ὑπάρχουν κι αὐτὸ δέν γίνεται μόνο ἀπ' ὅσους ἀντιλαμβάνονται σὲ αὐτοὺς ἓναν ἀκόμη κίνδυνο ἐνάντια στὴν καθαρότητα τοῦ ἔθνους καὶ τὴν ὁμοιογένεια τῆς πατρίδας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ «ἐμᾶς» («ἀριστερούς», «οἰκολόγους», «ριζοσπάστες» —πῶς νὰ μᾶς ἀποκαλέσω πλέον, ἔχω χάσει τὶς λέξεις), πού σκίζουμε τὰ ἱμάτιά μας γιὰ τὶς ἐπιθέσεις πού δέχονται οἱ ὅπου γῆς ἐναπομείνασες καὶ ἀπειλούμενες πολυπολιτισμικὲς κοινωνίες. Κι ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη τὸ Σαράγεβο εἶναι πολὺ πιὸ κοντὰ μας ἀπ' τὰ Ἴνω Λιόσια καί, ἀσφαλῶς, πιὸ «δικό μας».

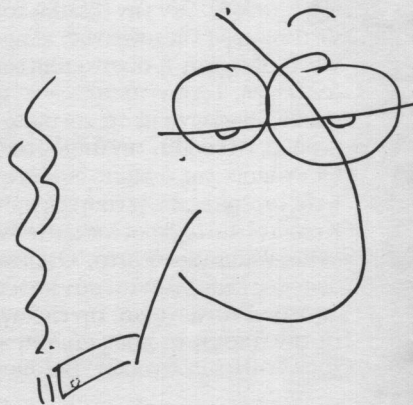
Τὰ Ἴνω Λιόσια πού τὰ ξεχνᾶμε σάν τὶς νεανικὲς μας ἀμαρτίες, σάν τὶς διαφημίσεις στοὺς δρόμους πού ὀδηγοῦμε, σάν ἓνα σπυρὶ στὴν πλάτη μας. Τὰ Ἴνω Λιόσια πού δέν ὑπάρχουν στοὺς χάρτες τοῦ μυαλοῦ μας, ὅμως ὑπάρχουν στοὺς ἀνθρώπους πού μένουν ἐκεῖ χωρισμένοι στὰ δυό, ὄχι μόνο σὲ Τσιγγάνους καὶ μὴ, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐκείνους πού θέλουν νὰ συνεχίσουν νὰ ζοῦν μαζί καὶ στοὺς ἄλλους πού θέλουν νὰ μείνουν χωριστὰ.

Τὰ Ἴνω Λιόσια πού ἐπιμένουν νὰ ἀνασαιίνουν, ἐν τῇ ἀγνοίᾳ μας, στοὺς ἀνθρώπους πού ζοῦν ἐκεῖ, ὅπως ζοῦν· πού πηγαίνουν σχολεῖο, ἂν καὶ ὅπως πηγαίνουν σχολεῖο· πού ντύνονται, μὲ ὅ,τι ρούχα ντύνονται· πού παντρεύονται καὶ γλεντοῦν στοὺς γάμους τους ἔτσι ὅπως συνηθίζουν νὰ παντρεύονται καὶ νὰ γλεντοῦν στοὺς γάμους τους: σὲ μεγάλες ἀλάνες, μὲ τὰ προικιά στὸ φῶς τοῦ ἡλίου, μὲ ἑκατοντάδες καλεσμένους, μὲ τραγούδια καὶ ξιπόλητους χορούς. Μὲ συνήθειες, δηλαδή, διαφορετικὲς ἀπ' τὶς δικές μας, πού ὅμως αὐτές ἔχουν, ἔτσι τὶς βρῆκαν καὶ ἔτσι θὰ ἔθελαν νὰ τὶς ἀφήσουν. Ἴνω τοὺς ἀφήσουν, δηλαδή, ἂν τοὺς ἀφήσουμε...

Ἐκεῖ στὰ Ἴνω Λιόσια, λοιπόν, ὑπάρχει ἓνας δήμαρχος, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει σὲ κάθε δῆμὸ τῆς χώρας. Δέν εἶμαι βέβαιος γιὰ τὸ κόμμα πού στήριξε τὴν ἐκλογή του, ὅμως αὐτὴ ἡ πληροφορία θαρρῶ πῶς δέν ἔχει καὶ τόση σημασία. Δήμαρχος εἶναι, δηλαδή, ἂν καὶ ἐκλεκτός ἐνός τμήματος τῶν ψηφοφόρων, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς περιοχῆς, δηλαδή ὅλων τῶν κατοίκων τῆς. Καὶ φροντίζει γιὰ ὅλους, ἢ σωστότερα θὰ ἔπρεπε νὰ φροντίζει γιὰ ὅλους. Τώρα ἂν ὁ συγκεκριμένος δήμαρχος στήριξε τὴν προεκλογικὴ του ἐκστρατεία στὸ μίσος καὶ τὸ ρατσισμό καὶ ἄφησε νὰ νοηθεῖ ὅτι θὰ κάνει τὸ βίῳ ἀβίωτο σ' αὐτοὺς τοὺς «ἄλλους», τοὺς παρείσακτους, πού βρομίζουν καὶ ὑποβαθμίζουν τὴν περιοχὴ του, εἶναι μιὰ ἄλλη ἱστορία.

Καὶ νὰ πού στὸν τόπο μας, στὸ ρωμέικο πού λένε, παρά τὰ λεγόμενα καὶ τὶς κακές κουβέντες ὑπάρχουν καὶ πολιτικοὶ πού πραγματοποιοῦν τὰ ὅσα ὑποσχέθηκαν, ἢ, τουλάχιστον, τὸ προσπαθοῦν. Ἐνας ἀπ' αὐτούς, τοὺς λίγους, τοὺς δακτυλοδεικτούμενους, εἶναι κι ὁ κύριος δήμαρχος πού ἐδῶ καὶ μερικὸς μῆνες τὸ ἔχει βάλει ἀμέτι μουχαμέτι νὰ πάφουν οἱ Τσιγγάνοι νὰ

ΒΑΡΕΘΗΚΑ  
ΤΟΝ  
ΚΟΣΜΟ!...





παντρεύονται ἔτσι ὅπως θέλουν, ἔτσι ὅπως ξέρουν, καί ν' ἀρχίσουν νά γλεντᾶνε στούς γάμους «ἀλά ἑλληνικά». Παράνομη ἐμποροπανήγυρη χαρακτηρίσε ὁ ἀξιότιμος δήμαρχος τά προικιά πού ἐκθέτονταν σέ ἀλάνα ἐντός τῶν ὁρίων τοῦ δήμου του, καί ἐξοργίστηκε ἀπό τήν τόση καί τέτοια παρανομία κι εἶπε σάν ἄλλος Ἀβραμόπουλος νά δώσει τέρμα στό παράνομο ἐμπόριο καί τίς μαφίες πού τό στηρίζουν καί διέκοψε τό γάμο καί ἔβαλε πρόστιμο ἐνός ἑκατομμυρίου.

Καί τώρα, πού καί πῶς παντρεύονται οἱ Τσιγγάνοι; Μήν ἀνησυχεῖτε, γιά ὅλα τά προβλήματα ὑπάρχει πάντοτε «μιά κάποια λύση». Στόν «ὑποβαθμισμένο» δῆμο τῶν Ἄνω Λιοσιῶν εὐδοκιμοῦν τόν τελευταῖο καιρό καταστήματα μέ αἰθουσες «πού διατίθενται διά γάμους, ἀρραβῶνας καί χοροεσπερίδας». Τριακόσια χιλιάρικα ἢ ταρίφα τοῦ γάμου, ποσό πού ἀφορᾶ τό χῶρο, τά τραπέζια καί τίς καρέκλες. Φαγητό καί ποτά, ἀκόμη καί σερβίτσια, φέρνουν οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ καί τῆς νύφης. Τριακόσια χιλιάρικα, λοιπόν, ἢ ταρίφα τῆς προστασίας ἀπό τά ὑπερτριπλάσια πρόστιμα τοῦ δημάρχου, πού σημαίνει πῶς εἶναι κι εὐχαριστημένοι. Εὐχαριστημένοι πού μποροῦν νά πηγαίνουν σέ γάμους καί νά χορεύουν καί νά τραγουδᾶνε καί νά πίνουν. Νά γλεντᾶνε, τέλος πάντων, κι ἄς μήν γλεντᾶνε ἔτσι ὅπως ξέρουν καί θέλουν νά γλεντᾶνε.

Θά τό ξαναπῶ. Τό Σαράγεβο τό νιώθουμε πολύ πιό κοντά μας ἀπ' τά Ἄνω Λιόσια...

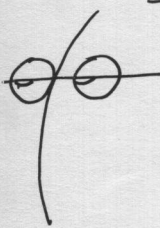
Διονύσης Τζάκης

### ΕΙΜΑΣΤΕ ΑΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΤΟΙ

Μέσα ἀπό τά σκαμπανεβάσματα τῆς ἐθνικιστικῆς ὑστερίας καί τῶν μικροκομματικῶν σκοπιμοτήτων πού ἔφερνε στό φῶς ἡ ἀντιδικία ΠΑΣΟΚ-ΝΔ, μέσα ἀπό τά παλλαϊκά συλλαλητήρια, τίς ἀρειμάνιες σκιαμαχίες μακεδονο-

μάχων, λαύρων ρασοφόρων καί περισπούδαστων ἀκαδημαϊκῶν, χάρη στίς ἐκστρατεῖες ἐναντίον τῶν ἰταλικῶν μακαρονιῶν καί τῶν ὀλλανδικῶν τυριῶν, ἔχοντας ξοδέψει πολλές ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια γιά νά διαφωτίσουμε τή διεθνή κοινή γνώμη γιά τό σκότος πού κατεῖχε τήν ψυχὴ τῶν λεβεντοπατριωτῶν καί τῆ θολούρα πού καθοδηγοῦσε τά μυαλά τῶν πολιτικῶν, ἀφοῦ οἱ ἀριστεῖς τῶν γραμμάτων καί τῆς τέχνης βροντοφώναξαν σέ ὅλο τόν κόσμο ὅτι τό ὄνομά μας εἶναι ἡ ψυχὴ τους ἐνῶ, κατ' ἀντιδιαστολήν, τό ὄνομα τῶν ἄλλων λαῶν πρέπει νά πάρει ἔγκριση ἀπό τό δικό μας ἐθνικό ληξιαρχεῖο, ἔχοντας δεῖ νά προσάγονται στά δικαστήρια συμπολίτες μας, μέ βαρύτερες ποινικές κατηγορίες, ἐπειδὴ δέν εἶχαν τήν ἴδια πολιτική ἀντίληψη γιά τό ἔθνος καί τήν ἐξωτερική πολιτική μέ τόν κ. Παπαθεμελῆ, τόν κ. Ἐβερτ, τόν κ. Παπανδρέου, τόν κ. Σαμαρά, ἀφοῦ στό μεταξὺ γεννήθηκε τό κόμμα τοῦ Σαμαρά ἀκριβῶς γιά νά περισυλλέξει καί νά πολλαπλασιάσει ὅ,τι τό ἐθνικιστικότερο ἐφύετο στόν τόπο, ἀφοῦ ἡ φρικίαση τοῦ κ. Σαμαρά γιά τήν «ἐθνική μειοδοσία» τοῦ κ. Μητσοτάκη ἔριξε τήν κυβέρνηση τῆς ΝΔ καί ἀφοῦ τό ἴδιο ἐπιχείρημα ἔφερε καί πάλι τό ΠΑΣΟΚ στήν ἐξουσία, τοῦ ὁποίου ἡ κυβέρνηση ἀποχώρησε ἀπό τίς συνομιλίες στόν ΟΗΕ πού εἶχαν ἀρχίσει οἱ «μειοδότες», ἀφοῦ γέμισε ἡ Ἑλλάδα μέ ἥλιους τῆς Βεργίνας, ἀπό τά τουριστικά φανελάκια μέχρι τίς ἐπωμίδες τῶν ἀστυνομικῶν δυνάμεων τοῦ κ. Παπαθεμελῆ, ἔχοντας ἐπιβάλεῖ ἕνα κτηνώδες ἠθικοπολιτικά καί ἠλίθιο οἰκονομικά ἐμπάργχο γιά νά ὑποχρεώσουμε τόν Γκλιγκόρφ νά ἀποδεχθεῖ λιγότερα ἀπ' ὅσα ἦδη εἶχαν παραχωρηθεῖ ἀπό τό πακέτο Πινέρο τό 1992, ἔχοντας ἐξαναγκάσει ὅλους τοὺς Εὐρωπαίους ἐταίρους νά κοιτᾶνε κατά τή μεριά τῆς Ἑλλάδας καί νά στραυροκοπιούνται ἀλλά καί διευκολύντας ὀρισμένους ἐξ αὐτῶν στήν ἀσκησιὴ ἐνός ἀλαζονικοῦ μισελληνισμοῦ, τελικά μᾶς πῆραν

ΣΤ' ΑΡΧΙΔΙΑ  
ΤΟΥ!



Σταμάτης



ἀπό τό χέρι οἱ Ἀμερικανοί γιά νά τά βροῦμε μέ τούς «Σκοπιανούς», καί, διεκπεραιωτές ἔξωθεν ἐπιταγῶν, συμφωνήσαμε! Τό ἕνα «μέρος» συμφώνησε μέ τό ἄλλο «μέρος».

Ἔστω! Ἔστω, εἶναι θετικό αὐτό. Καί πρέπει ἐμεῖς πρῶτοι, πού βρεθήκαμε ἀπό τήν ἀρχή ἐναντίοι σ' αὐτήν τήν ἀπερίγραπτη καί ἀνόητη περιπέτεια, νά τό ποῦμε. Μισή ἡ λύση, πάντως εἶναι μιά λύση πού θά κάνει νά κοπάσει κάπως αὐτός ὁ ἐθνικός σάλαγος, θά βάλει σ' ὀρισμένα πράγματα μιά τάξη.

Ὡστόσο, ὄχι ἀπό μνησικακία, ἀλλά γιὰτί πρέπει νά ἔχουμε σαφή ἐπίγνωση τῆς διαδρομῆς ἀπό τό 1991 μέχρι σήμερα, ἄς φέρομε στό νοῦ μερικά σημεῖα μέ ἰδιαίτερη βαρύτητα γιά τήν ποιότητα τῶν πολιτικῶν καί πνευματικῶν μας ταγῶν.

— Ἐναν ἀνώτατο ἱεράρχη πού χαρακτηρίζε τούς «Σκοπιανούς» ἐγκληματίες. Συλληβδῆν ὡς λαό.

— Τόν Ἐθνάρχη, τόν τότε Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας Κ. Καραμανλῆ, πού ἐδάκρυσε γιά τή Μακεδονία, κι ὅτι τήν ἄλλη μέρα μέ τό δάκρυ τοῦ Ἐθνάρχη δάκρυσε ἡ Ἑλλάδα ὀλόκληρη.

— Ὅτι ἀπό τή Θεσσαλονίκη ὁ κ. Παπανδρέου, προεκλογικά, ἐκράυγαζε: «Ἐνδοτικοί, ὑποτελεῖς, προσκυνημένοι. Δέν δέχομαι οὔτε σύνθετο οὔτε παράγωγα. Εἶμαστε ἀδιαπραγμάτευτοι. Ἡ Μακεδονία εἶναι ἐλληνική». Καί τό ΠΑΣΟΚ, γιά νά μπορέσει αὐτό νά διαπραγματευτεῖ καί νά δεχθεῖ χειρότερος ὄρους, ἐπῆρε τό 46% τῶν φήφων τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

— Ὅτι ὁ κ. Τσοχατζόπουλος, ὑπερπουργός τῶρα, δήλωνε: «Τεῖχος Βερολίνου θά ὑψώσουμε στά Σκόπια».

— Ὅτι ὁ Ἐβερτ ὠρύετο: «Δέν δέχομαι συνθετικό (!) ὄνομα» γιά νά δηλώσει στήν Ἑλευθεροτυπία πρότινος ὅτι «εἶναι πιο καλό τό σύνθετο ὄνομα ἀπό τό σκέτο».

— Ὅτι κανεῖς δέν ἔπαιρνε ὑπόψη τό ἐρώτημα τοῦ Λεωνίδα Κύρκου: «Τό FYROM δέν περιλαμβάνει τόν ὄρο Μακεδονία;» Κι ὡστόσο αὐτή τήν καταραμένη λέξη τήν εἶχε προφέρει ἀκόμη κι ὁ κ. Παπαθεμελής.

— Ὅτι κάποιοι «στρατέγχο» ἔπαιζαν ἕναν καιρό μέ τό διαμελισμό τῆς πρώην Γιουγκοσλαβικῆς Δημοκρατίας τῆς Μακεδονίας μεταξύ Σερβίας, Βουλγαρίας, Ἑλλάδας καί Ἀλβανίας. Ὁ Πάγκαλος ἤθελε κοινά σύνορα μέ τή Σερβία.

— Ὅτι κατά τούς Ἑλληνες ἱστορικούς γλωσσολόγους δέν ὑπῆρχε μακεδονικό ἔθνος καί μακεδονική γλῶσσα, ἀφοῦ οἱ «Σκοπιανοί» δέν μποροῦν νά ἀποδείξουν ὅτι εἶναι τρισχιλιετείς.

— Ὅτι τό ΓΕΣ, ἡ κ. Τσουδεροῦ καί ἄλλοι ἀνακάλυψαν κάπου 300.000 Ἑλληνες ὑπόδουλους στούς «Σκοπιανούς».

Ὅτι τό πανελλήνιο πείστηκε πῶς «ἡ Μακεδονία εἶναι ἐλληνική», ἐνῶ ἡ ὑπογραφή τῆς Ἑλλάδας πρὶν ἀπό πολλές δεκαετίες ἔχει ἀναγνωρίσει Μακεδονία βουλγαρική, γιουγκοσλαβική, ἐλληνική καί ἕνα κομμάτι, μικρό, ἄλβανική, ὅτι δηλαδή ἡ Ἐ.α.νομή τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τῆς Μακεδονίας ἔγινε μέ δύο Βαλκανικούς Πολέμους, ἕναν Παγκόσμιο Πόλεμο, κι ἕναν ἄλλο, ἀφανή βαλκανικό πόλεμο μέσα στόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

— Ὅτι, τέλος, ἡ ἐλληνική Μακεδονία εἶναι ἐλληνική, ἐλληνικότατη διότι κατοικεῖται ἀπό Ἑλληνες ἐλληνότατους. Αὐτό τό τελευταῖο ἐλάχιστοι τό εἶπαν. Μά τόσο λίγοι τό ξέρουν;

Νά μήν τά λησμονοῦμε αὐτά, διότι ὅστις λησμονεῖ δέν ἐνθυμεῖται πλέον τί ἐστί ἡ πασοκονο-δημοκρατική πολιτική ἡγεσία, μέ τήν ὁποία, δυστυχῶς, θά ἔχουμε νά κάνουμε γιά καιρό.

Ἡ τακτοποίηση μέρους τῶν προβλημάτων μεταξύ τῶν δύο χωρῶν φέρνει ὡστόσο στήν ἐπιφάνεια δύο ἥσσανα μέν ποσοστικῶς, μέγιστα δέ ἠθικῶς καί πολιτικῶς προβλήματα.

α) Τίς νόμιμες διεκδικήσεις καταβολῆς ἀποζημιώσεων ἀπό τό ἐλληνικό Δημόσιο γιά περιουσίες Μακεδόνων, τέως Ἑλλήνων πολιτῶν πού δημεύτηκαν. Πολλοί ἐξ αὐτῶν, οἱ ἐπιζώντες καί κληρονόμοι βέβαια, δέν εἶναι ἄλλοι ἀπό ἐκεῖνα τά 28.000 ἐλληνοπαιδα τοῦ «παιδομαζώματος», τό 1949. Τόση στοργή, τόσες δεήσεις στίς ἐκκλησίες, ἐπί πέντε δεκαετίες, γι' αὐτά τά παιδιά, καιρός εἶναι νά πάρουν κάτι ἀπό τό σπίτι τοῦ πατέρα τους. Καί βέβαια ἡ Ἑλλάδα νά διεκδικήσει περιουσίες Ἑλλήνων στή Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία τῆς Μακεδονίας πού τίς ἔχασαν αὐτά τά πενήντα χρόνια.

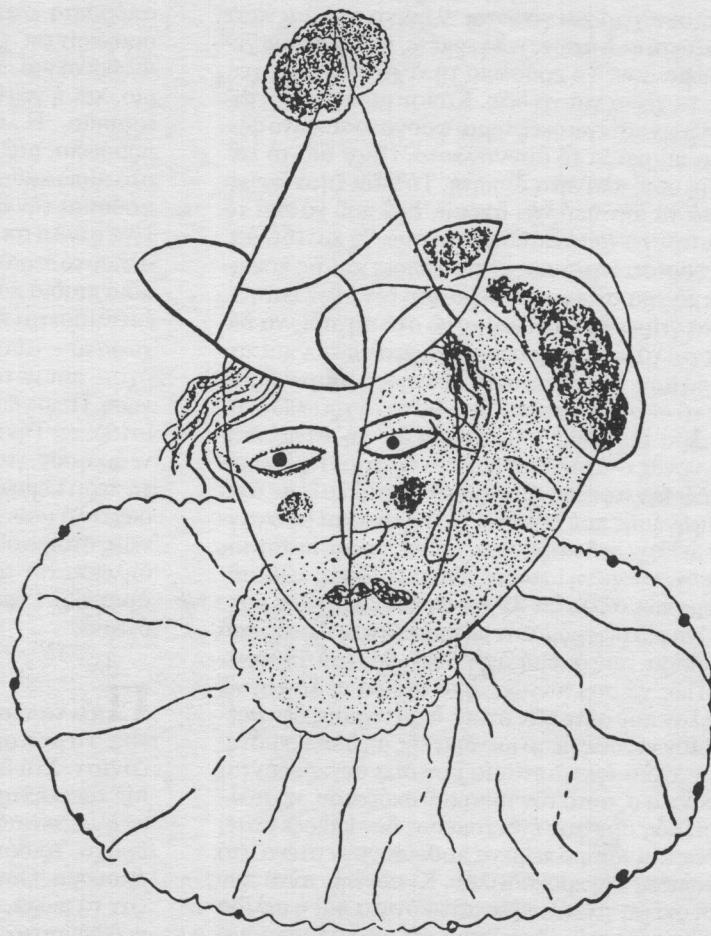




β) Τί θά γίνει μέ τό Οὐράνιο Τόξο, ὀργάνωση Σλαβομακεδόνων, Ἑλλήνων πολιτῶν στήν Ἑλλάδα; Εἶναι λίγοι, εἶναι περισσότεροι, εἶναι ὅσοι θέλουν νά εἶναι, ἔχουν κάθε δικαίωμα νά ὑπάρχουν ὡς μειονότητα, ἔτσι ὅπως προβλέπει ἡ συμφωνία τῆς ΔΑΣΕ πού ἡ Ἑλλάδα προσυπέγραψε. Μέ ποιό δικαίωμα, ἄς πούμε, ἡ ἀστυνομία τῆς Φλώρινας κατεβάξει ἀπό τά γραφεῖα τους τήν ἐπιγραφή τῆς, στά σλαβομακεδονικά γραμμένης, ὀργάνωσής τους;

Εἶναι κι ἄλλα πολλά· καί πάνω ἀπ' ὅλα τό «ὄνομα» Μακεδονία πού τό μέν σλαβομακεδονικό κράτος θά τό χρησιμοποιεῖ ἀνενοχλήτως στό ἐξωτερικό καί στό ἐσωτερικό, ἐνῶ στήν Ἑλλάδα θά ἀναζητοῦν διπλοτριπλές ὀνομασίες γιά νά βάζει τρικλοποδιές τό ΠΑΣΟΚ στή ΝΔ καί ἡ ΝΔ στό ΠΑΣΟΚ. Στό μεταξύ θά βάζουν τούς ἔφηβους τῆς Ἑθνικῆς Ὀμάδας χάντμπολ νά ἀποχωροῦν ἀπό τίς διεθνεῖς διοργανώσεις πού θά μετέχουν αὐτοί οἱ «Σχοπιανοί».

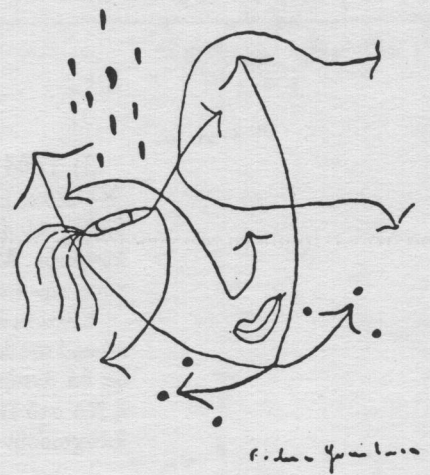
Ἄγγελος Ἐλεφάντης



Ἡ μάσκα πού πέφτει

# ΩΣ ΕΛΑΦΟΣ ΕΡΑΣΜΙΑ

τῆς Μαρίας Εύσταθιάδου



**Θ**ά 'θελα νά σέ πῶ Κορυδαλλό καί 'Ορέστη, νά σοῦ μιλήσω γιά τούς ἐπάλληλους κύκλους πού ἀνοίγουν καί κλείνουν συνέχεια καί γίνονται κλίμακα πού μᾶς πάει στό φῶς. Κοιτάζω τή φωνή σου, νεοφερμένε, ἡ σάρκα σου γυμνή ντύνει τό σῶμα μου. Τό πρόσωπο τή νύχτα δέν ὑπάρχει, πρέπει νά βρεῖς τά χέρια γιά νά δεῖς. Κάπου μιλάς γιά τή φιλαργυρία τῶν λέξεων καί ἐγώ σκέφτομαι φάσανο κόκκινο φωτεινό στή γυάλα σαρκάζει τό ἀσυντέλεστο. Πάρε ἀπ' τό λαρύγγι μου τό χέρι σου, πλάνητα ἀσκητή. Τό χᾶδι ζητᾶ ἐκεῖνο πού κρύβεται σά νά μήν ὑπάρχει ἀκόμα, ἐκεῖ πού χάσκει τό ροῦχο σου. Χριστούγεννα τό Σάββα ἀναζητῶ, νά κατέβει ἀπ' τά κύματα, νά φορέσει τή μάσκα μέ τίς ἄσπρες καί τίς κόκκινες μογιές, νά μᾶς ραντίσει μέ τό νερό πού τόν πῆρε καί γώ, θησαυρέ μου, νά γειρω νά ἀφουγκρασῶ στό πηγᾶδι, νά δῶ τό μανδραγόρα καί τά σαλιγκάρια πού σκαρφαλώνουν καί κατακτοῦν τό κορμί μου. 'Ανοίξου στήν ὁδὸν καί μή φωνάζεις τόν πανικό σου νά σέ συντροφέψει. 'Άσε με νά σέ χρωθῶ ὀλόκληρο ἀπό τήν ὥρα τῆς μέθης τοῦ πατέρα, ἀπ' τή στιγμή πού ἀρχισε νά τριγυρνᾷς στίς ἀλάνες καί στά βράχια. Πρέπει νά τήν τελειώσω ἐδῶ τήν ἀψευδή περιγραφή. 'Απάλλαξέ με ἀπό τό ἄχθος τῆς ἀφήγησης πού δηλώνει τό ἄχρονο καί μέ ἀναγκάζει νά πῶ τό μέλλον στό παρελθόν, σά νά 'μαστε πειθήνιοι σέ μιά προκατασκευασμένη ἱστορία. Γιατί συνήθως λέμε αὐτά πού νομίζουμε πῶς ἄλλοι θά 'λεγαν ἂν ἦταν στή θέση μας, ἐνῶ καμιά φορά συμπεριφερόμαστε μέ τρόπο ἀνακόλουθο πού σέ σχέση μέ τή μοῖρα, πού ἀκόμα ἀγνοοῦμε, θά 'ταν ἀπόλυτα θεμελιωμένος. Πῶς νά συμπυκνώσεις τά ὄνειρα σέ λόγια, νά ψαύσεις τόν ἄλλον πού οὔτε κἄν στούς ὑπαινιγμούς δέν ἀρέσκειται, πῶς νά τόν ντύσεις μέ τό μανδύα τῆς μὴ διαθεσιμότητας μέσα σέ μιά ἄγρια ἀκαταστασία πού ὅλα συγκρούονται καί ὅλα μερδεύονται σ' αὐτό τόν τόπο τοῦ σκόρπιου, νοσταλγώντας τό παρελθόν σας πού ἐνδεχομένως δέν ὑπῆρξε ποτέ; Μοῦ ὑπαγορεύεις καί γράφω κείμενα πού εἰσδύουν τό ἕνα στό ἄλλο σάν τίς φολίδες τοῦ κροκόδειλου. Κι αἴφνης, αὐτό πού ἦταν οἰκείο στή σκέψη γίνεται πραγματικότητα καί ἡ σελίδα γίνεται θέαμα. Κρατήρας... 'Αργότερα αὐτό τό ἀπόσπασμα θά ξεριζωθεῖ ἀπό δῶ καί θά ξαναγραφτεῖ σέ μιά ἄλλη θέση ἀμφισβητώντας τή γραμματική καί τήν ἱστορία. Κοινός παρονομαστής δέν ὑπάρχει. 'Εκμηδενίξασαι. Τίποτα εὐτυχῶς δέν ἔρχεται νά καταργήσει τήν ἀντίφαση, τῆς ἀπαντᾷς μέ μιά ἄλ-

λη ἀντίφαση χωρίς συνοχή μέ τήν ἀλήθεια, τή μόνη, τοῦ κάπου ἀνάμεσα. Μιά περιπλάνηση ἢ θωπεία, ἕνα ταξίδι στό ἀπόρητο, στόν δικό σου μὴ τόπο. Τ' ὄνομά σου μέσ στή μουσική πρὶν ἀπ' τό σῆμα γίνεται σῶμα πού διώχνει. Φεύγεις στή Φλώρινα καί στήν Κομοτηνή, ἀκόμα δέν ἔστειλες τό διαβατήριο, καί ἡ γυμνότητά σου ἀμφίβολη σάν κείμενο, ὡς ἔλαφος ἐρασμία. 'Η λαλιά μας γεννήθηκε ἀνάμεσα στό πρόσωπο μέ πρόσωπο, μαζί μέ τήν 'Εφη καί τόν Ξάνθιππο, ἕνα κουδᾶρι στό πίσω κάθισμα στήν 'Αχαρνών. 'Ίδιε καί ἀλλότριε καί γώ φοβᾶμαι τήν ἐπανάληψη χωρὶς τό γέλιο. 'Ελα νά ἀφήσουμε λίγα φύλλα ἀπ' τό χειρόγραφο παράμερα, σέ κάθε πόλη, στοῦ ἄλλου τό περιθώριο. 'Αλλωστε πάντα μπορεῖ νά ὑπάρχουν κάποια παιδιὰ πάνω καί πρέπει νά φυλαγόμεστε. 'Η ἱστορία πού ἐκτυλίσσεται ἐδῶ εἶναι ἀπλῶς ἕνα παιχνίδι, μιά δοκιμὴ, ἕνα χωρατό — αὐτό τό λέω μόνο γιά νά σέ ἡσυχάσω ἢ μήπως καί ὄχι; — πού μέ τόν καιρὸ θά ἀντικατασταθεῖ ἀπό μιά ἄλλη ἀφήγηση. Ποῖός ποτέ μπόρεσε νά ὀρίσει τήν πραγματική ἀρχὴ μιᾶς ἱστορίας; Τὴν περιγράφεις μέ ὅλες τίς λεπτομέρειες σά νά 'τανε δική σου, γιατί οἱ ἱστορίες ὑφαίνονται κλωστή κλωστή ὅπως τά περιττώματα, καί ἀκόμα δέν ἔχουν προλάβει νά γεμίσουν τά δάχτυλά μου. Πῶς ξέρεις ἐσύ ὅτι οἱ ὁμοιότητες καί οἱ συγγένειες στοιχειοθετοῦν αἰμομειξία; Λές καί τό ἐγώ ἀρκεῖ γιά νά δηλώσει τήν ταυτότητα. Οἱ Αἰγύπτιοι δέν εἶχαν λέξη γιά τήν ἁμαρτία. Γύρισε λοιπόν πίσω, ἀφοῦ τό θές, στή σουδλερή στεριά.

**Π**άλι τά νταμάρια. Τό πράσινο μακριά. Ξανθὸς ὁ πιγκουίνος. Τά μυτερά λουστρίνια χοροπηδοῦσαν στό πεντάλ. Τινάζονταν. Στά δάχτυλα τό ἴδιο μοτίβο, ἐπίμονα, ἀκατάπαυτα. Μέ τά πλῆκτρα στά πόδια. Ξεπλυμένα τά χρώματα, μάτια, μαλλιά, πανάδες στά χέρια, καί ἡ πανσέληνος ἀνεμόσκαλα στό βράχο. Τριβόντουσαν στά καθίσματα, ἀδιάφοροι στό ἄβολο ἄκουσμα. Οὔτε μάγισσες, οὔτε κλέφτες, οὔτε ἐραστές. 'Εσκουζαν τά μωρά, στραβοπατοῦσαν τά τακούνια στίς σκαλωσιές καί ὁ δήμαρχος ἔφυγε στό διάλειμμα, συγχωρέστε μας, ἡ σύζυγος ἔπαθε, καταλαβαίνετε, μᾶλλον τό σιφάδο πού φάγαμε τό μεσημέρι στῆς ἀδελφῆς μου. Οἱ ἀδελφές... Τά λουλούδια τῆς πῆρε σπίτι νά μή λεκιάσουν τή λεῖα λευκὴ ἐπιφάνεια. Γάντια, ἀπορρυπαντικά καί φάρμακα. Γιατί δέ τήν πῆρες νά φύγετε;

Ὡς τό υπαίθριο γκαράζ ἔφτασες μόνο καί τή γύρισες πίσω στόν ἄντρα της. Εὐτυχῶς μοναξιά ἀπέραντη γύρω μου. Μοῦ διαφρέιγει, ποιός στερημένος σκαρφίστηκε καί πότε τήν amitié amoureuse; Βολεύει τό ἔνδυμα περιπάτου καί ποτέ στή Στοά, ἴσως μόνο μετά ἀπό κηδεῖες. Φωτεινά διαλείμματα στίς σκάλες, στά παγκάκια, μπορεῖ καί στίς τουαλέτες ἤ σέ ἀσανσέρ ἅμα λάχει καί πάντοτε ὑπό τήν ἐπήρεια. Ναι, ὁ Στέφανος φοδᾶται τά νησιά. Δέν ἔχει ἐκεῖ πεζόδρομους, μόνο καλντερίμια. Τάξη καί ἀβυσσος τό γυάλινο γραφεῖο στή μέση, καί πάντα τό κάλυμμα καλοστρωμένο, νά μήν τσαλακωθεῖ, καί πλύσιμο γρήγορα. Μέσα στήν τετριμμένη του χυδαιότητα, στόν τερατώδη ναρκισσιμό του, γεμάτος προφύλαξη στόν καταιγισμό τῶν ψευδοερωτημάτων του, πρόστιχος καί χονδροειδής ὅταν προσπαθεῖ νά γοητεῖσαι, τρέμει τό ἀπάτητο. Μόνο νά προκαλεῖ ξέρει, γι' αὐτό καί γώ τόν ἔχω φλομώνει στά ψέματα. Οἱ ἐξηγήσεις εἶναι ἀπάτη, παγίδες ἢ δέλεαρ;

Καγχάζει ἀπέναντί μου ἡ βροφοκατοῦσα. Στίγματα στό ταβάνι. Ἀλίμονο, ὅταν ἀρχίσει νά βρέχει, θά στάξει μέσ στά φιστίκια. Κι ἐγώ νά ἐπιχειρῶ τό ἀντίστροφο, ἀπό πεζό νά γράψω στίχους, στή Μεθώνης νά βρῶ καταφύγιο, τήν ποικιλία μπολιάζοντας. Πῆρε φωτιά πίσω μου τό μαξιλάρι. Γέμισε ἀποκαΐδια ὁ νεροχύτης. Γεμάτο πατημασιές καί σκόνη τό ντόμινο... Οἱ ἀκροδάτες πού εἶχε κρεμάσει στό λουτρό δέν λέγονταν Βαρτεμποργκιά. Προσπαθοῦσε νά ἀναγνωρίσει τό σπῆτι. Τό διολοτσέλο εἶχε χαθεῖ στή νέα μετακόμιση κι οἱ χορδές ξεχασμένες ἐκεῖ, στό κρεβάτι τοῦ παλιοῦ ὄρχηδου. Νόμιζε πῶς εἶχε βρεῖ ἐπιτέλους τή σαύρα πού ἔψαχνε ἀπό παιδί. Τά εἶχε ξεχάσει ὅλα ἐκεῖνα μέ τίς ἀγγελάδες καί τή μύγα πάνω στό σβέροκο τοῦ μπροστινοῦ στό λεωφορεῖο. Μετακινοῦσε τά ἐπιπλα. Ἡ σαύρα κρυδόνταν, χανόταν στά στάδια. Ντιριντινί, ντιριντινί, ... Τόν, πού εἶσαι; Ἐλα νά σοῦ δείξω ἕνα μικρό ἄσχημο πιθηκάκι, ἕνα ὠραῖο παλιό σκαρφαλωμένο στήν κεραία τῆς τηλεόρασης. Τά χέρια του οὐρλιάζουν στή γραφίδα. Καί κάθε τόσο ξεσπάσματα, κραυγές, ἐναρθρες δυστυχῶς, ἡ κυρία τῆς Σαγκάης, ὄλη ἡ ἡχώ πού μπῆκε ἀπό τήν πόρτα γιά νά μή χτυπάει καί κλείνει ἀπ' τόν ἄερα καί μαζί τά τέσσερα γατιά. Μιλοῦσε δυνατά καί χειρονομοῦσε. Ὅταν τόν στριμώχνεις ἀπαντᾶ συνήθως «κατά βάθος εἶμαι ὀρθολογιστής». Σέ δύο μέρες εἶναι γιορτή, ὅπως ἐκείνη πού πέρασε πρῖν ἀπό καιρό, μέ τό στοργυλό διαφανές δάξο καί τά λουλούδια πού ὅταν τά λουλούδια πέθαναν τό γέμισε φωτογραφίες παλιές, ἀδιάφορες, γιά νά θυμᾶται πάντα πόσο ἀδιάφορη ἦταν ἐκείνη ἡ μέρα. Οἱ καθρέφτες τώρα σπασμένοι, ὅπου πιά δέν ἔδλεπε οἷτε τήν ἄκρη, αὐτή τήν ἀρχή πού πίστεψε κάποτε πῶς θά ἀλλάξει τό ρόλο, λίγο πῶ πέρα, στήν ἀβυσσάλια, σφιχτή τρύπα τῆς ὑποταγῆς δίχως ὄρια. Ἀπό πάνω τό δέντρο σχεδόν νεκρό καί γαγγίσματα σκύλου. Μά δέν μπορεῖ, θά πρέπει πάντα νά ὑπάρχει μία ἱστορία, μία ἀκολουθία, μία συνήθεια, ἕνας ρυθμός. Τά πουκάμισα, τά μακαρόνια, τά σκόρδα, μετά ἀπό μία ἡλικία βοηθᾶνε στήν πέψη. Λίγα πράγματα γιά τή δουλειά, ἀκόμα καί λεπτομέρειες γιά νά περνᾶ ἡ ὥρα. Οἱ λέξεις πάντα ἄλλοῦ. Πάρε τό Λούκυ Λούκ καί μήν ξεχάσεις τό Ἄρωμα γυναικας. Τότε καταλαβαίνεις: ὅταν ἡ μεγάλη φτερωτή κατασαρίδα ἀρχίζει νά βγαίνει ἀπό τή φωλιά καί περιφέρεται ἀγέρωχη, ἐλεύθερη, πάνω ἀπό τό κρεβάτι καί καθαλά τίς λιγοστές πρῶινες ἀκτίνες καί τά τριχωτά ἀπαίσια πόδια της μεγαλώνουν; μακραινουν καί τό σῶμα μακραινει κι ἔρχονται τά πόδια καί αἰχμαλωτίζουν σιγά σιγά τά ἄλλα πόδια. Μέ πανικό καί κατάνυξη παρακολουθεῖς τό τέλος, αὐτή τή συνέχεια, μέ γλώσσα κομμένη, θεατῆς μᾶς σιωπῆς πού δέν μιλάει, δέ ζητάει, δέ θέλει. Συνουσία ἀμίλητη. Τραπέζια, φαγητά καί ταξίδια κι ἐπισκέψεις στά μουσεῖα καί στίς ἐκθέσεις καί νά

γεμίξει ὁ τόπος μέ ὑπογραφές μεγάλες, μικρές, τυπωμένες, χειρόγραφες, μέ μουσικές, φωτογραφίες, ἄρθρα, μαθήματα, τό μικρό καί τό μεγάλο σπῆτι... Τό κρεβάτι ὅμως μέ τίς χορδές εἶναι φιλόξενο καί μέσα στό σιρτάρι ὑπάρχει πάντα ἐκείνη ἡ λάμα καλυμμένη μέ μεταξί. Ποιός ἄσχετος μέ χρεώνει μέ δύναμη κι αἰσιοδοξία παρεξηγώντας τή λαμαργία μου;

Τ σίριζε ἀπ' τούς πόνους. Τό πρῶι, τή φώναζε μόλις ξυπνοῦσε, τῆς ἄρπαξε τά πρωτόβγαλτα βυζάνια καί τά ἴστριδε μέ πάθος. Οἱ ἄλλοι καθισμένοι στήν τραπέζαρία γελοῦσαν. Ὅλες οἱ ὑπέρτριες τῆς βάσαν χέρι καί τό ἀπόγεμα σκαρφάλωνε στό περδᾶζι κοιτάζοντας ἀπέναντι μέ βουλιμία τό μεσόκοπο κύριο πού ἀνανιζόταν κάνοντάς της νοήματα. Τό μεσημέρι τήν περιμένε στήν εἴσοδο τοῦ σχολείου καί τῆς χαμογελοῦσε καλοσυνάτα. Τόν εἶχε συνηθίσει κι ἔνιωθε γιά πρώτη φορά μία παράξενη λύπη τή μέρα πού δέν τόν εἶδε...

Πού λές, Ὁρέστη καί Κορυδαλλέ, θά ἔθελα νά σοῦ διηγηθῶ... Μά πῶς πρέπει ἄραγε νά διηγηθῶ αὐτή τήν ἱστορία πού μόλις σοῦ ἐξέθεσα τήν περιληψή της γιά νά ναι πετυχημένη; Πῶς νά χωρέσω μέσα καί τό θεῖο Λεωνίδα, συνταξιούχο, τίμο ὑπάλληλο τῶν τελωνείων, πού ἔχοντας τώρα ὄλο τό χρόνο στή διάθεση του ἀνοίγει, μέ τόν πρῶινῳ γλυκῷ δραστό, πάνω στό τραπέζι, τούς χάρτες καί τούς ὁδηγούς πού μέ τόση ἐπιμέλεια μάζεψε ὅλα αὐτά τά χρόνια καί τούς φύλαγε ἀχρησιμοποίητους σέ σελοφάν, περιμένοντας ὑπομονετικά νά φτάσει ἐτοῦτη ἡ ὥρα. νά τούς ἀνοίγει καί κάθε μέρα ὡς τό μεσημέρι νά σχεδιάζει διαδρομές, νά ταξιδεῖ καί νά χάνεται; Διακοπές καί τώρα ἀκόμα πηγαίνει στό Λουτράκι. Πρόσφατα ἀγόρασε μηχανήματα Β & Ο γιά νά ἀκούει τά ἀπογέματα τούς ἑφτακόσιους δίσκους τῆς συλλογῆς του. Καθώς μοῦ εἶπε, ἔχει φτιάξει κι ἕνα podium, ὅπου ἀνεβαίνει καί διευθύνει ὡς ἀργά τό δρᾶδου, πρῖν πάει στό ταβερνάκι τῆς γειτονιάς γιά ἕνα ποτήρι. Ξέχασα νά σοῦ πῶ ὅτι ὁ θεῖος Λεωνίδας ἔχει καί ὑπέροχη φωνή τενόρου. Τό ἔμαθα τυχαία ἀπό ἕναν πρῶινῳ συγκρατούμενό του στό Μακρονήσι. Σέ συναυλίες δέν πῆγε ποτέ, φοδόνταν τό συνωστισμό. Τώρα πού ἀπόκτησε καί αὐτοκίνητο, δρᾶδου δέν κυκλοφορεῖ, τό δίπλωμα τό πῆρε στά ἐξήντα του.

Ἐσὺ τουλάχιστον δέν εἶχες γάξες νά τυλιχτεῖς, προφυλάχτηκες ἀπ' ὅ,τι συγγέει τό ἕνα μέ τό ἄλλο καί τά ταυτίζει, γλιτώσες ἀπό αὐτό πού λένε συναίνεση, αὐτή τήν αἰχμαλωσία στό ἔλεος ὄλων τῶν ἄλλων, αὐτή τήν ἀνεπιείκεια πού θέλει νά διαψεύδονται οἱ ἀντιφατικές προτάσεις καί νά κλείνει τό ἀνοιγμα κάθε μιλιᾶς. Ὁ κενός χώρος δέ φτιάχτηκε γιά νά ἐπουλωθεῖ. Τόν μαλάζουν, τόν μαλάζουν συνέχεια μέχρι τό πέλμα τοῦ ἐλέφαντα νά ἀποτυπωθεῖ στά σεντόνια, στά ρούχα, στό δέρμα. Ἐλα ἐμεῖς νά χαθοῦμε μέσα στήν ἔλλειψη, νά μείνουμε δύο ἀντίθετα χωρίς σύνθεση... Θά μοῦ δείξετε κάτι ἀπό αὐτό πού συνθέσατε; Εἶναι διολιά; Ὁχι, εἶναι ἄλλο. Καί τώρα... Σταθεῖτε, σταθεῖτε λίγο..., κάτι πιό ἥπιο, χωρίς τά κρουστά. Ἄν κρατοῦσαμε τίς τρομπέτες; Ὁχι, ὄχι... ἴσως, μία μόνο. Ριανο, ριανο sul testo... καί στή θέση τοῦ πιάνου; Ἐνα φλάουτο; Ναι, ἕνα φλάουτο. Στά περιθώρια παίζονται τά πάντα. Ξέρω τήν τελευταία φράση αὐτοῦ πού γράφω. Λέει: «τῆν ἀρχή δέν θά τή μάθουμε ποτέ». Μά ἐνδιάμεσα, τί θά μπεῖ ἐνδιάμεσα; Μήν ξεγελιόμαστε, γράφουμε γιά νά ἀποστειρώσουμε τό θάνατο, ὅπως ἔλεγε καί κάποιος φίλος, καί νά παραγεμίσουμε τό ἐνδιάμεσο κενό, ζητώντας νά μάθουμε αὐτό πού θέλουμε νά πούμε, ἀντί νά προσφέρουμε σπονδές στή σιωπή. Μποσκάνουμε τίς λέξεις ἀντί νά ἀφήνουμε στά γράμματα τή δυνατότητα νά παραμένουν γράμματα.



# ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΗΣ ΔΙΑΔΟΧΗΣ: Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΣΚΑΚΙΕΡΑΣ

του Γεράσιμου Μακρίδη

Οι διαδοχικές και ραγδαίες ανατροπές στο παιχνίδι των ισορροπιών στον πόλεμο της πάλαι ποτέ Γιουγκοσλαβίας εντυπωσίασαν τους πάντες — ίσως και τους ίδιους τους πρωταγωνιστές των γεγονότων — τό καλοκαίρι πού πέρασε. Οί εκτός Νέας Γιουγκοσλαβίας σερβικές δυνάμεις ήττήθηκαν εύκολα σέ μιά σειρά άναμετρήσεις μέ τους αντιπάλους τους, αλλάζοντας ριζικά τό σκηικό του πολέμου και — πιθανότατα — τής ειρήνης. Τόν Μάιο οί Κροάτες κατέλαβαν τή Δυτική Σλαβονία, τίς επόμενες εβδομάδες οί Σέρβοι άντεπετέθησαν στή Νοτιοανατολική Βοσνία καταλαμβάνοντας δύο μουσουλμανικούς θύλακες, χωρίς, όμως, νά μπορούσουν νά καταλάβουν τή σημαντική ζώνη του Γκόραντζκε. Στίς αρχές Αυγούστου, μέσα σέ σαράντα όκτώ ώρες, καταλήφθηκε περίπου άμαχητί ή Κράινα, επίκεντρο τής σερβικής παρουσίας στήν Κροατία μετά άπό δοκιμαστικές αλλά και άπόλυτα επιτυχείς επιθέσεις των Κροατών νοτιότερα. Στή συνέχεια, Κροάτες και Βόσνιοι έδειξαν ότι κυριαρχούν εύκολα πλέον στά πεδία των μαχών προελαύνοντας, περίπου κατά βούληση, σέ όποιο μέτωπο τής Δυτικής Βοσνίας επιλέξουν. Σήμερα βρίσκονται σέ άκτίνα βολής πυροβολικού άπό τήν Μπάνια Λούκα, προπύργιο των Σέρβων στήν περιοχή, ή πτώση τής όποίας θά σημαίνει πιθανότατα τό τέλος τής σερβικής παρουσίας στά βορειοδυτικά τής Βοσνίας. Έντυπωσιακή εξέλιξη, άν σκεφθεί κανείς ότι τόν Ιούλιο άκόμα οί Σέρβοι πολιορκούσαν και άπειλούσαν μέ κατάληψη τό Μπίχατς.

Οί ανατροπές αυτές συνδυάζονται μέ δύο άκόμα εντυπωσιακά στοιχεία. Τή γενική παράλυση, στά όρια τής αυτοδιάλυσης, των ένοπλων δυνάμεων των εκτός τής Νέας Γιουγκοσλαβίας Σέρβων, αλλά και τήν ολοκληρωτική άπραξία των πολιτικών και στρατιωτικών παραγόντων τής ίδιας τής Νέας Γιουγκοσλαβίας. Θά έλεγε κανείς ότι οί σερβικές δυνατότητες έξανεμιστηκαν και ότι όλη ή υπόθεση των Σέρβων έχει άναποτεθεί στή διακριτική ευχέρεια των ισχυρών του κόσμου. Οί τελευταίοι επιπλέον ποτέ δέν έδειξαν ιδιαίτερα φιλική στή σερβική υπόθεση. Ακούγονται περιεργά όλ' αυτά, ιδιαίτερα όταν οί επίσημοι συσχετισμοί δυνάμεων πού άκόμα τυπώνονται στά χαρτιά έφημερίδων και περιοδικών δίνουν άλλη μία σαφή υπεροχή στο σερβικό στρατόπεδο. Τέσσερα πρός ένα — υπέρ των Σέρβων — γιά τά θεωρακισμένα, δύο πρός ένα γιά τό πυροβολικό, δέκα πρός ένα γιά τά έλικόπτερα. Καθώς μάλιστα οί

Σέρβοι στο χώρο τής πρώην Γιουγκοσλαβίας ξεπερνούν τά δέκα έκατομμύρια, έναντι τεσσεράμισι έκατομμυρίων Κροατών και λιγότερο άπό δύο έκατομμύρια Βόσνιων μουσουλμάνων, οί ανατροπές του πολέμου δείχνουν άνεξήγητες.

Οί ΝΑΤΟϊκές πιέσεις και οί άεροπορικοί βομβαρδισμοί δέν φαίνεται νά έξηγοούν τίς εξέλιξεις. Η κατάρρευση των σερβικών δυνάμεων είχε αρχίσει πρίν γενικευθούν οί άεροπορικές επιθέσεις, ενώ τό γαλλοβρετανικό σωμα στο όρος Ίγκμαν έλάχιστα μπορεί νά χρεωθεί γιά τά συμβαίνοντα στο Μπίχατς και στήν Κράινα. Έπιπλέον, οί άεροπορικοί βομβαρδισμοί φαίνεται ότι επικεντρώθηκαν σέ εύκολους στόχους — πηγές άκτινοβολίας, υπαίθριους χώρους άποθήκευσης — ενώ ή άποτελεσματικότητά τους χαρακτηρίστηκε γενικά άπογοητευτική. Άλλες έξηγήσεις, όπως ή παράλυση λόγω του άποκλεισμού και τής έλλειψης καυσίμων, μόνο ως σχετικές μπορούν νά έκληφθούν. Στίς σερβοκρατούμενες περιοχές εύκολα ή δύσκολα έξασφάλιζαν καύσιμα οί ιδιώτες. Οί αίτίες λοιπόν αυτών των εξέλιξεων πρέπει μάλλον νά άναζητηθούν άλλοι. Στο έσωτερικό τής σερβικής κοινωνίας παραδείγματος χάριν, ή στίς περιό πολέμου έπιλογές των ήγετών της.

Οί μέχρι τώρα στρατιωτικές επιχειρήσεις των Σέρβων στή Βοσνία ή στήν Κροατία, άν κρίνουμε άπό τίς εικόνες και τίς περιγραφές πού φθάνουν ως έμάς, χαρακτηρίζονταν άπό τή δράση μικρών ομάδων, συχνά άνεξάρτητων άναμεταξύ τους συμμοριών περισσότερο παρά διαρθρωμένων στρατιωτικών μονάδων. Οί γραμμές του «μετώπου», όπου μπορούμε νά μιλήσουμε γιά συγκεκριμένο μέτωπο, συνίσταντο σέ οποιαδήποτε σημεία στήριξης άποτελούμενα άπό κάποια άκίνητοποιημένα συνήθως βαρέα όπλα — πυροβολικό ή άρματα μάχης. Η διάρθρωση αυτή των Σέρβων ένόπλων τους επέτρεπε μία σχετική ευελιξία και πλούσια περιθώρια άutoσχεδιασμού στον τόμο πού φαίνεται ότι ήταν ό πλέον σημαντικός στίς μέχρι τώρα συγκρούσεις. Στήν τρομοκρατία των άλλοεθνών ή άλλόθρησκων άμάχων και στον έξαναγκασμό τους σέ φυγή στο όνομα τής έθνικής εκκαθάρισης. Μέχρι πρόσφατα ή τακτική Κροατών και Βόσνιων μουσουλμάνων ήταν περίπου όμοια, άν και ή άπουσία βαρέων όπλων στίς τάξεις τους σχετικοποιούσε τήν άποτελεσματικότητα τής τακτικής τους.

Τό μόνο άρνητικό σημείο γιά ένα τέτοιο σύστημα είναι ότι δέν μπορεί νά έξελιχθεί χωρίς έντονες έσωτερικές συγκρού-

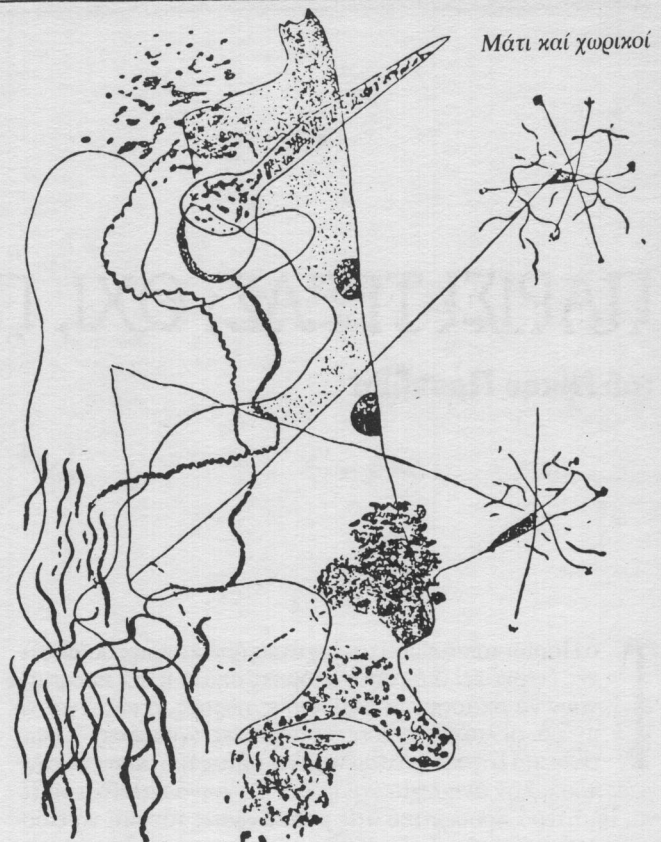
Ἡ διάρθρωση αὐτή, πέρα ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς ἀποτελέσμα-  
 τα στὸν τομέα τῶν ἀμάχων, θρῖσκόταν σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὴ  
 μορφή τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν πού θρῖσκονταν πίσω ἀπὸ  
 τὴ πολεμικὴ προσπάθεια τῶν Σέρβων τῆς Βοσνίας ἢ τῆς Κράι-  
 να. Ἡ κρατικὴ ὄντοτητα δὲν φαίνεται νὰ ξεπέρασε ἐκεῖ τὸ  
 ἄθροισμα ἰσχυρῶν παραγόντων, τίς μεταξὺ τους σχέσεις καὶ  
 προπαντὸς τίς μεταξὺ τους ἰσορροπίες. Ἐμοιαζε δηλαδὴ πε-  
 ρισσότερο μὲ τὴ μορφή τῆς ἐξουσίας στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλ-  
 λάδα τοῦ 1822-1823, παρὰ μὲ ὄργανωση σύγχρονου κράτους.  
 Ὁ δυϊσμός δὲ τῶν κέντρων ἐξουσίας, οἱ περίπλοκες σχέσεις  
 ἀνάμεσα στὸ Κνίν, στὸ Πάλε καὶ τὸ Βελιγράδι ἐπέτειναν αὐτὴ  
 τὴ φυγοκεντρικὴ διάρθρωση.

Ἡ ρευστότητα καὶ τὸ ἀνεξέλεγκτο τῶν μηχανισμῶν αὐτῶν  
 λειτούργησε ὡς προτέρημα στὴν πρώτη φάση τῶν συγκρού-  
 σεων, ὡς τὴν ἀνοιχτὴ τοῦ 1995 δηλαδὴ. Ἐνας ἀνοργάνωτος  
 στρατός, οἱ ἀνεξέλεγκτοι ἔνοπλοι μὲ τίς ἀπρόβλεπτες ἀντιδρά-  
 σεις καὶ μὲ τοὺς ἀνύπαρκτους κανόνες προκαλοῦν πολὺ περισ-  
 σότερο τρόμο στοὺς ἀντιπάλους ἀμάχους ἀπ' ὅ,τι ἕνας τακτι-  
 κός καὶ αὐστηρὰ ἐλεγχόμενος στρατός. Καθὼς μάλιστα τὰ βα-  
 ρέα ὄπλα πρόσφεραν ἀκαταμάχητα σημεῖα στήριξης, ἄρα  
 ἀτιμωρησίας, στοὺς ἐνόπλους αὐτούς, ἡ λειτουργικότητά τους  
 πολλαπλασιαζόταν καὶ ὀδηγοῦσε στὶς εὐκολες ἐπιτυχίες τῶν  
 προηγούμενων ἐτῶν.

Τὸ μόνον ἀρνητικὸ σημεῖο γιὰ ἕνα τέτοιο σύστημα εἶναι ὅτι  
 δὲν μπορεῖ νὰ ἐξελιχθεῖ χωρὶς ἔντονες ἐσωτερικὲς συγκρού-  
 σεις, χωρὶς σημαντικὲς πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀνακατατά-  
 ξεις. Εἶναι δηλαδὴ ἰδιαίτερα ἀκαμπτο, ἀνίκανο νὰ ἀκολου-  
 θήσει τὴ μεταβολὴ τῶν συνθηκῶν καὶ τίς ἀλλαγές στὴν τακτι-  
 κή τοῦ ἀντιπάλου. Ἡ ὅποια ἀναδιάρθρωσή του δὲν μπορεῖ  
 παρὰ νὰ προκαλέσει σημαντικὲς ἐσωτερικὲς παρενέργειες, ἀνα-  
 κατανομές ἐξουσιῶν καὶ κοινωνικῶν ἐρεισμάτων, ἐπώδυνων  
 στὴν κοινωνία πού θρῖσκειται πίσω ἀπὸ τοὺς ἐνόπλους καὶ πού  
 τελικὰ τοὺς στηρίζει. Οἱ ἰσχυρές φυγόκεντρες δυνάμεις τοῦ συ-  
 στήματος μποροῦν νὰ ξεπεραστοῦν μόνον ἀπὸ μίαν ἰσχυρὴ κεν-  
 τρική ἐξουσία, πού θὰ διαθέτει ὄχι μόνον κάποιον ἀόριστο κύ-  
 ρος ἀλλὰ καὶ τὰ συγκεκριμένα μέσα γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ. Οἱ Σέρ-  
 βοι εἶχαν στὸ πεδίο αὐτὸ πολὺ λιγότερες δυνατότητες ἀπὸ τοὺς  
 ἀντιπάλους τους.

Ἡ στρατιωτικὴ ἥττα, ἡ συρρίκνωση τῶν ἐδαφῶν κάτω ἀπὸ  
 τὸν ἔλεγχό τους, συσπειρώσαν τοὺς Βόσνιους μουσουλμάνους  
 γύρω ἀπὸ τὴν κυβέρνηση τοῦ Σεράγεβο. Ἡ ἀνοιχτὴ οἰκονομι-  
 κὴ βοήθεια τῶν μουσουλμανικῶν κρατῶν καὶ ἡ διακριτικὴ πο-  
 λιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ στήριξη τῶν δυτικῶν δυνάμεων ἐπέτρε-  
 ψαν τὴ δημιουργία ἑνὸς ἰσχυροῦ κέντρου κρατικῆς ἐξουσίας,  
 ἰσχυροῦ σὲ σχέση μὲ τίς ἐσωτερικὲς πιέσεις καὶ ἀμφισβητήσεις.  
 Αὐτὸ μὲ τὴ σειρά του ἀνοίξε τὸ δρόμο γιὰ τὴ στρατιωτικοποίη-  
 ση τῶν ἔνοπλων δυνάμεων τῶν μουσουλμάνων, γιὰ τὴ δη-  
 μιουργία ἀξιόλογων ἀριθμητικὰ μονάδων, ἱκανῶν νὰ λειτουρ-  
 γήσουν ὡς τακτικὸς στρατός. Τὸ ἴδιο σὲ μεγαλύτερη κλίμακα  
 ἐγινε στὴν Κροατία χάρις στὴν πιὸ ἀνοιχτὴ καὶ ἐπιμελὴ παρέμ-  
 βαση τῶν Δυτικῶν, στὴν οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτικὴ τους βοή-  
 θεια. Ἡ «ἀνθρωπιστικὴ βοήθεια» τοῦ ΟΗΕ, πού στὴν «εἰρη-  
 νευμένη» Κροατία τὴ διαχειρίστηκε ἡ κυβέρνησις τοῦ Ζάγκ-  
 κρεμπ, ἐνίσχυσε τὸ κύρος καὶ τίς δυνατότητες τῆς κεντρικῆς  
 ἐξουσίας καὶ ἐνοποίησε τὴ χώρα κάτω ἀπὸ τίς δικές της ἐντο-  
 λές. Τὸ ἀποτέλεσμα στὸ στρατιωτικὸ πεδίο ἦταν ἡ δυνατότη-  
 τα δημιουργίας τακτικοῦ κροατικοῦ στρατοῦ μὲ ἐνιαία διάρ-  
 θρωση.

Οὔτε στὸ Πάλε οὔτε στὸ Κνίν εἶχαν τέτοιες δυνατότητες. Στὶς  
 δύο αὐτὲς πρωτεύουσες ἡ ἐξουσία δὲν ἦταν παρὰ ἡ συγκέντρω-  
 ση τῶν πιὸ ἰσχυρῶν ἀπὸ τοὺς «βοεβόδες» (δαειζομοῖ τὴν πε-



τυχημένη ἔκφραση ἀπὸ τὸν Ἄγγελο Ἐλεφάντη), ἀπὸ τοὺς «πα-  
 ράγοντες» τῶν σερβικῶν πληθυσμῶν. Καμία ροή οἰκονομικῆς  
 ἢ στρατιωτικῆς βοήθειας δὲν ἰσχυροποίησε τὰ κέντρα αὐτὰ σὲ  
 σχέση μὲ τίς γύρω τους νησίδες τοπικῆς «παραγοντικῆς» ἐξου-  
 σίας. Οἱ ἐσωτερικὲς συγκρούσεις πού ἡ ἀνάγκη προκάλεσε δὲν  
 ὀδήγησαν σὲ κανένα ἀποτέλεσμα μιά πού κανεὶς δὲν ἀποδεί-  
 χθηκε ἰσχυρότερος ἀπὸ τὸ διπλανό του. Οἱ Σέρβοι ἐνοπλιοι πα-  
 ρέμειναν κατὰ συνέπεια ἄθροισμα ἔνοπλων ὀμάδων, τὴ στιγ-  
 μὴ πού οἱ ἀντίπαλοί τους ἀνέτρεπαν τὴ σκακιέρα τοῦ πολέμου  
 μεταβάλλοντας τὸν πόλεμο τῶν ὀμάδων σὲ πόλεμο στρατιῶν.

Ἡ ἀναμέτρηση ἄτακτων ἐνόπλων μὲ τακτικὸ στρατὸ μπο-  
 ρεῖ νὰ ἔχει θετικὸ γιὰ τοὺς πρώτους ἀποτέλεσμα μόνον ἂν συν-  
 τρέχουν νὰ γίνεῖ ἡ ἀναμέτρηση μέσα στὸν κοινωνικὸ χῶρο. Νὰ  
 ὑποχρεωθεῖ δηλαδὴ ὁ τακτικὸς στρατός νὰ λειτουργήσει μὲ κα-  
 νόνες μὴ στρατιωτικούς, ἀλλὰ μόνον πολιτικούς καὶ κοινωνι-  
 κούς. Στὰ κενὰ πού ἡ πολιτικὴ τοῦ τρόμου δημιουργήσε στὴν  
 πρώην Γιουγκοσλαβία, αὐτὴ ἡ προϋπόθεση δὲν ἰσχύει. Οἱ πρό-  
 σφυγες δὲν συνιστοῦν συγκροτημένη κοινωνία, ἡ ἐκτόπιση δὲ  
 τῶν πληθυσμῶν ἔχει γίνεῖ ἀπὸ καιρὸ βασικὴ ἀρχὴ τῶν ἐμπολέ-  
 μων. Οἱ Σέρβοι λοιπὸν ἔνοπλοι, ἀποδιάρθρωμένοι καὶ ἀπο-  
 κομμένοι ἀπὸ ὅποιοδήποτε στήριγμα, δὲν εἶναι ἀπλῶς κατώ-  
 τεροι τῶν ἀντιπάλων τους, περιπύου δὲν ὑπάρχουν ἀπέναντί  
 τους. Παίζουν σὲ ἄλλη σκακιέρα, ξεπερασμένη ἀπὸ τὰ γεγο-  
 νότα.

Ἡ ἥττα ἐνοποιεῖ βασανιστικὰ τοὺς Σέρβους, ὅπως ἄλλοτε  
 ἐνοποίησε τοὺς Βόσνιους μουσουλμάνους. Ἡ ἐξουσία τοῦ Βε-  
 λιγραδίου ἐξαπλώνεται σταθερὰ ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Νέ-  
 ας Γιουγκοσλαβίας. Τὸ μέλλον θὰ δεῖξει ἂν ἡ διαδικασία αὐ-  
 τὴ ξεκίνησε πολὺ ἄργα γιὰ νὰ φέρεῖ θετικὸ ἀποτέλεσμα. Διότι  
 πλέον τίποτε στὴν περιοχὴ δὲν γίνεται χωρὶς νὰ συνυπολογι-  
 στεῖ ἡ μεγάλη παγκόσμια ἐξουσία. Ἐκείνη τῶν Ἠνωμένων Πο-  
 λιτειῶν καὶ τῶν Δυτικῶν συμμάχων τους.



# ΠΑΡΙΣΙ-ΤΕΞΑΣ; ΟΧΙ, ΠΑΡΙΣΙ-ΜΠΕΛΦΑΣΤ

του Νίκου Προκόβα

**Τ**ό Παρίσι ταλαιπωρείται εσχάτως από κάποιες βομβιστικές ενέργειες: διάφορες μπόμπες σκάνε ή δέν προφταίνουν να σκάσουν σε δημόσιους χώρους, όπως είναι τό μετρό, οί λαϊκές αγορές, οί δημόσιες τουαλέτες. Όπως είναι καί λογικό κι αναμενόμενο, αὐτοῦ τοῦ εἶδους οί ἐνέργειες προκαλοῦν ἀνησυχία καί φόβο. Τό κοινό καλεῖται νά εἶναι ἰδιαίτερα προσεκτικό στίς μετακινήσεις του καί νά εἰδοποιεῖ ἀμέσως τίς ἀρχές ἄν ἀντιληφθεῖ τήν παρουσία κάποιου «ὑποπτοῦ» ἀντικειμένου. Ἐτσι, ὅσοι ἀνοήτως φερόμενοι ἄφησαν γιά λίγο ἀφύλακτες τίς ἀποσκευές τους σε κάποιο ἀεροδρόμιο ἢ σιδηροδρομικό σταθμό, προκειμένου ν' ἀνακουφίσουν τό λαρύγγι τους ἢ τό κάτω μέρος τῆς κοιλιᾶς τους, δέν τίς ξαναβρῆκαν ποτέ: μέ τή γνωστή τακτική «κάλιο γαῖδουρόδενο, παρά γαῖδουρογύρευε», οί ἀποσκευές ἐξουδετερώθηκαν ἀπό τούς πυροτεχνουργούς τῆς ἀστυνομίας, ἐνώ οί δυνάμεις ἀσφαλείας σχημάτιζαν προστατευτικό κλοιό γύρω ἀπό τό «ὑποπτο» ἀντικείμενο κι ἀπθούσαν τόν κόσμο πολλές δεκάδες μέτρα μακριά. Ἡ πρώτη βομβιστική ἐνέργεια ἐγινε μέσα στόν Ἰούλιο κι ἀμέσως κλείστηκαν ἐρημητικά — μέ μεταλλικά, βιδωμένα καπάκια — ὅλα τά καλάθια ἀπορριμμάτων πού βρῖσκονται σε δημόσιο χώρο. Τό μοναδικό εὐτράπελο στοιχεῖο εἶναι ὅτι, λίγες μέρες πριν κι ἐν ὄψει τῶν καλοκαιρινῶν διακοπῶν, εἶχαν γεμίσει οί δρόμοι ἀφίσεις πού καλοῦσαν τό κοινό νά χρησιμοποιεῖ τά καλάθια ἀπορριμμάτων γιά νά διατηρεῖται ἡ πόλη καθαρή.

Δύο ἐρωτήματα πηγάζουν αὐθορμήτως, ἐμποτισμένα ἢ μή ἀπό ἰερή ἀγανάκτηση: «Ποῖός βάζει τίς μπόμπες;» καί «Τί κάνει τό κράτος;».

Ἄς προσπαθήσουμε νά ἀπαντήσουμε μέ τή σειρά. Ὅταν ἐγινε ἡ πρώτη ἐκρήξη στό μετρό τοῦ Παρισιοῦ, οί δημοσιογράφοι, προφανῶς μεταφέροντας τήν ἀποψη τοῦ ὑπουργείου Ἑσωτερικῶν (προσέξατε, ἐλπίζω, ὅτι δέν γράφω «μεταφέροντας ἄκριτα» ἢ «ἀπερίσκεπτα», ἄν ἐγγραφα κάτι τέτοιο θά σημαίνει ὅτι θά μπορούσε νά ὑπάρξει καί ἡ ἀντίθετη περίπτωση, ὅτι, δηλαδή, οί δημοσιογράφοι — καί ἰδίως οί δημοσιογράφοι τῆς τηλεόρασης, γιατί αὐτοί κατασκευάζουν τήν κοινή γνώμη — θά μπορούσαν ποτέ νά ἐνεργήσουν μέ περίσκεψη ἢ νά ἀσκήσουν τή νοητική λειτουργία τῆς κρίσης. Ἄν συνέβαινε κάτι τέτοιο, ὁμως, δέν μπορεῖ, κάποιος θά τό εἶχε παρατηρήσει καί θά μᾶς τό εἶχε πεί, θά τό ξέραμε κι ἐμεῖς), δήλωσαν, λοιπόν,

αὐτοί οί φωστῆρες ὅτι οί ὑπόνοιες στρέφονται πρὸς διάφορες κατευθύνσεις, μεταξύ τῶν ὁποίων πρὸς τούς Ἀλγερινούς ἰσλαμιστές, τούς οἰκολόγους τῆς Greenpeace καί τούς Σέρβους ἐθνικιστές. Ἀφήνοντας τελείως ἀσχολίαστη τήν ἐξίσου ἠλίθια ἀπάντηση τῶν Σέρβων ἐκπροσώπων στό Παρίσι! (ὅτι «οί Σέρβοι εἶναι παλικάρια, ποτέ δέν θα προέβαιναν σε μιά τόσο ἀνανδρῆ πράξη»), πιστεύω ὅτι αὐτή ἡ τελευταία ὑπόθεση ὄντως πέρασε ἀπό τό μυαλό κάποιων ὑπουργικῶν συμβούλων καί πολιτικῶν σχολιαστῶν, οί ὁποῖοι προφανῶς οὐδέποτε ἀναρωτήθηκαν ἄν οί Σέρβοι θά εἶχαν τήν πρακτική δυνατότητα ἢ τό πολιτικό κίνητρο νά πραγματοποιήσουν αὐτή τήν ἐνέργεια καί γιατί νά ἐπιλέξουν τό Παρίσι, σε τελευταία ἀνάλυση; Ὅμως, ἡ ἀδυναμία ἐντοπισμοῦ τῶν δραστῶν καί τῶν αἰτιῶν τῆς ἐκρήξης εἶναι ἰδιαίτερα ἐνδεικτική τοῦ ὅτι ἡ Γαλλία ἔχει ἐν δυνάμει πολλούς ἐχθρούς κι ἀκόμα περισσότερους λόγους νά φοβάται ἀκόμη καί τόν ἴσκιό της κι αὐτός ὁ φόβος ὀξύνεται ἀκόμη περισσότερο ὅσο ἡ γαλλική πολιτική ἐξακολουθεῖ νά θεωρεῖ ὅτι ἡ χώρα της ἀποτελεῖ τόν ὄμφαλό τῆς Γῆς.

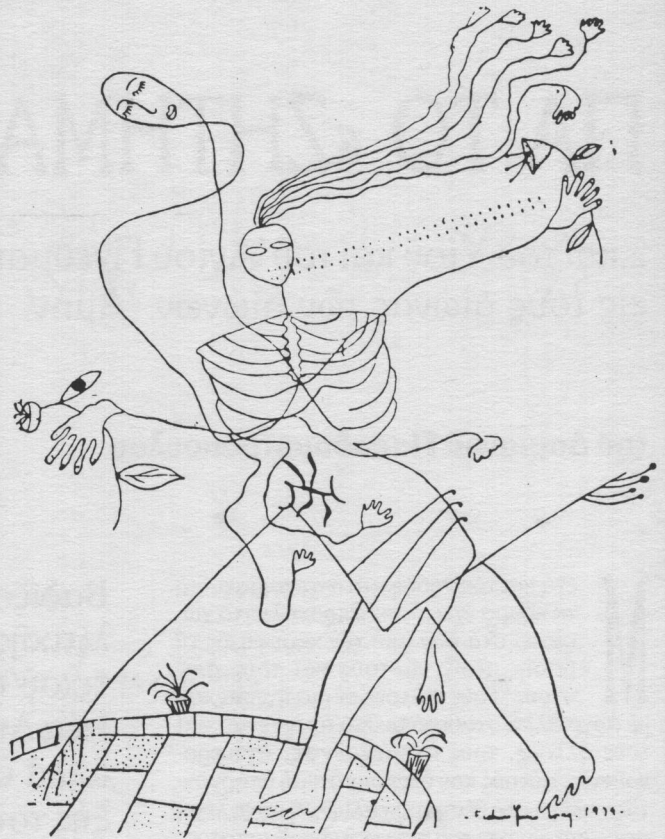
Ἀκολούθησαν κι ἄλλες ἐκρήξεις — ἢ ἀπόπειρες — πού εἶχαν τά ἴδια δύο χαρακτηριστικά: παντελής ἔλλειψη ὁποιασδήποτε «ὑπογραφῆς», προκήρυξης, διεκδίκησης ἢ ἀνάληψης εὐθύνης, ἀπό τή μιά πλευρά, καί ἐκρηκτικοί μηχανισμοί ἐντυπωσιακά ἀπλῆς καί πρόχειρης κατασκευῆς (μπουκάλια γκαζιοῦ παραγεμισμένα μέ καρφία καί μπουλόνια κι ἐφοδιασμένα μέ ὠρολογιακό μηχανισμό). Μ' ἄλλα λόγια, δέν ξέρω ποιός ἔβαλε τίς μπόμπες, ἀλλά θά μπορούσε νά τίς βάλει ὁ ὁποιοσδήποτε. Δέν ξέρω ἄν ὑπάρχουν ξένες δυνάμεις πού νά ἐπιδιώκουν τό κακό τῆς Γαλλίας, ξέρω ὁμως ὅτι στά προάστια τοῦ Παρισιοῦ καί τῶν ἄλλων μεγάλων ἀστικῶν κέντρων στοιβάζονται περιθωριοποιημένοι καί λησμονημένοι τεράστιοι πληθυσμοί ἀνέργων, παιδιά μεταναστῶν κυρίως ἀπό τίς χώρες τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς, πού τό κράτος καί ἡ κοινωνία τούς συμπεριφέρονται ὡς πολῖτες δεύτερης κατηγορίας, πού οἱ ἴδιοι αἰσθάνονται ὅτι εἶναι ἕνα εἶδος «ὑπό-Γάλλων», χωρίς ὄνειρα, χωρίς ἐλπίδες, χωρίς προσδοκίες καί χωρίς προοπτικές, καί πού, ὡς ἐκ τούτου, δυσκολεύονται πολύ νά κατανοήσουν τή σημασία τῶν ὄρων «δικαιώματα κι ὑποχρεώσεις τοῦ πολίτη», τήν ἀξία τῆς ὀργανωμένης κοινωνίας, τό περιεχόμενο τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου. Ἐξέγερση τῶν «banlieues»; Δέν εἶναι ἀπίθανο. Ὅπως πάλι εἶναι κοινό μυστικό ὅτι οἱ ἰσλαμιστές —

καθώς και κάθε λογής έμποροι όνειρων — είναι ιδιαίτερος δραστήριο. μέσα στις cities και θά τούς ήταν πολύ εύκολο να εκμεταλλευτούν την άνία και τό «γαμώτο» τών άνεργμάτων πτωχικών πού ότιδήποτε τούς περιβάλλει τούς φαίνεται ξένο, άκατάληπτο κι έχθρικό και πού έχουν έτσι άναπτύξει μιά έκτη αίσθηση: τό μίσος.

Αν αυτή ή υπόθεση ταιριάζει μέ τό είδος τών βομβιστικών ένεργειών πού διαταράσσουν αυτή την περίοδο τόν κατά τά άλλα ταραγμένο από τίς πυρηνικές δοκιμές και τόν πόλεμο τής Βοσνίας γαλλικό λήθαργο, ύποδηλώνει συνάμα ότι ή «τρομοκρατία» έχει αλλάξει πρόσωπο και πρότυπο: ένώ στή δεκαετία τού '70 — και λίγο τού '80 — οί «τρομοκρατικές» όργανώσεις έμπνέονταν (στρεβλά κι άχαρα) από κάποιες ιδεολογίες, είχαν κάτι νά διεκδικήσουν κι έν πάση περιπτώσει άπευθύνονταν στό «λαό» (τόσο πού όρισμένοι διανοούμενοι, όπως ό Φουκώ, ό Σάρτρ, ό Ζενέ, έπλεκαν τά έγκώμια τού «σωστού στρατόπεδου» πού περιλάμβανε διάφορους Κόκκινους Στρατούς κι Έρυθρές Ταξιαρχίες), στή δεκαετία τού '90, δεκαετία τής άπεμπόλησης τού σοσιαλισμού και τής άπολιτικοποίησης και τής ιδιώτευσης, οί «τρομοκρατικές» ένεργειες φαντάζουν άκόμα περισσότερο κενές νοήματος. Έτσι κι άλλιώς, ως «τρομοκρατία» όρίζεται τό είδος τών ένεργειών τού άντιπάλου πού χάνει τόν πόλεμο. Αν είχαν νικήσει οί Τρώες, ό Δούρειος Ίππος θά έθεωρείτο τρομοκρατική πράξη. Έπειδή όμως νίκησαν οί Άχαιοί, θεωρείται ήρωική ένεργεια. Τό αυτό και μέ τό τέχνασμα τού Κολοκοτρώνη στά Δερβενάκια και μέ τήν άπόδωση στή Νορμανδία. Από τήν άποτυχημένη άπόπειρα τού Μεγάλου Πέτρου μέχρι τήν έπιτυχημένη Όκτωβριανή Έπιανάσταση, τό άναρχικό κι άργότερα τό άριστεριστικό κίνημα έμπότισε διαρκώς ένεργειες θίαιης άμφισβήτησης τής κρατούσας τάξης... μέχρι και τή δεκαετία τού '90. Θεωρώ ότι οί τωρινές βομβιστικές ένεργειες στή Γαλλία εισάγουν μιά νέα αντίληψη αντίδρασης αλλά μή αντίστασης, πρωτόγνωρη στόν 20ό αιώνα.

Τώρα, τί κάνει τό κράτος. Τό κράτος — δηλαδή ή συγκεντρωμένη μορφή συναινετικής διακυβέρνησης πού όνομάζεται «δημοκρατία» — είναι παντελώς άνίκανο νά άντιμετωπίσει τέτοιου είδους προκλήσεις εκτός άν άρνηθεί κι άπεμπολήσει τήν ίδια του τήν ύπόσταση. Τό κράτος μέ βάση τήν παλιά του έμπειρία κάνει αυτό πού πρέπει νά κάνει: πολλαπλασιάζει τούς μηχανισμούς έλέγχου, άστυνόμευσης και καταπίεσης. Όμως, ό κρατικός μηχανισμός είναι δέσιμος τής κρατούσας ιδεολογίας, ή όποία παράγει άδράνειες κι έξαρτημένα άντανακλαστικά κι έτσι ό έλεγχος γιά τήν πρόληψη κι άποτροπή τών τρομοκρατικών ένεργειών σύντομα μετατρέπεται σέ έλεγχο τών έν δυνάμει «υπόπτων», δηλαδή σέ έλεγχο τών πολιτών μή λευκού χρώματος, κυρίως τών άνηκόντων στήν άραβική και τή μαύρη φυλή. Κοντολογίς, οί μπάτσοι ζητάνε τήν ταυτότητα ή τήν άδεια παραμονής όποιου δέν μοιάζει μέ Γάλλο, σέ τέτοιο βαθμό και μέ τέτοια ζέση πού έννας άνυποψίαστος επισκέπτης θά νόμιζε ότι τό Έθνικό Μέτωπο τού Λέ Πέν έχει καταλάβει τήν έξουσία. Στό Παρίσι γίνονται καθημερινά 15.000 έλεγχοι ταυτότητας στό δρόμο, σέ περαστικούς, όδοιπόρους κι αυτοκινητιστές, πού, φυσικά, ως μόνο άποτέλεσμα έχουν τήν άπέλαση κάποιων ξένων πού συλλαμβάνονται χωρίς άδεια παραμονής. Άντε, κάπου κάπου,τσιμπάνε και κανένα πρεζόνι ή κανένα κλεφτρόνι, αλλά σίγουρα όχι τούς άναζητούμενους δράστες, γιατί αυτοί είναι τέτοιοι και τόσοι ώστε έν δυνάμει νά ξεφεύγουν πάντα άπ' τούς όποιους άστυνομικούς κλοισύς. Εκτός άν γενικευθεί ή άστυνόμηση έτσι ώστε ό κάθε πολίτης νά παρακολουθεί — και νά ύποπτεύεται — τόν διπλανό του, δηλαδή

Θάνατος



εκτός άν καταργηθεί ή έννοια τής εϋνομούμενης πολιτείας. Κι αυτός είναι ό κίνδυνος πού ένέχουν τούτες οί βομβιστικές ένεργειες, καθώς καθίσταται ύποπτος κατ' άρχήν ό κάθε μαύρος ή Άραβας, μετά ό κάθε ξένος και τελικά ό κάθε «περιέργος», ό καθένας κι ή καθεμιά πού έχει μιά συμπεριφορά πού παρεκκλίνει από τά πρότυπα. Έπικίνδυνα πράγματα.

Μετά τήν τελευταία βομβιστική επίθεση σέ έβραϊκό σχολείο τής Λυών, ή γαλλική κυβέρνηση έθεσε σέ έφαρμογή νέο σχέδιο άναχαίτισης τής τρομοκρατίας, πού φέρει τό μεγαλόσχημο όνομα «Φρουροπειρατής» (Vigipirate) και συνίσταται στή χρησιμοποίηση στρατιωτικών δυνάμεων γιά τή συνδρομή τού άντιτρομοκρατικού έργου τής άστυνομίας. Πλέον, ειδικές άστυνομικές δυνάμεις, συνεπικουρούμενες από τό στρατό, έλέγχουν τίς εισόδους τών δημόσιων κτιρίων, συμπεριλαμβανομένων και τών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Αν κάποιος ξένος φοιτητής, γιά παράδειγμα, δέν έχει άδεια παραμονής, δέν θά πάει στό πανεπιστήμιο επί ποινή σύλληψης ή/και άπέλασης. Οί ξένοι — κυρίως Άραβες και μαύροι — άν δέν διαθέτουν τό όλοένα και πιό δύσκολο άποκτούμενο δικαίωμα παραμονής στή Γαλλία, δέν τολμούν νά πάνε ούτε στα γραφεία τών όργανώσεων γιά τήν προάσπιση τών δικαιωμάτων τους. Και δέβαια, στό μεταξύ αναβάλλεται επ' άόριστον ή έφαρμογή τής Συμφωνίας τού Σένγκεν γιά τήν έλεύθερη διακίνηση τών άτόμων μεταξύ τών χωρών τής Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η Γαλλία πού έτσι κι άλλιώς άστυνομοκρατείτο, τώρα πιά στρατοκρατείται. Έν όνόματι τής άντιμετώπισης τής τρομοκρατίας οί γαλλικές άρχές επέβαλαν μιάν άλλη τρομοκρατία. Αν δέν αισθάνεστε λευκοί και άσπιλοι, καλύτερα νά αναβάλετε τό έπόμενο ταξίδι σας στό Παρίσι.

# ΓΙΑ ΤΟ «ΖΗΤΗΜΑ ΔΗΜΗΤΡΑ»

...καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί νῦν καί αἰεὶ καί εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τοῦ Δαμιανοῦ Παπαδημητρίου

**Μ**ετά καί τόν πρόσφατο ἀνασηματισμό τό κόμμα ἔχει πλέον ἀπροκάλυπτα χωριστεῖ στά δύο ἀπό τήν κορυφή ὡς τή βάση: στοὺς πιστοὺς καί τοὺς ἀπιστοὺς. Τούς πιστοὺς σέ μιά ἡγεσία πού μέ ἀργό ἀλλά σταθερό ρυθμό ἀπέρχεται, καί τοὺς ἄλλους, τοὺς ἀνησυχοῦντες, ἀντιφρονοῦντες, αὐτοὺς πού βλέπουν ὅτι μή ὑπάρχοντος χαλίφη στή θέση τοῦ χαλίφη, ἡ μόνη λύση στήν ἀποχώρηση τοῦ ἀρχηγοῦ εἶναι ἡ μετατροπή τοῦ ΠΑΣΟΚ ἀπό ἀρχηγικό σέ δημοκρατικό κόμμα. Ἡ προοπτική αὐτή εἶναι ἡ μόνη προοπτική ἐνότητας τοῦ κόμματος ἀφοῦ ἡ ἀντίθετη περίπτωση, νά ἐξακολουθήσει δηλαδή τό ΠΑΣΟΚ νά παραμένει ἀρχηγικό κόμμα, μέ κάποιον ἄλλον ἀρχηγό στή θέση τοῦ Ἀ. Παπανδρέου, εἶναι φανερό ὅτι δέν μπορεῖ νά γίνει ἀποδεκτὴ ἐλλείψει τῆς ἀρχηγικῆς ἐκείνης προσωπικότητας πού θά ὑπέτασσε ἢ θά ἐπειθε καί τίς ἄλλες πτέρυγες τοῦ κόμματος.

Κι ὁμως, τά τερτίπια τῆς ἱστορίας ἔφεραν αὐτοὺς πού μιλάνε γιά ἐσωκομματικὴ δημο-

κρατία (καί πού βέβαια εἶναι αὐτοὶ πού συγκεντρώνουν τοὺς περισσότερους σταυροὺς, αὐτοὶ δηλαδή τοὺς ὁποίους εὐνοεῖ ἡ δημοκρατία) στό ἐδώλιο τοῦ κατηγορουμένου ὡς διασπαστές. Μιά περίεργη συμμαχία, πού ἀναπτύχθηκε ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους τῶν μηχανισμῶν, τά μή δημοφιλῆ στελέχη, καί τόν ἀρχηγό, στράφηκε ἐναντίον αὐτῶν πού ἔδειξαν ὅτι θά μπορούσαν νά ἔχουν αὐτόνομη δύναμη. Ἡ ἀνασφάλεια τοῦ Ἀ. Παπανδρέου ἔσπρωξε νά συνεργήσει μέ ὅλους ἐκείνους πού, ἐπειδὴ δέν μποροῦν νά ἀντλήσουν δύναμη ἀπό τά κάτω, ἐπιζητοῦν τὴν δοτὴ δύναμη ἀπό τά πάνω.

Δέν θά πρέπει ἴσως νά ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Θ. Πάγκαλος εἶναι ὁ πρῶτος (μετὰ τόν Γεννηματᾶ) σέ σταυροὺς ἐκλεγείς στήν Κ.Ε., ἡ δέ Βάσω Παπανδρέου ἡ πρώτη στή Β' Ἀθηνῶν, ὅπου τὴν ἔριξαν μήπως καί ἀποσοδήσουν τὴν, ἀναπόφευκτη, πρωτιά της. Καί δέν θά πρέπει νά ξεχνᾶμε ὅτι ὁ πρῶτος σέ σταυροὺς Πάγκαλος ἀποκλείστηκε μέσω διαφόρων ἀλχημειῶν τῶν ἀνθρώπων τοῦ μηχανισμοῦ ἀπὸ τό Ἐκτελεστικὸ Γραφεῖο, τό ἴδιο

Βαδίζουμε, κατὰ τά φαινόμενα, πρὸς μιά κρίση πολιτικῆς ἐκπροσώπησης, πρὸς μιά κρίση τοῦ πολιτικοῦ συστήματος εἰδική, δηλαδή ἐλληνική. Στὴ Νέα Δημοκρατία ὁ Μιλτ. Ἔβερτ εἶναι ἀνεκτός μέν ἀλλὰ ὄχι ἀρεστός στήν πλειοψηφία τῆς παράταξής του, ἔχοντας καταφέρει, δύο χρόνια μετὰ τὴν ἀνάληψη τῆς ἀρχηγίας, νά παραμένει πολιτικά μὴ ἀναγνωρίσιμος ἀπὸ τόν Ἕλληνα πολίτη. Μὴ ἀναγνωρίσιμος, δηλαδή ἄσημος, ἀσήμαντος, πράγμα πού βρῖσκεται σέ ἀντίθεση μέ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀρχηγοῦ. Καί ὁ Μιλτ. Ἔβερτ θέλει νά εἶναι ἀρχηγός τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολίτευσης. Ἀλλὰ εἶναι στό ἄλλο μεγάλο κόμμα, τό ΠΑΣΟΚ, πού τό καμπανάκι χτυπάει δυνατότερα.

Ἐκτελεστικὸ Γραφεῖο στό ὁποῖο τώρα, δύο χρόνια μετὰ, ὁ Τσοχατζόπουλος ζητάει τὴ συμμετοχὴ τῆς Βάσως Παπανδρέου. Ἀλλὰ συμμετοχὴ πῶς; Δι' ὀρισμοῦ, δηλαδή δοτῆ; Ὁ ἀπῆλθισμός τοῦ Πάγκαλου ἀπὸ τό Ε.Γ. ὑπῆρξε ἡ ἀπαρχὴ τῆς «τρελῆς» πορείας του, μιᾶς πορείας πού δέν μπορεῖ νά κατανοηθεῖ μόνο μέ πολιτικὰ κριτήρια ἀλλὰ καί μέ συνυπολογισμό τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἀποκλεισμός αὐτός «τοῦ τῆ βάρεσε». Ὅσο γιὰ τὴ Βάσω Παπανδρέου, ἀπεφεύχθη ἐπιδεικτικὰ ἡ ὑπουργοποίησή της ἐπὶ δύο χρόνια, γιὰ νά φθάσουμε ἔτσι στό κακόγουστο σόου τοῦ πρόσφατου ἀνασηματισμοῦ, ὁ ὁποῖος περιεστράφη γύρω ἀπὸ τὴν ὑπουργοποίησιν ἢ μὴ τῆς Βάσως Παπανδρέου.

Ὅποιος ἔχει στοιχειωδῶς κατανοήσει τό τί περίπου συμβαίνει στό ΠΑΣΟΚ, ἔχει ταυτόχρονα καταλάβει ὅτι μέχρι στιγμῆς οἱ τέσσερις δέν δροῦν, ἀντιδροῦν. Ἀντιδροῦν ἀπέναντι στίς πρακτικῆς ἐνός μηχανισμοῦ ὁ ὁποῖος στήθηκε προκειμένου νά ἐξυπηρετήσῃ τίς ἀνάγκες ἐνός προσωποπαγοῦς κόμματος καί



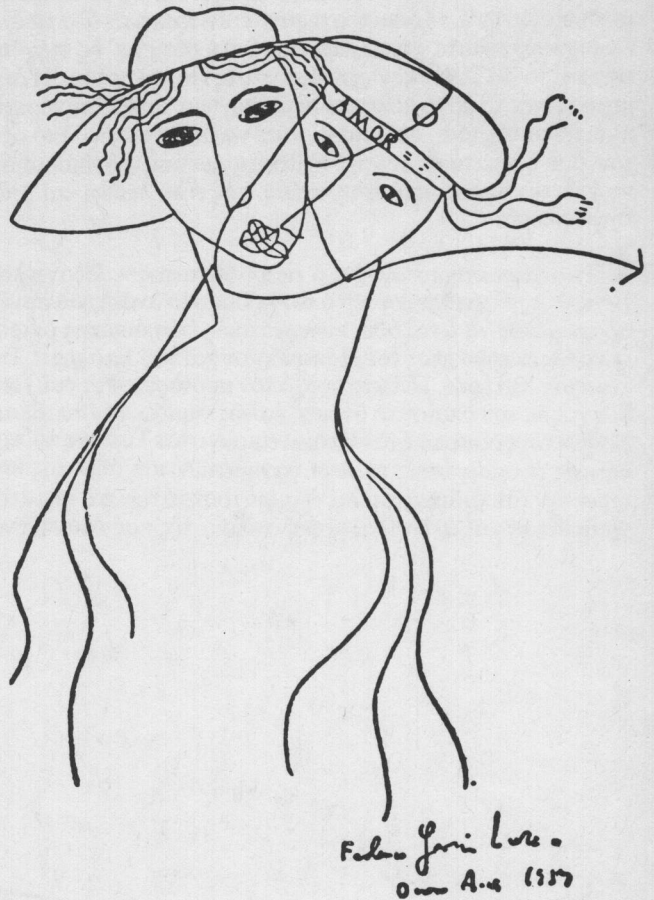
ό οποίος δέν μπορεί νά έπιζήσει παρά μόνο διαιωνίζοντας αυτόν τόν προσωποπαγή χαρακτήρα. Είναι άκριδώς πάνω σ' αυτό τό σημείο στό όποίο συναντώνται οί άνάγκες του 'Α. Παπανδρέου μέ αυτές του μηχανισμού.

'Αλλά οί «4» ή, γιά νά τό πούμε άλλιώς, οί σοσιαλδημοκράτες δέν είναι οί μόνοι πού αντιδρούν. Πρόσφατα έκαναν τήν εμφάνισή τους και οί άλλοι, οί κεντρῶοι ή κεντρογενείς. Συσκέπτονται, άνησυχούν και γενικῶς δηλώνουν τήν παρουσία τους. Και κυρίως, προσέξτε, δηλώνουν κεντρῶοι, δηλώνουν δηλαδή κάτι άλλο πέραν του άρχηγικού, του παπανδρεϊκού ΠΑΣΟΚ. Δηλώνουν τήν ένταξή τους σέ μία παράταξη ή όποία προϋπήρχε του Παπανδρέου κεί του ΠΑΣΟΚ. 'Αν λοιπόν τό ΠΑΣΟΚ ήταν, όπως λένε, τό συναπάντημα του κεντρώου και του σοσιαλιστικού-σοσιαλδημοκρατικού χώρου, είναι χαρακτηριστικό ότι σήμερα όσοι δηλώνουν κεντρῶοι ή σοσιαλδημοκράτες (ή γενικότερα άναφέρονται σέ οίαδήποτε ιδεολογία πλὴν του άνδρεϊσμοῦ) βρίσκονται στήν κομματική παρανομία. Σύμφωνα με τόν Εὐάγγελο Γιαννόπουλο πρόκειται γιά καμιά πενηνταριά βουλευτές.

Στήν άλλη πλευρά, του νομοταγοῦς ΠΑΣΟΚ, περίεργα πράγματα έχουν άρχίσει νά συμβαίνουν. Τήν περασμένη άνοιξη ό 'Α. Παπανδρέου άποφάσισε (υπό τήν πίεση τῶν πραγμάτων έστω) ότι δέν θά μεταπηδήσει στήν Προεδρία, ότι θά παραμείνει στήν ενεργό πολιτική. Λίγους μήνες άργότερα κάλεσε τούς δημοσιογράφους στό σπίτι του, στήν Έκάλη, γιά νά τους άνακοινώσει ότι έφόσον ή κα Παπανδρέου άποφασίσει νά πολιτευθεί, αυτός θά τή στηρίξει. 'Εκτοτε τό έσωτερικό ζήτημα του ΠΑΣΟΚ μπορεί περίπου νά όριστεί ως ζήτημα «Δήμητρας». 'Η 'Η άπάντηση στό έρώτημα τής καθόδου τής κας Παπανδρέου στήν πολιτική τείνει νά όρίσει και νά καθορίσει τά έσωκομματικά μέτωπα στό ΠΑΣΟΚ, άφοῦ ό νομοταγής θά υπερασπιστεί τό δικαίωμα τής κας Παπανδρέου στήν πολιτική και θά στηλιτεύει τίς κακόδουλες επιθέσεις εναντίον μιās άνυπεράσπιστης γυναίκας, τήν ώρα πού ό αντιπολιτευόμενος θά άρνηθει άκριδώς ότι ύφίσταται τέτοιο δικαίωμα τής Δήμητρας στήν πολιτική. Στό ΠΑΣΟΚ σήμερα οί δύο (παρ' όλο πού κατ' άρχάς είναι περισσότερες) αντίπαλες ομάδες χωρίζονται και όρίζονται από τόν τρόπο πού άπαντούν στό έρώτημα «Δήμητρα». Τό ζήτημα «Δήμητρα» άποτελεί τό σημείο τομής, τή διαχωριστική γραμμή του έσωκομματικού μετώπου.

Λέγε δέβαια ότι ζήτημα «Δήμητρας» δέν ύφίσταται, ότι είναι κάτι πού τό έφτιαξαν οί δημοσιογράφοι επειδή πουλάει. Κι όμως: οί δημοσιογράφοι είχαν αφήσει τήν κα Παπανδρέου ήσυχη τόσα χρόνια, μέχρι πού ό 'Α. Παπανδρέου προανήγγειλε τήν άνάμειξή της στήν πολιτική. Μέχρι πού ή ίδια, έδῶ και τρεῖς μήνες, άρχισε νά έπιχειρεί τήν καθοδό της στό λαό: Πρέσπες, Φλώρινα, 'Αμύνταιο και τώρα Πάτιμος. Μέ σκηνοθέτη και ήματζ μέικερ, έτσι γιά νά μή μείνουν άμφιβολίες ότι κάτι άπ' όλ' αυτά είναι τυχαίο.

'Ομως τί άκριδώς συνιστά τό ζήτημα «Δήμητρα» γύρω από τό όποιο πολώνεται σήμερα τό ΠΑΣΟΚ; 'Αν ή κα Δήμητρα Λιάνη ξεκίνησε τή δημόσια καριέρα της ως φυσική νοσοκόμα του 'Α. Παπανδρέου, ή έπιχειρούμενη καθοδό της στήν πολιτική τείνει νά τή μετατρέψει σέ πολιτική νοσοκόμα του 'Α. Παπανδρέου. Γιά νά τό πούμε μέ άλλα λόγια, ή κα Λιάνη-Παπανδρέου είναι τό μέσο γιά τή διαώνιση τής παρουσίας του Παπανδρέου στό ΠΑΣΟΚ και στά πολιτικά πράγματα, είναι ό τρόπος γιά νά κυβερνάει ό Παπανδρέου από τό κρεβάτι του ή άκόμα και τό πνεῦμα του Παπανδρέου, όταν τό σώμα του Παπανδρέου δέν θά είναι πιά έδῶ. Πρόκειται γιά τή μετάστα-



Έρωτας

ση του γάμου 'Ανδρέα-Δήμητρας, τής ένωσης τους εις σάρκαν μίαν, από τή σφαίρα του ιδιωτικού στη σφαίρα τής πολιτικής, τήν πολιτικοποίηση του γάμου τους δηλαδή. Παρένθεση: είναι άκριδώς αυτή ή δημοσιοποίηση-πολιτικοποίηση του άύστηρά ιδιωτικού πού δημιουργεί, σέ όσους τό δημιουργεί, πέραν τῶν άλλων και αισθητικό πρόβλημα.

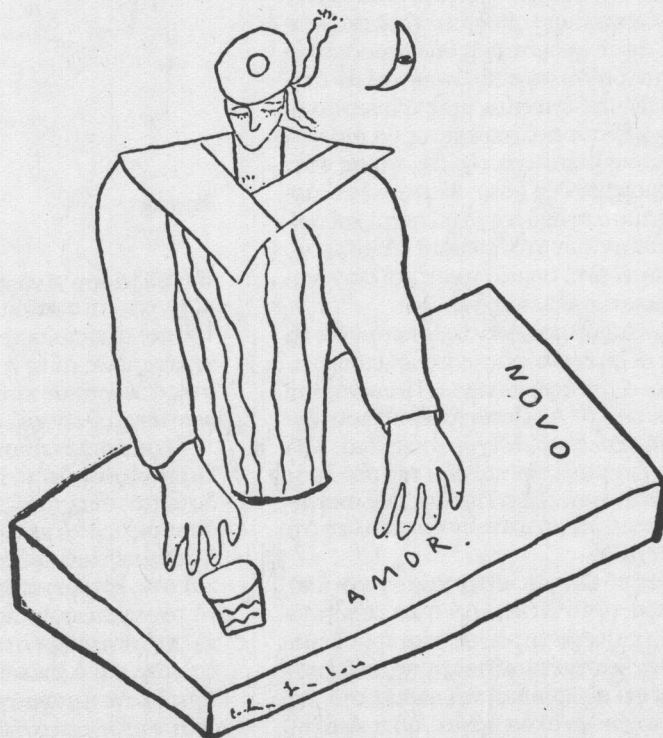
Τώρα λοιπόν άποκτῶ νόημα ή χαρακτηριστική φράση του Παπανδρέου ότι τό ΠΑΣΟΚ δέν κληρονομείται, ούτε κληροδοτείται, ούτε χαρίζεται, μία φράση πού προκαλούσε άπορία όσον άφορῶ τό μέλλον του ΠΑΣΟΚ. Τώρα άποκτῶ νόημα και ή έκδηλωθείσα πρόθεση του 'Α. Παπανδρέου νά είναι παρών και στις έρχόμενες εκλογές και νά μή διάζονται όσοι θέλουν νά τόν τελειώσουν πρίν τής ώρας του: ό 'Α. Παπανδρέου έχει πλήρη συνείδηση ότι ό Κατσιφάρας, ό Κουλούρης, ό Σκανδαλίδης και ό Σκανδαλάκης και ό Σκουλάκης και άλλοι πού τούς έφαγε ή μαρμάγκα και άλλοι ών οὐκ έστιν αριθμός είναι δικά του δημιουργήματα, ότι αυτός τούς έπλασε. Τώρα λοιπόν ήρθε ή ώρα γιά τόν 'Ανδρέα νά πλάσει τό τελειότερο δημιούργημά του, τή Δήμητρα. Τώρα πού ό 'Αντρέας δέν μπορεί φυσικά νά λειτουργεί ως άρχηγός, δέν θέλει, δέν του πάει ή καρδιά του νά κληροδοτήσει ή νά χαρίσει τό ΠΑΣΟΚ σέ κάποιον από τά δημιουργήματά του. Δέν μπορεί νά χρίσει κανένα από

τά πλάσματά του διάδοχο, αφού ξέρει ότι μόλις γίνει αυτό τό δημιούργημα θά κάνει πέρα τό δημιουργό και τότε θά 'ρθει ή συντέλεια τοῦ κόσμου. Ἡ Δήμητρα λοιπόν είναι τό τελειότερο δημιούργημα, τό δημιούργημα πού επιτρέπει σέ όλα τά άλλα δημιουργήματα νά παραμείνουν στή θέση ἐφ' ἧς ἐτάχθησαν και τό ΠΑΣΟΚ νά παραμείνει στούς Παπανδρέου. Ἡ Δήμητρα είναι τό μόνο πολιτικό δημιούργημα τοῦ Παπανδρέου πού, κατά τόν ἴδιο, δέν μπορεί ποτέ νά αυτονομηθεῖ ἀπό αὐτόν, πού ή πολιτική τους σχέση θά παραμείνει προσδιορισμένη ἀπό τήν προσωπική τους σχέση, τήν εὐλογημένη και ἀπό τήν ἐκκλησία.

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ εὐφραδέστατος κ. Εὐάγγελος Βενιζέλος μετανάστευσε κατά τόν πρόσφατο ἀνασηματισμό, προκειμένου νά ἀναλάβει κυβερνητικός ἐκπρόσωπος ὁ προσωπικός ἐκπρόσωπος τοῦ Παπανδρέου και τῆς Ἐκάλης κ. Τηλέμαχος Χυτήρης, μέ ὑφυπουργό τόν προεδρεύοντα τοῦ Πειθαρχικοῦ, τοῦ ὁποίου τό ὄνομα, καλῶς νομίζω, δέν θυμάμαι. Πρώτη τους δουλειά ἦταν νά διανεῖμουν στόν Τύπο ὡς κυβερνητικές ἀνακοινώσεις τά περί γραμμάτων τοῦ σήματος και σημάτων τοῦ γράμματος και γραμματισμάτων και σηματογραμμάτων και ἄλλα τινά κεφαλονίτικα τῆς κας Λιάνη, ἐνώ

γενικά ή ὅλη τους θητεία στίς λίγες μέρες πού πέρασαν ἐξαντλεῖται σέ τοποθετήσεις γύρω ἀπό τό ζήτημα «Δήμητρα». Τό ζήτημα πού, ὅπως εἶπαμε, ἔχει ἤδη καταστῆ ζήτημα αἰχμῆς μέσα στό ΠΑΣΟΚ και μέ αὐτή τήν ἔννοια τείνει νά καταστῆ μείζον πολιτικό πρόβλημα τῆς χώρας, ἐφόσον είναι τό ζήτημα πάνω στό ὁποῖο θά στηριχθεῖ ή διάσπαση τοῦ ΠΑΣΟΚ.

Μέ ὄλ' αὐτά είναι σήμερα ἐξαιρετικά ἐπικίνδυνο ἔστω και νά τολμήσει κανείς νά φανταστῆ τήν εἰκόνα πού θά παρουσιάζει ή ἑλληνική πολιτική σκηνή μετά ἀπό δύο χρόνια, ὅταν, πλὴν ἀπροόπτου, θά ἔρθει ή ὥρα τῶν ἐκλογῶν. Τό μόνο σίγουρο είναι ὅτι τό τοπίο θά είναι τέτοιο πού νά ἀντιστοιχεῖ ὅσο τό δυνατόν πιστότερα στήν ἐπερχόμενη πολιτική κρίση. Μέ αὐτή τήν ἔννοια, ἀν δηλαδή δοῦμε ὑπό τό πρίσμα τῆς ἐπερχόμενης κρίσης τήν κίνηση τῆς πολιτικοποίησης τῆς συζυγικής σχέσης τοῦ πρωθυπουργοῦ, θά διαπιστώσουμε ὅτι τό πείραμα Λιάνη δέν ἔχει καμία προοπτική μακροημέρευσης, ἀφοῦ παρ' ὅλο τό θέατρο μέ τήν προμαντόνα τῆς Ὁρθοδοξίας ή κίνηση ἀφορᾶ ἀποκλειστικά τούς σκοτεινοὺς διαδρόμους τῆς ἐξουσίας, μακριά ἀπό τήν ὁποία δέν μπορεί νά ζήσει οὔτε μιά μέρα. Ἡ ἐπιχείρηση καθόδου τῆς κας Παπανδρέου στήν πολιτική θά πνιγῆ στή δίνη τῆς κρίσης πού θά δημιουργήσει.



Καινούργιος ἔρωτας

# ΟΙ ΖΑΠΑΤΙΣΤΑΣ

του Τζών Χολλογουαίν

## I

Δέν μιλάω ἐδῶ ὡς εἰδικός, ἀλλά ἀπλῶς ἐπειδὴ μοῦ φαίνεται πολὺ σημαντικό νά μιλήσει κάποιος γιά τήν ἐξέγερση τῶν Ζαπατίστας. Προσφέρθηκα νά τό κάνω αὐτό γιατί συμβαίνει νά ζῶ τό μεγαλύτερο διάστημα τοῦ ἔτους στήν πόλη πού θεωρεῖται ἡ μεγαλύτερη πόλη τοῦ κόσμου (στήν πόλη τοῦ Μεξικῶ), καί γιά μένα, ὅπως καί γιά τοὺς περισσότερους ἀπό τοὺς ἀριστεροὺς Μεξικανούς, ἡ δράση καί ὁ λόγος τῶν Ζαπατίστας ἔχει γίνει καθημερινή ἔμμονη ἰδέα. Πιστεύω πῶς εἶναι σημαντικό νά μιλήσουμε γιά τοὺς Ζαπατίστας ὄχι γιατί εἶναι μιὰ ἐξέγερση χωρικών στό Νοτιοανατολικό Μεξικό (ὅπως περιγράφεται συχνά ἀπό τίς ἐφημερίδες ἐδῶ), ἀλλά γιατί ὁ,τι λένε καί ὁ,τι κάνουν ἐγείρει κρίσιμα ἐρωτήματα γύρω ἀπό τό τί σημαίνει ἐπαναστατική δράση σήμερα καί γιατί θρῖσκονται, ἀπό πολλές καί οὐσιαστικές ἀπόψεις, στόν πυρήνα τῆς παγκόσμιας καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης.

Θά ἤθελα κατ' ἀρχάς νά ἀναφερθῶ συνοπτικά στά κυριότερα στάδια τῆς ἐξέλιξης τῆς ἐξέγερσης τῶν Ζαπατίστας πρὶν ἐξηγήσω γιατί τῆ θεωρῶ τόσο σημαντική.

## II

Ὁ στρατός ἐθνικῆς ἀπελευθέρωσης τῶν Ζαπατίστας αἰφνιδίασε τόν κόσμο τήν 1η Ἰανουαρίου τοῦ περασμένου χρόνου, ἡμέρα κατὰ τήν ὁποία τέθηκε σέ ἰσχὺ ἡ συμφωνία ἐλεύθερου ἐμπορίου τῶν χωρῶν τῆς Βόρειας Ἀμερικῆς μεταξὺ τοῦ Μεξικῶ, τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καί τοῦ Καναδά. Ἡ ἔκφραση «αἰφνιδίασε» δέν εἶναι ὑπερβολική, γιατί μολονότι οἱ Ζαπατίστας προετοιμάζονταν γιά περισσότερο ἀπό δέκα χρόνια, κανεὶς δέν ἤξερε τήν ὑπαρξή τους μέχρι πού ἔθεσαν ὑπὸ τόν ἐλεγχό τους τήν πόλη Σάν Κριστόμπαλ ντέ λας Κάσας καί τρεῖς ἄλλες πόλεις στήν πολιτεία τῆς Χιάπας στό Νοτιοανατολικό Μεξικό.

Ἡ κατάληψη τῶν πόλεων ἔγινε σχεδόν χωρὶς νά χρησι-

μοποιηθεῖ βία. Ἡ κίνηση αὐτὴ ὑπῆρξε μιὰ τόσο μεγάλη ἐκπληξη γιά τίς ἀρχές, πού δέν προέβλεπαν ἐνοπλὴ ἀντίσταση. Οἱ ἀντάρτες δημοσιοποίησαν τὴ διακήρυξη τῆς ζούγκλας τῆς Λακαντόνα, μέ τήν ὁποία κήρυξαν καί τυπικά τόν πόλεμο στήν ὁμοσπονδιακὴ κυβέρνηση καί ἐξήγησαν ὅτι ὁ ἀγώνας τους ἦταν ἀγώνας γιά δουλειά, γῆ, στέγη, τροφή, υγεία, ἐκπαίδευση, ἀνεξαρτησία, ἐλευθερία, δημοκρατία, δικαιοσύνη καί εἰρήνη. Τό βασικό τους σύνθημα ἦταν τό ἀπλό i Ya Basta! ('Ἀρκετά).

Τὶς ἐπόμενες ἡμέρες ὡστόσο ὁ στρατός ἐπιτέθηκε, καθὼς οἱ Ζαπατίστας ἀποσύρθηκαν ἀπὸ τίς πόλεις πού εἶχαν καταλάβει καί τίς ἐπόμενες δώδεκα μέρες ἀκολούθησαν σοβαρὲς συρράξεις, κατὰ τίς ὁποῖες σκοτώθηκαν περίπου πενήντα Ζαπατίστας. Στίς 12 Ἰανουαρίου ἔγινε μιὰ μαζικὴ διαδήλωση στήν πόλη τοῦ Μεξικῶ καί ἡ κυβέρνηση κήρυξε μονομερῆ παύση τῶν ἐχθροπραξιῶν, διόρισε ἕναν μεσολαθητὴ γιά τὴν εἰρήνη γιά νά συνομιλήσει μέ τοὺς Ζαπατίστας καί ἀναγνώρισε στήν πράξη τὴν αὐτονομία τῆς περιοχῆς τῆς ζούγκλας τῆς Λακαντόνα πού κατεῖχαν οἱ Ζαπατίστας. Οἱ Ζαπατίστας δέχθηκαν τὴν παύση τῶν ἐχθροπραξιῶν καί ἀπὸ τότε, ἐδῶ καί ἕναν χρόνο, δέν ὑπῆρξε ἄλλη ἀνοικτὴ ἐνοπλὴ σύγκρουση.

Στό πλαίσιο τῆς νέας τῆς πολιτικῆς, ἡ κυβέρνηση ἔκανε τὴν προσφορὰ πρὸς τοὺς ἐπαναστάτες νά τοὺς παράσχει τὴ συγγνώμη τῆς. Σ' αὐτό οἱ Ζαπατίστας ἀπάντησαν μέ ἕνα γράμμα πού ἔστειλε ὁ ὑποδιοικητὴς τῆς στρατιωτικῆς τους ὀργάνωσης, Μάρκος, στόν διεθνή Τύπο (ἢ μᾶλλον σέ ἐπιλεγμένους ἐφημερίδες):

*«Γιά ποιό πράγμα ὑποτίθεται ὅτι πρέπει νά ζητήσουμε συγγνώμη; Γιατί θά μᾶς παράσχουν συγγνώμη; Γιατί δέν πεθάναμε ἀπὸ τὴν πείνα; Γιατί δέν παραμείναμε σιωπηλοὶ μέσα στήν ἐξαθλίωσή μας; Γιατί δέν ἀποδεχθήκαμε ταπεινά τό τεράστιο ἱστορικό δᾶρος τῆς περιφρόνησης καί τῆς ἐγκατάλειψης; Γιατί ξεσηκωθήκαμε στά ὄπλα ὅταν θρῆκαμε ὄλους τοὺς ἄλλους δρόμους κλειστοὺς; Γιατί δέν ἀποδεχθήκαμε τόν ποινικό κώδικα τῆς Χιάπας, τόν πιό παράλογο καί καταπιεστικό ἀπ' ὄλους τοὺς γνωστοὺς μέχρι σήμερα κώδικες; Γιατί δείξαμε στήν ὑπόλοιπη χώρα*



— — — — —

και σε ολο τον κόσμο ότι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια ζει ακόμη, και μπορεί να τη συναντήσει κανείς στους πιο εξαθλιωμένους κατοίκους του; Γιατί προετοιμαστήκαμε καλά και συνειδητά πριν ξεκινήσουμε; Γιατί κρατούσαμε τουφέκια στο πεδίο της μάχης αντί για τόξα και βέλη;

Ποιός θα έπρεπε να ζητήσει συγγνώμη και ποιός θα έπρεπε να την έγγυηθεί; Αυτοί που χρόνια και χρόνια κάθονταν σ' ένα γεμάτο τραπέζι και έτρωγαν ό,τι άφθονο είχε επάνω του, ενώ ο θάνατος είχε καθήσει δίπλα σε μας, ο θάνατος, τόσο καθημερινός και τόσο δικός μας, που σταματήσαμε να τον φοβόμαστε; Αυτοί που γεμίζουν τις τσέπες μας και τις ψυχές μας με διακηρύξεις και υποσχέσεις; "Η οί νεκροί, οί δικοί μας νεκροί, τόσο θανάσιμα νεκροί από «φρυσικό» θάνατο, από ίλαρά, κοκίτη, χολέρα, τύφο, τέτανο, πνευμονία, έλονοσία και άλλες γαστρεντερικές και πνευμονικές απολαύσεις;

Οί νεκροί μας, τόσο εξισωτικά νεκροί, τόσο δημοκρατικά νεκροί από πόνο, γιατί κανείς δεν έκανε κάτι, γιατί όλοι αυτοί οί νεκροί, οί νεκροί μας, απλώς χάθηκαν έτσι, χωρίς κανείς να κρατήσει τό λογαριασμό, χωρίς κανείς να πεί τελικά τό "Αρχετά!" που θα αποκαθιστούσε τό νόημα αυτών των θανάτων, χωρίς κανείς να ζητήσει απ' αυτούς τούς νεκρούς όλων των εποχών, τούς νεκρούς μας, να έρθουν πίσω για να πεθάνουν πάλι, αλλά αυτή τή φορά για να ζήσουν; Ποιός θα έπρεπε να ζητήσει συγγνώμη και ποιός θα έπρεπε να τήν έγγυηθεί;»

Ο διάλογος των Ζαπατίστας με τον μεσολαβητή για ειρήνη έλαβε χώρα στον Καθεδρικό Ναό του Σάν Κριστόμπαλ από τις 16 Φεβρουαρίου μέχρι τις αρχές Μαρτίου. Η κυβέρνηση έκανε συγκεκριμένες προτάσεις για να ανταποκριθεί στα αίτήματα των Ζαπατίστας, και οί Ζαπατίστας είπαν ότι θα χρειάζονταν να συμβουλευτούν τούς υποστηρικτές τους σε όλες τις κοινότητες των περιοχών τους: αφού ή απόφαση να πάνε σε πόλεμο είχε ληφθεί από κοινού — απ' όλα τά μέλη τής κοινότητας, συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών — ή απόφαση να κάνουν ειρήνη θα μπορούσε να ληφθεί μόνο με τήν ίδια διαδικασία.

Απαιτήθηκαν περισσότεροι από τρεις μήνες για να τελειώσουν οί Ζαπατίστας τις διαβουλεύσεις τους, μέχρις ότου όλες οί κοινότητες είχαν συζητήσει τό ζήτημα διεξοδικά και είχαν ξεπεράσει τις αμφιβολίες τους. Ήταν ευρέως αναμενόμενο ότι οί Ζαπατίστας θα αποδέχονταν τόν Όουνο ότι τούς είχαν απορρίψει, κυρίως γιατί ή ανταπόκριση τής κυβέρνησης στα αίτήματά τους ήταν μιά προσπάθεια να τούς εξαγοράσουν με παραχωρήσεις προκειμένου να βελτιωθούν οί συνθήκες μόνο στη Χιάπας, ενώ είχαν ξεκαθαρίσει από τήν αρχή ότι τά αίτήματά τους αφορούσαν τις συνθήκες σε όλόκληρη τή χώρα, και ότι ήταν αίτήματα όχι απλώς για καλύτερες συνθήκες, αλλά αίτήματα για ελευθερία, δημοκρατία και δικαιοσύνη. Παρ' όλ' αυτά, είπαν ότι δεν θα έπαιρναν αμέσως τά όπλα. Έν' όψει τής επικείμενης προεδρικής εκλογής (πού θα έλάμβανε χώρα στις 21 Αυγούστου), θα άφηναν άνοιχτό τό πεδίο τής πολιτικής δράσης (σε αντίθεση προς τή στρατιωτική δράση). Συγκάλεσαν μιά συνάντηση τής Άριστεράς πού θα γινόταν στη Χιάπας στις αρχές Αυγούστου, γνωστή ως Έθνική Δημοκρατική Συνέλευση. Προκειμένου να προετοιμαστούν για τή συνέλευση, έχτισαν μέσα στην περιοχή τους ένα άμφιθέατρο χωρητικότητας 6 χιλιάδων συμμετεχόντων μαζί με τήν απαραίτητη ύποδομή, όπως χώρους ύγιεινής, μαγειρεία κλπ., σε ένα μέρος πού ονόμαζαν «Άγουασκαλιέντες». Έξι χιλιάδες εκπρόσωποι πήγαν στη συνέλευση τής Χιάπας, σταλμένοι ουσιαστικά από όλες τις οργανώσεις τής μεξικανικής Άριστεράς: τις πρώτες δύο μέρες συνεδρίασαν στο Σάν Κριστόμπαλ, κατόπιν ταξίδευσαν στη ζούγκλα τής Λακάντονα και σε μιά τελευταία συνεδρίαση όλομέλειας ο Μάρκος άπευθύνθηκε στους συνέδρους εκ μέρους των Ζαπατίστας. Ή συνέλευση αποφάσισε ότι θα έπρεπε να συγκροτηθεί σε οργανισμό με μόνιμο χαρακτήρα, με ένα προεδρείο, και ότι μιά δεύτερη συνέλευση θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί μερικούς μήνες αργότερα.

Τή συνέλευση άκολούθησε περίπου δύο εβδομάδες αργότερα ή προεδρική εκλογή. Πολλοί από τήν Άριστερά (άλλά και όχι μόνο από αυτή) πίστεψαν ότι ή επί 65 χρόνια διατήρηση στην έξουσία του κυβερνώντος κόμματος (του PRI) θα έπρεπε να σπάσει, αλλά είχαν υποτιμήσει τή δύναμη του ίστού τής διαφθοράς, καθώς και τούς υλικούς και τούς παραδοσιακούς δεσμούς πού διατηρούσαν τό PRI στην έξουσία. Με τή βοήθεια τής νοθείας, αλλά κυρίως εξαιτίας του τρόπου με τόν όποίο ήταν συνφασμένο με τις έξουσιαστικές δομές τής μεξικανικής κοινωνίας, τό PRI κέρδισε τις εκλογές με ποσοστό περίπου 50% των ψήφων και τό άριστερό κόμμα (τό Έπαναστατικό Δημοκρατικό Κόμμα) ήρθε τρίτο. Τό αποτέλεσμα των εκλογών συνιστούσε βαρύτατο πλήγμα στο ήθικό των περισσότερων στην Άριστερά και

έμοιαζε να αποκλείει τις πιθανότητες να υπάρξει ουσιαστική πρόοδος χωρίς τη χρήση βίας. Κατά τη διάρκεια των επόμενων μηνών υπήρξε μία σταδιακή αύξηση της έντασης στη Χιάπας και άλλου. Το κύριο επίκεντρο της έντασης ήταν η έκλογη, που έγινε την ίδια ημέρα με την προεδρική εκλογή, για την ανάδειξη κυβερνήτη στη Χιάπας. Και εδώ νικητής ήταν το PRI, αλλά σε αυτές τις εκλογές υπήρξε πολύ πιο ξεκάθαρα νοθεία από ό,τι στην προεδρική εκλογή. Κατά τη διάρκεια των μηνών Σεπτεμβρίου, Οκτωβρίου και Νοεμβρίου υπήρξε σημαντική αύξηση της έντασης στη Χιάπας (και στη γειτονική πολιτεία Ταμπάσκο) όσο και της στρατιωτικής δράσης, καθώς η κυβέρνηση, ενώ έλεγε ότι ήθελε ειρήνη, έστειλε δλο και περισσότερο στρατό στην περιοχή και αύξησε τον αριθμό των αεροπορικών πτήσεων πάνω από τη ζούγκλα της Λακάντονα. Στο τέλος του Νοεμβρίου, οι Ζαπατίστας ανακοίνωσαν ότι, εν όψει της αυξημένης έντασης της στρατιωτικής δραστηριότητας, δεν θα τηρούσαν πλέον την άνακωχή και ότι προετοιμάζονταν πάλι για ένοπλη σύγκρουση. Στις αρχές του Δεκεμβρίου συγκάλεσαν συνέντευξη Τύπου στην οποία άποχαιρέτησαν τους δημοσιογράφους. Εκείνες τις ημέρες είχε δοθεί πάρα πολύ ή εντύπωση ότι επίκειτο τό ξεσπάσμα εμφύλιου πολέμου τουλάχιστον στην περιοχή της Χιάπας, αλλά με την πιθανότητα να επεκταθεί σε δλόκληρο τό Μεξικό. Οι Ζαπατίστας κατόπιν συγκάλεσαν άλλη μία συνέντευξη Τύπου στό έδαφος τους που καθορίστηκε για τις πρώτες ώρες της 19ης Δεκεμβρίου. Ξεκινώντας στις δύο τό πρωί, έκαναν μία σειρά ανακοινώσεων, καθώς έφταναν οι ανταποκρίσεις από τη στρατιωτική τους δράση. Είχαν διασπάσει τόν κλοιό του στρατού, είχαν περικινλώσει τό στρατό, κατέλαβαν μία σειρά από δημαρχεία και επέβαλαν άποκλεισμό σε δρόμους σε ένα μεγάλο τμήμα της πολιτείας της Χιάπας. "Ολ' αυτά χωρίς να ριχθεί ούτε ένας πυροβολισμός και χωρίς καμία άπευθείας άντιπαράθεση με τό στρατό! Έχοντας σπάσει τόν κλοιό του στρατού και έχοντας άποδείξει τί μπορούν να κάνουν, έξαφανίστηκαν πάλι. Ο στρατός ήταν άδύνατον να τούς ένοπλίσει.

Η ύποτίμηση του πέσο και ή οικονομική κρίση που συνεχίζει μέχρι σήμερα να κλυδωνίζει τις παγκόσμιες άγορές άκολούθησε άμέσως μετά. Στο πλαίσιο αυτό, ή κυβέρνηση επανέλαβε ότι έπιθυμούσε ειρήνη και έστειλε τόν ύπουργό Έσωτερικών στη ζούγκλα της Λακάντονα για να συνομιλήσει άπευθείας με τόν Μάρκος. Πρότεινε έπίσης ένα πολιτικό συμβόλαιο στα κόμματα της άντιπολίτευσης, τό οποίο συμπεριλάμβανε την προσηφορά ενός δημοψηφίσματος που θά έπέτρεπε να άπομακρυνθούν οι κυβερνήτες της Χιάπας και του Ταμπάσκο καθώς και τη διεξαγωγή νέων εκλογών. Σε αυτό άντέδρασαν, όμως, διαμαρτυρόμενοι οι ύποστηρικτές του PRI σε αυτές τις δύο πολιτείες και έτσι δεν έγινε τίποτε. Στις αρχές αυτής της έβδομάδας ή άντιπολίτευση άνήγγειλε ότι δρομολογείται έξέγερση των πολιτών στις δύο πολιτείες.

### III

Αυτή ή περιγραφή ήταν ένα πολύ σύντομο διάγραμμα της εξέλιξης της έξέγερσης κατά τη διάρκεια του περασμένου χρόνου. Έλπίζω πως δίνει μία γενική ιδέα για τό τί συμβαίνει, αλλά σίγουρα δεν μεταφέρει τη δύναμη, την τραγι-

κότητα και την πραγματικότητα της φτώχειας, της άπελπισίας, της δουλειάς και των όνειρων που κρύβονται πίσω από την έξέγερση.

Η έξέγερση περιγράφεται συχνά ως άγροτική έξέγερση ή ως έξέγερση των Ίνδιάνων. Αυτό είναι άλήθεια, με την έννοια ότι ουσιαστικά όλα τά μέλη του στρατού των Ζαπατίστας είναι άγρότες και Ίνδιάνοι: προέρχονται από πέντε διαφορετικές έθνοτικές ομάδες και μιλούν πέντε διαφορετικές γλώσσες. Περίπου όγδόντα χιλιάδες άνθρωποι ζουν στην περιοχή που έλέγχουν οι Ζαπατίστας, από τούς όποιους πιθανόν περίπου δεκαπέντε χιλιάδες είναι μέλη του στρατού, με έναν πυρήνα περίπου τριών χιλιάδων πλήρως έξοπλισμένων με σύγχρονα όπλα.

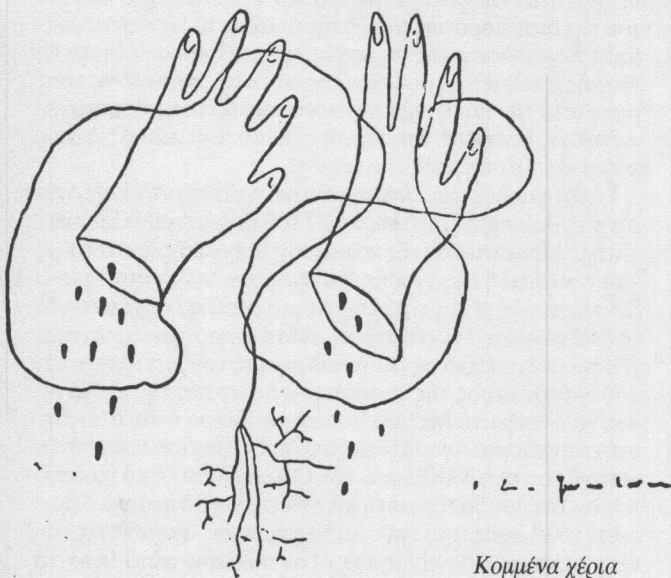
Έντούτοις, δεν είναι άπλως μία έξέγερση των ανθρώπων της περιοχής. Τό άλλο στοιχείο είναι ή ύπαρξη μιας μικρής ομάδας επαναστατών που πήγαν στη ζούγκλα πιθανόν τό 1983, με την άπλή ιδέα, όπως τό διατύπωσαν, να αλλάξουν τόν κόσμο. Αυτοί οι άνθρωποι όπωσδήποτε θεωρούσαν τούς έαυτούς τους μαρξιστές, πιθανώς μαοϊκής έμπνεύσεως, και ήταν έπηρεασμένοι από τόν Τσέ Γκεβάρα. Διά μέσου της διανίδρασης αυτής της ομάδας με τις επαναστατικές παραδόσεις της περιοχής σχηματίστηκε ό στρατός έθνικής άπελευθέρωσης των Ζαπατίστας, και οι ιδέες τους γύρω από την πολιτική επαναστατική δράση μετασηματίστηκαν, δίνοντας ύπόσταση σ' αυτό που μερικές φορές περιγράφεται ως νεοζαπατισμός.

Τό κίνημα δέχτηκε ένα σημαντικό έρέθισμα τό 1992 από την άναθεώρηση του άρθρου 27 του μεξικανικού Συντάγματος. Η προσασία της κοινοτικής άγροτικής ιδιοκτησίας από την άπειλή της άγοράς διατηρήθηκε στό προηγούμενο Σύνταγμα, ως μέρος της κληρονομιάς που προερχόταν από τη Μεξικανική Έπανάσταση. Αυτή ή προσασία καταργήθηκε ουσιαστικά με την άναθεώρηση του Συντάγματος, που υπήρξε μέρος της γενικότερης πολιτικής της κυβέρνησης να άνοιξει τό Μεξικό όσο περισσότερο ήταν δυνατόν στην παγκόσμια άγορά (και να τό προετοιμάσει για τη συμμετοχή του στη NAFTA και τόν ΟΟΣΑ). Ένα από τά άποτελέσματα που θά είχε αυτή ή άναθεώρηση θά ήταν να αφαιρεθεί τό έδαφος από τούς καθιερωμένους άγροτικούς συνεταιριστικούς όργανισμούς. Για πολλούς αυτό ήταν τό βήμα που τούς όδήγησε να πουν i Ya basta! Με άλλα λόγια, τό έρέθισμα που όδήγησε τά πλήθη στους Ζαπατίστας είναι εν πολλοίς τμήμα του ίδιου άκριδώς κινήματος που όδηγεί όλο και περισσότερους άνθρώπους σε καταστάσεις άπελπισίας σε δλόκληρο τόν κόσμο.

Τά χρόνια πριν από την έξέγερση είχε παρατηρηθεί όχι μόνο μία ταχεία άνάπτυξη του στρατού των Ζαπατίστας, αλλά έπίσης και ένας μετασηματισμός της έννοιας που είχαν για την επανάσταση. Από τό να είναι άπλως μία ένοπλη ομάδα, έξελίχτηκαν σε μία σειρά από κοινότητες των Ζαπατίστας, στις όποιες ή κοινοτική παράδοση των ίνδιάνων κοινοτήτων ήταν ένσωματωμένη και μετασηματιζόταν. Ένα σημαντικό στοιχείο αυτού του μετασηματισμού ήταν σίγουρα ό μετασηματισμός των σχέσεων των φύλων. Ένα άρκετά ύψηλό ποσοστό (περίπου 30%) του στρατού των Ζαπατίστας άποτελείται από γυναίκες και ύπάρχει ένας ύψηλός αριθμός γυναικών σε ήγετικές θέσεις. Ένας από τούς νόμους που διακήρυξαν οι Ζαπατίστας την 1η Ίανουαρίου 1994 ήταν ό επαναστατικός νόμος για τις γυναίκες, με τόν όποιο άναγνωριζόταν τό δικαίωμα των γυναικών να συμμετέχουν στόν επαναστατικό άγώνα, να κα-

ταλαμβάνουν ήγετικές θέσεις, νά εργάζονται μέ ίσους μισθούς, νά αποφασίζουν πόσα παιδιά θέλουν νά αποκτήσουν κλπ. (Σέ κάποια συνέντευξη ο Μάρκος μιλάει γιά τήν πρώτη επανάσταση, γιά τό πώς ή ένοπλη σύγκρουση ξέσπασε περίπου έναν χρόνο νωρίτερα από ό,τι είχε προγραμματιστεί, όταν οί γυναίκες στήν οργάνωση πέτυχαν νά επιβάλουν τόν επαναστατικό νόμο.)

Η σύνδεση τής επαναστατικής ομάδας άφ' ενός καί τών κοινοτήτων άφ' έτέρου οδήγησε επίσης σέ ένα μετασχηματισμό τής γλώσσας, τόσο τής παραδοσιακής γλώσσας τών κοινοτήτων όσο καί τής γλώσσας τής επανάστασης. Τό αποτέλεσμα είναι μιά πολύ πλούσια καί φρέσκια γλώσσα, πού ανάγεται σέ πολύ μεγάλο βαθμό στίς ινδιάνικες παραδόσεις καί στήν ινδιάνικη μυθολογία καί πού, πάνω άπ' όλα, σπάει κάθε σχέση μέ τήν ξόλινη γλώσσα πού χρησιμοποιήσε σέ μεγάλο βαθμό ή επαναστατική παράδοση καί συνεισφέρει στήν αίσθηση τής φρεσκάδας καί τού καινούργιου πού χαρακτηρίζει τό κίνημα τών Ζαπατίστας.



Κομμένα χέρια

Φαίνεται πώς στήν οργάνωσή τους δέν υπάρχουν κόμματα ούτε προσδιορισμένες τάσεις, ότι δέν έχουν σχηματίσει καμία κομματική οργάνωση ούτε έχουν προσπαθήσει νά προωθήσουν τό σχηματισμό κάποιου κόμματος. Στίς σχέσεις τους μέ τήν «κοινωνία τών πολιτών» έχουν επανειλημμένως άπευθυνθεί σέ μη κομματικά δεσμευμένους άλλα έχουν άπευθυνθεί άμεσα καί σέ μέλη κομμάτων. Μέ όρους τής δράσης, έχουν σταθερά τονίσει τήν πολλαπλότητα τών τύπων οργάνωσης καί τών άγώνων: οί άνθρωποι θά πρέπει νά άγωνίζονται γιά τήν επαναστατική αλλαγή μέ όποιοδήποτε τρόπο μπορούν.

Τό κοινοτικό περιεχόμενο τής οργάνωσης εκφράζεται στήν έμφαση πού δίνεται στήν καθοδήγηση διά μέσου τής ύπακοης: οί άρχηγοί πρέπει νά καθοδηγούν ύπακούοντας στή δουίληση τών μελών. Αυτό εκφράζεται επίσης μέ τή θέση πού κατέχει τό πρόσωπο τό όποιο είναι ο βασικός εκπρόσωπος: ο Μάρκος είναι καθαρά ήγετική (ή ήγετική) μορφή στήν οργάνωση, δέν έχει όμως τό βαθμό στρατιωτικού διοικητή (κομαντάντε) αλλά ύποδιοικητή καί είναι ύφιστάμενος στήν έπιτροπή τής παράνομης ήγεσίας, πού εί-

ναι τό ήγετικό σωμα. Τήν ίδια ιδέα θέλουν νά εκφράσουν φρονώντας τά καλύμματα στα πρόσωπά τους (τά όνομαζόμενα «μπαλακλάβας» ή «μπαντάνα») στίς δημόσιες έμφανίσεις: αυτό είναι δέβια ένα μέτρο άσφαλείας, αλλά τό κύριο ζήτημα, όπως λένε, είναι νά αποφύγουν μιά προσωπολατρεία — ο Μάρκος θά μπορούσε νά είναι ο όποιοσδήποτε.

Η κοινοτική οργάνωση τού κινήματος συνυπάρχει μέ τήν ιεραρχική δομή τού ίδιου τού στρατού. Όσοσο έχουν επανειλημμένως τονίσει ότι αντιμετωπίζουν τήν ένοπλη δράση ως τήν τελευταία διέξοδο. Αυτό σημαίνει ότι σκοπός τους είναι ή ίδια τους ή διάλυση. Έχουν πει επανειλημμένως ότι δέν επιθυμούν νά καταλάβουν τήν έξουσία, ότι δέν ύπάρχει πιθανότητα ένας στρατός νά δημιουργήσει μιά ελεύθερη, δημοκρατική κοινωνία. Στο λόγο του στήν Έθνική Δημοκρατική Συνέλευση τόν Αύγουστο, ο Μάρκος είπε ότι οί Ζαπατίστας θά ήταν διατεθειμένοι νά παραμερίσουν προκειμένου νά ελευθερώσουν τό πεδίο γιά ειρηνική πολιτική δράση καί ότι άν ένα πολιτικό κίνημα πετύχαινε νά φέρει μιά αλλαγή, οί Ζαπατίστας άπλως θά εξαφανίζονταν πάλι μέσα στή ζούγκλα, καθώς θά είχαν πετύχει τό σκοπό τους.

Η άλληλενέργεια ανάμεσα στή στρατιωτική καί στήν πολιτική δράση, ανάμεσα στήν ειρήνη καί στόν πόλεμο, είναι άπόλυτα κεντρικός άξονας τής εξέγερσης τών Ζαπατίστας. Η στρατιωτική δράση δικαιολογείται ως άπαραίτητη προϋπόθεση γιά νά αποκραυσταλωθεί τό κίνημα γιά ριζοσπαστική αλλαγή αλλά, τήν ίδια στιγμή, σέ όλους είναι συνειδητά τά δεινά πού θά έπέφερε ένας εμφύλιος πόλεμος. Στο σημείο αυτό, όπως καί σέ άλλα σημεία, ή έμπειρία τών επαναστατικών κινήματων τής Κεντρικής Αμερικής ύπηρεξε πολύ σημαντική. Νά σκέφτεται κανείς μιά ένοπλη κατάληψη τής έξουσίας στό Μεξικό από τούς Ζαπατίστας είναι κάτι παράλογο καί άκόμη κι άν ήταν έφικτό, ίσως δέν θά ήταν έπιθυμητό. Ο ρόλος τής ένοπλης δύναμης συνίσταται μάλλον στό νά συντριβεί ή λανθασμένη εικόνα τής δημοκρατίας, νά είπωθεί ή άλήθεια. Ο λόγος τους, όπως τό διατυπώνουν οί ίδιοι, είναι ο λόγος αυτών «πού είναι όπλισμένοι μέ άλήθεια καί φωτιά». Αύτά τά δύο πάνε μαζί: μόνον έπειδή ήταν όπλισμένοι μέ φωτιά (όπλα) μπόρεσαν νά κάνουν τούς ανθρώπους νά άκούσουν τήν άλήθεια τους. Ο σκοπός, έντούτοις, είναι ή δημιουργία μιās άληθινής κοινωνίας καί όχι μιās κοινωνίας πού βασίζεται στή φωτιά.

Η δύναμη τού κινήματος τής εξέγερσης τών Ζαπατίστας δέν μπορεί νά γίνει κατανοητή χωρίς τό κίνημα τής ειρήνης, πού τούς έχει ύποστηρίξει από τήν άρχή. Τό κίνημα τής ειρήνης έφτασε στό σημείο τής μεγαλύτερης ισχύος του τίς ήμέρες πριν από τά Χριστούγεννα, όταν τό ξέσπασμα τού πολέμου φαινόταν άναπόφευκτο, καί έπαιξε κρίσιμο ρόλο όχι μόνο στή διαμόρφωση τών ίδιων τών κινήσεων τών Ζαπατίστας, αλλά κυρίως στό νά περιορίσει αυτό πού τό κράτος θεωρούσε μέχρι τότε πολιτικά έφικτό.

Τό άλλο στοιχείο πού έγινε ξεκάθαρο τίς ήμέρες πριν από τά Χριστούγεννα ήταν τό τί αντίκτυπο μπόρει νά έχει μιά εξέγερση όπως αυτή τών Ζαπατίστας στή σταθερότητα τού παγκόσμιου καπιταλισμού. Δέν θέλω νά δώσω ύπερβολική έμφαση σέ αυτό τό σημείο, αλλά σίγουρα ή δράση τών Ζαπατίστας τής 19ης Δεκεμβρίου, ως τό κεντρικό σημείο ενός ευρύτερου αναδρασμού τών άγώνων στό Μεξικό πού παρατηρείται σήμερα, ήταν σημαντικό κατά τό ότι οδήγησε στήν κορύφωσή της τή διαφυγή τού κεφαλαίου, πού μέ τή σειρά της οδήγησε στήν πτώση τού πέσο, στίς έπακόλου-

θες αναταράξεις στην παγκόσμια αγορά και στην πίσω-ση 50 δισεκατομμυρίων δολαρίων που καθορίστηκε προ-σφάτως για το Μεξικό. Μπορεί οι Ζαπατίστας να βρίσκον-ται στη ζούγκλα στο Νοτιοανατολικό Μεξικό, αλλά η σημασία του Μεξικού και πάνω απ' όλα ο τρόπος με τον οποίο η αστάθεια μεταφέρεται τώρα σε όλο τον κόσμο μέ-σω των χρηματιστικών αγορών τους τοποθετεί στο κέντρο της σύγχρονης καπιταλιστικής εξέλιξης.

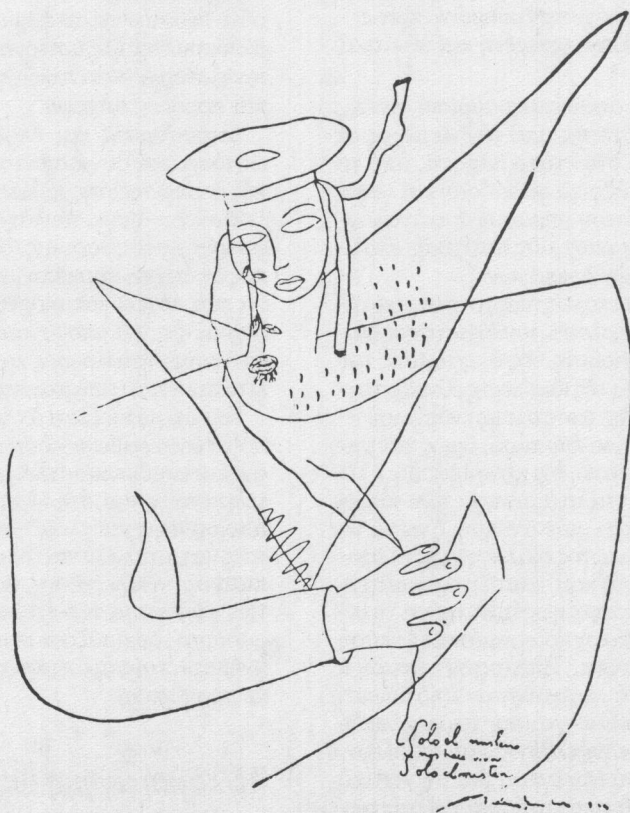
#### Υστερόγραφο

Τό παραπάνω κείμενο γράφτηκε για μιά όμιλία στο συνέ-δριο της «Κριτικής» που έγινε στο Λονδίνο στις 4 Φεβρουα-ρίου. Λιγότερο από μία εβδομάδα αργότερα, στις 9 Φε-βρουαρίου, αμέσως μετά την επικύρωση του πιστωτικού διακανονισμού από τις Ήνωμένες Πολιτείες, εκδόθηκαν διαταγές για τή σύλληψη του Μάρκος και άλλων αρχηγών των Ζαπατίστας. Ο στρατός στάλθηκε στην περιοχή των Ζαπατίστας, όπου κατέλαβε χωριά, δηλητηρίασε αποθέ-ματα νερού, κατέστρεψε τή σπορά, αλλά απέτυχε να βρει κάποιους Ζαπατίστας. Τόσο ο επαναστατικός στρατός (EZLN), όσο και οι κάτοικοι των χωριών είχαν αποσυρθεί βαθιά μέσα στα βουνά.

Μετά από συνεχιζόμενη στρατιωτική άποτυχία να βρούν τους Ζαπατίστας για δέκα ημέρες (άν και μιά περιπολος

πέρασε λίγα μέτρα από τον Μάρκος) και μετά από μαζικές διαδηλώσεις στην Πόλη του Μεξικού (με τό σύνθημα «εί-μαστε όλοι Μάρκος»), η κυβέρνηση ανακάλεσε τή διατα-γή για τή σύλληψη των ηγετών των Ζαπατίστας, αντικατέ-στησε τον κυβερνήτη της πολιτείας της Χιάπας και διακή-ρυξε τή επιθυμία της να φθάσει σε μιά συμφωνία μέσω διαλόγου, ενώ ο στρατός συνέχισε να ελέγχει τήν περιοχή των Ζαπατίστας και ο πληθυσμός παρέμενε στά βουνά, προσπαθώντας να επιζήσει με οποιαδήποτε τροφή μπορού-σε να βρει, παρά να δεχθεί τις προμήθειες που πρόσφερε ο στρατός. Στις 9 Απριλίου έγινε μιά πρώτη προπαρα-σκευαστική συνάντηση μεταξύ των ηγετών των Ζαπατίστας και μελών της κυβέρνησης, στην οποία αποφασίστηκε ότι ο επίσημος διάλογος θα αρχίσει στις 20 Απριλίου. Τή στιγ-μή που γράφεται τό παρόν κείμενο (10 Απριλίου) οι Ζα-πατίστας εξακολουθούν να βρίσκονται περικυκλωμένοι από έναν βαριά εξοπλισμένο στρατό 60.000 στρατιωτών: με τή σειρά τους ο στρατός και η κυβέρνηση είναι περικυκλωμέ-νοι από έναν κόσμο από Ζαπατίστας. Ο στρατός έχει κα-ταστρέψει τό κέντρο συνεδριάσεων «Αγουασκαλιέντες», αλλά, όπως ο Μάρκος τόνισε, τό «Αγουασκαλιέντες» εί-ναι μέσα σε όλους μας.

Δημοσιεύτηκε στο *Common Sense*, τ. 17, 1995  
Μετάφραση: Νικολέττα Χαρδαλιᾶ



Μόνο τό μυστήριο μᾶς κάνει νά ζοῦμε. Μόνο τό μυστήριο



«Τό ζήτημα δέν είναι τόσο ποιά πράγματα τέλειωσαν, αλλά μέ τί αντικαθιστούμε, έμεις πού ζοῦμε, ὅπως κάθε πράγμα τῆς ζωῆς μέσα στή φθορά καί τήν ἀλλαγῆ, τά πράγματα πού νομίζουμε τελειωμένα».

Γιῶργος Σεφέρης. Δελφοί· Ἀμοργός,  
Αὐγουστος 1961

# ΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗ

ἀπό τίς πολιτιστικές ἀναβιώσεις σ

τῆς Νόρας Σκουτέρη-Διδασκάλου

**Η** δελφική πρόταση, πού λιτά καί ἐμφατικά διατύπωνε ὁ Γιῶργος Σεφέρης,<sup>1</sup> ἐξακολουθεῖ, τριάντα χρόνια ἀργόγότερα, νά μένει μετέωρη. Πολεμική ἰαχή, συντροφικό κάλεσμα ἢ μελαγχολική διαπίστωση, γεγονός είναι ὅτι ὡς ζητούμενο δέν ἔχει προξενήσει παρά σποραδικές μόνο συζητήσεις ἤ ἐπί μέρους πραγματεύσεις. Μέ ἀποκλειστικό ἀποδέκτη ἓνα ἀφηρημένο «ἐμεῖς», ἢ πρόκλησή τῆς παραμένει — πρὸς τό παρόν καί ἀπ' ὅσο τουλάχιστον μπορῶ νά κρίνω — οὐσιαστικά ἀνενεργή, πρακτικά ἀπνευρωμένη καί πολιτικά ἀκυρωμένη.

Στά ὅσα ἀκολουθοῦν θά ἤθελα, ἀφοῦ ὑπογραμμίσω τήν ἐπικαιρότητα τῆς συγκεκριμένης πρότασης ἀπό τό ἓνα μέρος σέ σχέση μέ τήν πολιτιστική παιδεία στόν τόπο μας καί, ἀπό τό ἄλλο, σέ σχέση μέ ὅ,τι γενικά ὀνομάζουμε *παράδοση καί λαϊκό πολιτισμό*, νά ἐπιμείνω στήν ἰδιαίτερη σημασία πού ἀναλαμβάνει στήν περίπτωση τῆς διαμόρφωσης μιᾶς πολιτικῆς «πολιτιστικῶν ἀναβιώσεων» καί «λαϊκῶν δρωμένων».

Εὐκόλα, βέβαια, θά συμφωνοῦσε κανεῖς πῶς τό σεφερικό αἶτημα παραμένει ἐπίκαιρο ἐφόσον σχετιστεῖ, τουλάχιστον σέ διακηρυκτικό ἐπίπεδο, μέ τούς μηχανισμούς τῆς διαχείρισης τοῦ παρελθόντος ὅσον ἀφορᾶ τό ζήτημα τῆς ἰδιαίτερης ἐθνικῆς ταυτότητας καί τῆς ἱστορική ὀρισμένης ὑπόστασης ἐνός λαοῦ — τοῦ ἑλληνικοῦ ἐν προκειμένω. Αἶτημα ἐπίκαιρο, ὅμως καί ἐπιτακτικό καί, ἐπιπλέον, ὀριακό. Ὅριακό, ὄχι μόνον ἐπειδή: «Τέτοια εἶναι ἡ μοῖρα τῆς φυλῆς. Πάντα στά σύνορα τῶν τόπων καί τῶν ἐποχῶν· ὀλοένα νά ἐτοιμάζει μίαν ἀνθήση, ὀλοένα νά τήν ἀπειλεῖ ἓνας χαλασμός: ὁ ἀτέλειωτος διάλογος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας», ἀλλά καί ἐπειδή αὐτή καθ' ἑαυτή ἡ πραγμάτευση τοῦ αἰτήματος ἐπιβάλλει καί κάποιες φορές ἐπιτρέπει τή θέση γενικότερων ζητημάτων γύρω ἀπό τόν πολιτισμό καί τή στάση τῶν ἀνθρώπων ἀπέναντι στήν ἱστορία. Ἐπιτακτικό, ἐπειδή ἡ σχέση ἀνάμεσα στά «παλιά» καί τά «καινούργια» ἀπό βιοματική τεῖνει νά γίνεται ἀρχαϊκή καί βιβλιογραφική· ἀκόμη, ἐπειδή ἡ «ἱστορία» μεταμορφώνεται σέ «παρελθόν»· καί, ἐπιπλέον, ἐπειδή τεῖνει νά γίνει κανόνας τό νά ἐπιλέγεται ἓνα σημαντικό κομμάτι ἀπό ἐκείνες τίς πολιτισμικές πρακτικές καί γνώσεις τῶν προηγούμενων γενεῶν πού μαθαίνονταν βιοματικά μέ τό παράδειγμα καί τήν πράξη, γιά νά μεταποιεῖται σέ μηχανιστικές καί προγραμματισμένες πρακτικές, τή σημασία τῶν ὁποίων

μοιάζει νά ἐπικαθορίζει περισσότερο ἓνα ἐπαγγελματικό ἢ ἐρασιτεχνικό «know how» παρά μιά κοινωνικοποιημένη καί πολιτισμικά θησαυρισμένη γνώση. Μέ ἄλλα λόγια, τό αἶτημα εἶναι ὀριακό καί ἐπιτακτικό, ἐπειδή ὁ πολιτισμός δέν εἶναι οὔτε ἡ ἀσκοπη καί ἄτοπη συρραφή συνηθειῶν καί πρακτικῶν, οὔτε μιά ἀνεργάτιστη περιπλάνηση στήν ἀτελείωτη πορεία μιᾶς μετάβασης ἀπό τό παρελθόν τοῦ παρόντος στό παρόν τοῦ μέλλοντος, οὔτε βέβαια καί τό ἐθιμοτυπικό πρωτόκολλο τῆς, προκατασκευασμένης ἢ ἐξ ὑστέρων ἐπινοημένης, διαδοχῆς στήν ἀνθρώπινη ἱστορία σημαντικῶν γεγονότων καί καταστάσεων ἢ γενεῶν καί προσωπικοτήτων.

Διαπιστώσεις καί ὑποθέσεις, ὀπωσδήποτε. Διαπιστώσεις, ὡστόσο, πού συναρτῶνται ἀμέσως μέ τό ζήτημα τῆς πολιτισμικῆς ἐπιβίωσης· τῆς πολιτισμικῆς μας ἐπιβίωσης, γιά νά κυριολεκτοῦμε — ὅσοι, τουλάχιστον, τούτη τήν ὥρα, κάπου μεταξύ φθορᾶς καί ἀφθαρσίας, δέν λησμονοῦμε πῶς «...ὅταν ἓνας τόπος δέ δείχνει προκοπή μέσα σέ σαράντα χρόνια, αὐτό σημαίνει πῶς πέφτει κατακόρυφα». Καί πάντως ὑποθέσεις πού, ἐνδεχομένως, θά μποροῦσαν νά συστήσουν μιά συζήτηση γύρω ἀπό τούς μηχανισμούς καί τίς δομές πού ἐμπλέκονται στήν πολιτιστική πολιτική καί παιδεία.

Καί ὄχι μόνον. Γιατί ἂν τά «τελειωμένα» ἀρνοῦνται νά τελειώσουν· ἂν τελειώνουν ὅσα δέν θά ἔπρεπε νά τελειώνουν· ἀκόμη, ἂν ὅσα νομίζουμε «τελειωμένα» τελειώνουν, ἢ: ὑποτίθεται πῶς τελειώνουν, καί στή θέση τους ἐμφανίζονται εἴτε κακέκτυπες ἀπομιμήσεις καί χλομά ὑποκατάσταστα εἴτε νέες δυσανάγνωστες καταστάσεις καί ἀνατρεπτικές πρωτοπορίες· τότε ἐπιγίνει, πιστεύω, νά ἐλεγχθοῦν, κατά προτεραιότητα, οἱ ἀντοχές ἐκείνων ἐιδικότερα τῶν χειρισμῶν πού, καθῶς ἀφοροῦν τήν «παράδοση», δοκιμάζουν στήν πράξη τίς ἀντιστάσεις τῆς «λαϊκῆς μνήμης», τούς ὅρους καί τά ὄρια τῆς ὁποίας θά πρέπει νά δοῦμε προσεκτικά.

Ἡ *λαϊκή μνήμη* ὡς πρόβλημα

Οἱ ὄροι *λαός/λαϊκός* καί *μνήμη* καί ἡ συμπλοκή τους στόν ὄρο-κλειδί: *λαϊκή μνήμη* ἔχουν ἀπό μακροῦ χρησιμοποιοῦνται



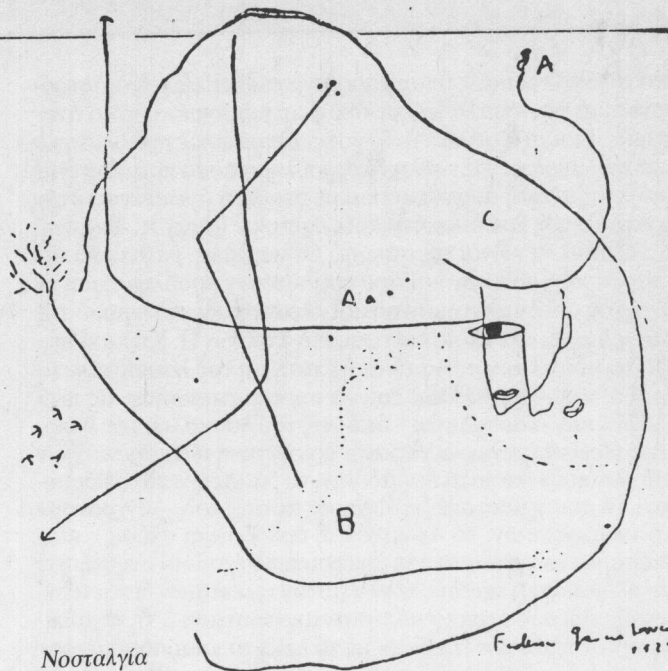
# ΤΙΣΤΑΣΕΙΣ Σ ΜΝΗΜΗΣ

πολιτισμική επίβιωση

θει και επιμόνως συζητηθεί τόσο στο πεδίο της παραγωγής επιστημονικής γνώσης όσο και στο πεδίο της άσκησης του πολιτικού και ιδεολογικού λόγου. Χρειάζονται κάποιες ελάχιστες διευκρινίσεις σχετικά με αυτούς τους όρους. Διευκρινίσεις που από ένα μέρος αφορούν το επιστημονικό, το ιδεολογικό και το πολιτικό πεδίο και, από το άλλο, το πεδίο των καθημερινών πρακτικών και των συλλογικών φαντασιώσεων που συστήνονται γύρω από την έννοια *λαϊκή μνήμη*.

Ο όρος *μνήμη* είναι εκ των πραγμάτων κεντρικός σε οποιαδήποτε πραγμάτευση των καθημερινών και των πιο επίσημων, υλικών και συμβολικών πρακτικών που σχετίζονται με την κοινωνική οργάνωση. Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, η *μνήμη*, ή ορθότερα *οι μηχανισμοί της μνήμης* ορίζουν, κατευθύνουν και συγκροτούν την κοινωνική και την ατομική μας ζωή, νομοποιώντας και ερμηνεύοντας τις καταστάσεις της και επικυρώνοντας και καθιερώνοντας συγκεκριμένες επιλογές.

Δέν επιχειρώ να ορίσω τη *μνήμη*. Θέλω μόνο να σημειώσω ότι ως κοινωνική διαδικασία σχετίζεται άμεσα με τον πολιτισμό ως τρόπο ζωής και κοσμοαντίληψης· άρα με την *ιστορία*, αφού η διάρκεια και η αλλαγή, η συντήρηση και η ανανέωση, η παράδοση και η πρωτοπορία ορίζονται εμπειρικά και πρακτικά, μέσα από μία σειρά καθημερινών, επίσημων, όμως και επιστημονικών λόγων που συγκροτούνται ως *πρός τη μνήμη* και *διά της μνήμης*. Με άλλα λόγια, η *μνήμη* είναι κοινωνικά και πολιτισμικά ορισμένη και άρα: συνιστά ένα σύμπλεγμα από κοινωνικές σχέσεις βάσει των οποίων συγκροτείται κάθε φορά ή ίδια. Στην πραγματικότητα μάλλον πρέπει να μιλούμε για *μνήμες*: για όλα εκείνα δηλαδή που πληροφορούν και κατευθύνουν, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, την κοινωνική, συλλογική και προσωπική ζωή των ανθρώπων, όμως και εκείνα που ξεχνιούνται, που κατασιγάγονται, που διαγράφονται· εκείνα που επιδιόρονται κι εκείνα τα οποία συναινούμε ή επιθυμούμε να θυμόμαστε· εκείνα που επιμένουν να ξεπηδούν απροσδόκητα απ' τη σιωπή και τη λησμονιά και τα άλλα που, όταν κρίνεται απαραίτητο, ανακαλούνται στο πεδίο της κοινωνικής δράσης· εκείνα που συνιστούν τις συγκρουόμενες μνήμες των ομάδων ενδιαφερόντων που ενέχονται με τον έναν ή τον



Νοσταλγία

άλλο τρόπο στο παιχνίδι της εξουσίας και τις αντιφατικές μνήμες και αναμνήσεις που συγκροτούν ή διαλύουν την πιο προσωπική, την πιο ιδιωτική ζωή των ανθρώπων· εκείνα που συστηματοποιούνται ως μνήμες και όλα τα άλλα που παραμένουν σε δομική ή συστηματική άταξια.

Τί μπορεί να σημαίνουν αυτές οι επιστημονικές; Σημαίνουν, πρώτ' απ' όλα, πως οι *μνήμες* που συγκροτούν κάθε φορά την ιστορικά προσδιορισμένη και πολιτισμικά επικαθορισμένη *μνήμη* μιας συγκεκριμένης κοινωνίας είναι οργανωμένες σ' ένα σύστημα, τή γραμματική και το συντακτικό του οποίου δέν μπορεί να μας δώσει κανένας επιχειρησιακός ορισμός που θα επιχειρούσε να συνοψίσει το περιεχόμενό του. Κατά δεύτερο λόγο και πέρα από τις άλλες τους διαστάσεις, οι συγκεκριμένες επιστημονικές αποκτούν ιδιαίτερη σημασία στο χώρο των λαογραφικών μελετών, όπου είτε περισσεύει ο κατακερματισμός του πραγματικού και του άσκοπο εμπειρισμού είτε, που είναι και το συνηθέστερο, θάλλει ή αμέριμη ξεδιάνικεση κι ο παρορμητικός ιδεαλισμός και βασιλεύει η ανέξοδη εξαύλωση των τρόπων ζωής προγενεστέρων μας γενεών ή συγχρόνων μας κοινωνικών ομάδων.

Στή συγκεκριμένη περίπτωση ο όρος *λαϊκή μνήμη* μπορεί να αποβεί, νομίζω, επιπλέον οδηγητικός· για τον πολύ απλό λόγο ότι η επί του συγκεκριμένου χρήση του από το ένα μέρος μας βοηθά να αποφεύγουμε την προσφυγή στις εύκολες συγκινησιακές εντάσεις που εκπέμπουν όροι όπως λ.χ., «Παράδοση», «Λαός», «οι ρίζες μας», «οι πηγές μας» κ.ά. και, από το άλλο, μας επιτρέπει να μοχθήσουμε με ιδιαίτερη περίσκεψη πάνω στον δυσχεραγωγό επιστημονισμό άλλων όρων, όπως λ.χ. «παραδοσιακός πολιτισμός», «λαϊκός πολιτισμός». Από αυτή την άποψη θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως ο ειδικότερος προσδιορισμός της *μνήμης* ως *λαϊκής* διευρύνει την αναλυτική έμβελεια του όρου προς την κατεύθυνση της *καθημερινής ιστορίας* και της *ιστορίας της καθημερινότητας*, δίχως να άναιρει την αναλυτική του ρευστότητα.

Χρειάζεται, όμως, να προσέξουμε μίαν ακόμη ιδιοτυπία: ότι αν το σύνθεμα *λαϊκή μνήμη* μάς οδηγεί κατευθείαν σε επιστημονικούς ορισμούς του αντικειμένου της επιστήμης που ασχολείται με το *λαό* και με το *λαϊκό*, δηλαδή της λαογραφίας, αυτό δέν σημαίνει αναγκαστικά πως εκεί προσφέρεται ανέξοδα

ένα σταθερό έδαφος όπου μπορεί να σταθεί κάθε ενδιαφερόμενος για να παραλάβει ένα συστηματοποιημένο πεδίο αναφοράς, έτοιμα εργαλεία ανάλυσης, τυποποιημένη διβλιογραφία και, κυρίως, έναν εύληπτο προβληματισμό που οδηγεί με την απαραίτητη ασφάλεια (και με σταθερή ανωφέλεια) στην πραγμάτευση του όποιουδήποτε σχετικού θέματος. Τό ζήτημα, βέβαια, δεν είναι της στιγμής. Θέλω, όμως, να θυμίσω την ύπαρξη στοχαστικών και άρα έρεθιστικών προβληματισμών σέ σχέση με τον συντομότερο και πλέον αποδεκτό όρισμό της λαογραφίας, τον οποίο διατύπωσε ο Στίλβων Π. Κυριακίδης, ότι δηλαδή «λαογραφία είναι ή επιστήμη του λαϊκού πολιτισμού», στην προσπάθειά του να συστηματοποιήσει τις περί «λαού» και «λαογραφίας» απόψεις του δασκάλου του Νικολάου Πολίτη προχωρώντας στην οριοθέτηση των *χαρακτήρων* του «λαϊκού» (τό κατά παράδοσιν, τό ομαδικόν, τό αυθόρμητον, ή ή συνειρμική σκέψις) ως προς αυτούς του «σύγχρονου» (τό νεωτερικόν, τό ατομικόν, ή όρθολογική σκέψις) και, ακόμη, να υπογραμμίσω τή σημασία που έχουν οι συζητήσεις και οι διαμάχες, των δύο τουλάχιστον τελευταίων δεκαετιών, μεταξύ ειδικών σχετικά με την αντικατάσταση ή τή συμπλήρωση του επίθετου «λαϊκός» με τό επίθετο «παραδοσιακός» και με τήν κριτική γύρω από τή χρήση και τήν κατάχρηση των όρων και των συνθηκών που δημιούργησαν τό έδαφος για τήν εμφάνιση τής λαογραφίας και για τις πολυσχιδείς κατευθύνσεις προς τις όποιες αναπτύχθηκε ως επιστημονικός και ιδεολογικός λόγος.<sup>2</sup>

Τί λοιπόν μπορεί να είναι ή *λαϊκή μνήμη*; "Η μάλλον τί μπορεί να είναι *λαϊκή μνήμη*; "Ετσι διατυπωμένο τό έρώτημα μοιάζει άπλουστευτικό και, ένδεχομένως, άνευ νοήματος, ιδίως άν λάβουμε υπόψη μας τις δυσκολίες που επισημάνθηκαν παραπάνω. Είναι, όμως, έρώτημα τό όποιο οφείλουμε να θέσουμε και να έπιχειρήσουμε όχι βέβαια να τό απαντήσουμε, αλλά να τό περιγράψουμε. Σ' αυτή τήν προοπτική και πολύ γενικά θά μπορούσε να ύποστηριχθεί πώς ή *λαϊκή μνήμη* σχετίζεται με τή *λαϊκή γνώση*, δηλαδή τή γνώση που μαθαίνεται από γενιά σέ γενιά με τό παράδειγμα και τήν πράξη, και άρα: τή γνώση που έξηγείται με πρακτικό τρόπο και που διευθετείται μέσα από κανάλια προσωπικής έπικοινωνίας. Στην πραγματικότητα, ή *λαϊκή μνήμη* συγκροτείται από ένα πλέγμα γνώσεων που παρέχει ρευστές έξηγήσεις για τήν κατάσταση των πραγμάτων στην κοινωνία και τήν κοινωνική ζωή των ανθρώπων και προτείνει πολλαπλές —καμιά φορά και συγκρουόμενες— αιτίες των πραγμάτων και των καταστάσεων.

Η *λαϊκή μνήμη*, έπομένως, είναι ένα άσφαές και άπροσδιόριστο, άντιφατικό και διφορούμενο σύστημα αναφοράς. Σύστημα, επειδή είναι σέ θέση να διαμορφώνει τήν καθημερινή και τήν τελετουργική ζωή των ανθρώπων βάσει ορισμένων κανόνων και προτύπων. Σύστημα, όμως, κατακερματισμένο και άποσπασματικό, άφου οι συγκροτημένες «πραγματικότητες» στις όποιες αναφέρεται ποτέ δεν πραγματώνονται πλήρως και ποτέ δεν υφίστανται άυτοτελώς στις πρότυπες τους μορφές ως διωμένες έμπειρίες στό κοινωνικό πεδίο. Έκτός, βέβαια, από εκείνες τις περιπτώσεις, όπου, για διάφορους λόγους και με διάφορες άφορμές, οι εκ των έσω ένδιαφερόμενοι προκαλούνται να διαμορφώσουν «κανόνες» και «πρότυπα» με τις περιγραφές και με τις έξηγήσεις τους, παράγοντας ή άναπαράγοντας ένα είδος γνώσης που θά μπορούσε να χαρακτηριστεί: *ιθαγενής περιγραφή* και *έρμηνεία*: ή όταν (και σ' αυτήν τήν περίπτωση) οι προσπάθειες είναι πιό συστηματικές, πιό έπίμονες και πιό έπαγγελματικές) οι έξωθεν και έξ άποστάσεως μελετητές αναλαμβάνουν να ανακαλύψουν «δεδομένα» και να

τά έρμηνεύσουν, παράγοντας έπιστημονική έρμηνεία ή άναπαράγοντας στερεότυπα τής καθιερωμένης γνώσης.

Πάντως, παρά τή φαινομενική άσάφεια και ρευστότητα και τήν έγγενή άποσπασματικότητα και μερικότητα, ή *λαϊκή μνήμη* είναι ένα σύστημα αναφοράς βάσει του όποιου οι άνθρωποι μπορούν να ζούν και: ζούν στην κοινωνία, μπορούν να συνεννοούνται, να έπικοινωνούν, να ανταλλάσσουν πάσης φύσεως πληροφορίες, να συνυπάρχουν, να συνεργάζονται, να συμπνέουν, να συγκρούονται: ή, ακόμη, είναι σέ θέση να άναγνωρίζουν όμοιότητες και διαφορές έγκαθιστώντας κάθε είδους σύνορα για να προσδιορίζουν τον κοινωνικό και τον προσωπικό τους χώρο. Με άλλα λόγια, για να ύπάρχει *λαϊκή μνήμη* πρέπει να ύπάρχει *χώρος*, πρέπει να ύπάρχουν *άνθρωποι*, πρέπει να *έπικοινωνούν* και να *μοιράζονται έμπειρίες και γνώσεις και πρέπει αυτή τους ή έπικοινωνία να έχει διάρκεια*. "Ο όρος *λαϊκός* έδώ σημαίνει εκείνο τό είδος τής μνήμης που στήριζεται στην προφορική παράδοση και στην προσωπική έπαφή και χαρακτηρίζει κατ' έξοχήν τήν *καθημερινότητα*. "Ενώ ό ίδιος ό όρος *μνήμη* σημαίνει ένα σύνολο άναμνήσεων, σημείων προς ύπενθύμηση, γνώση και άρα: *ιστορία*.<sup>2</sup> "Ο όρος *λαϊκή μνήμη* καθίσταται άν όχι ταυτόσημος, πάντως όμοτροπος και έναλλακτικός του άνθρωπολογικού και ιστορικού όρου: *πολιτισμός*.

Προκειμένου για μία σύγχρονη άνθρωπολογική-ιστορική (έμπειρική ή άναλυτική, περιγραφική ή συγκριτική, άντικειμενική ή άυτοαναφορική, μοντέρνα ή μεταμοντέρνα, δομική ή άποδομητική) αναφορά στό ζήτημα τής *λαϊκής μνήμης* και σέ ζητήματα *πολιτισμού*, καλό είναι να θυμηθούμε ορισμένους βασικούς όρισμούς του *πολιτισμού*, οι όποιοι ένδέχεται να άποδοούν οδηγητικοί σέ μία έπιχειρησιακή προσέγγιση στό πρόβλημα των *λαϊκών δρωμένων*, των *πολιτιστικών αναδιώσεων* και τής *πολιτισμικής έπιδίωξης*.

## Ο πολιτισμός τής μνήμης, ή μνήμη ως πολιτισμός

Τό ζήτημα των όρίων και των άντιστάσεων τής *λαϊκής μνήμης* και άρα ή ιστορικότητά της συνάπτεται δομικά με τήν παραγωγή και τήν κατανάλωση του *πολιτισμού* τόσο στό επίπεδο τής *καθημερινότητας* όσο και στό επίπεδο όπου εκδηλώνεται ό *τελετουργικός και έορταστικός βίος*. Γύρω από τήν έννοια *λαϊκή μνήμη* συστήνονται οι *καθημερινές πρακτικές* των ανθρώπων, όμως και οι *συλλογικές τους φαντασιώσεις*. Τά όρια τής *λαϊκής μνήμης* είναι ρευστά: όρίζονται μόνον μέσα από τή *συνειδητοποίηση τής διωμένης πραγματικότητας*. "Ορίζονται βέβαια και έξωθεν —όμως τέτοιου είδους όρισμοί είναι πάντοτε υπό άμφισβήτησιν, άφου έξαρτώνται περισσότερο από τό σύστημα αναφοράς του όρίζοντος παρά από τά όρια και τούς όρους του όριζόμενου.

Χρειάζεται πρώτα να σταθούμε στην πιό ειδική, όμως άξιολογικά φορτισμένη, από τις δύο σημασίες του άρχαιοελληνικού όρου για τον πολιτισμό: τής *παιδείας*. Σύμφωνα με τον διττό όρισμό που δίνει ό άρχαιοελληνιστής Γαίγκερ (W. Jaeger),<sup>3</sup> «ό όρος *παιδεία* (paideia) είναι άπλώς περιγραφικός: σημαίνει τήν ψυχοπνευματική ύπόσταση του ανθρώπου, ή όποία δη-

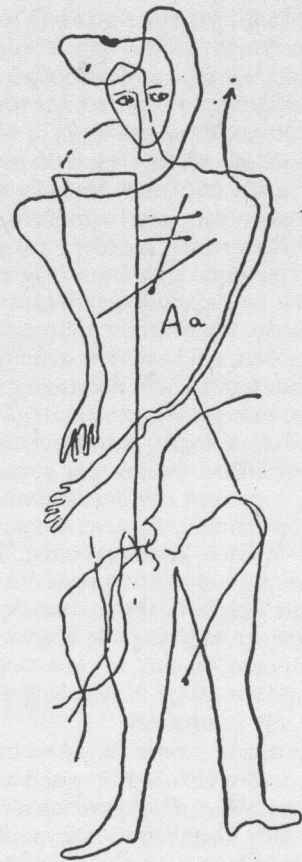
μουργεί τούς όρους για τή διατήρηση και τή μεταβίβαση του "είδους" άνθρωπος και προκαλεί τις ιδιαίτερες σωματικές και πνευματικές εκδηλώσεις, πού τό σύνολό τους τό δηλώνουμε μέ τή λέξη παιδεία. "Αρα παιδεία δέν σημαίνει έναν αξιολογικά ανώτερο όρο, ένα ιδεώδες πού τό επιδιώκουμε συνειδητά· σημαίνει, αντίθετα, τό σύνολο των μορφών και των εκδηλώσεων τής ζωής πού είναι χαρακτηριστικές σ' έναν λαό, σέ μία κοινωνία».

Αυτός ό προσεκτικός όρισμός τής παιδείας/πολιτισμού μās επιτρέπει νά ξεπεράσουμε τό δίλημμα τής μεταφραστικής απόδοσης των δύο όρων πού χρησιμοποιούνται σέ διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες για νά δηλώσουν τόν πολιτισμό: civilisation και culture. Έπιπλέον, παρ' όλο πού στηρίζεται σέ διαφορετικό είδος προβληματισμού, βρίσκεται στην ίδια θεωρητική κατεύθυνση μέ τόν ανθρωπολογικό όρισμό του πολιτισμού (culture) από τόν Φράνς Μπόας (Franz Boas) και τόν ιστορικό όρισμό του (civilisation/culture) από τόν Φερνάν Μπρωντέλ (Fernand Braudel).

Σύμφωνα μέ τόν όρισμό πού διατύπωσε ό πατριάρχης τής αμερικανικής ανθρωπολογίας, ό Φράνς Μπόας, «πολιτισμός (culture) είναι τό διωμένο σύνολο τής κοινωνικά αποκτημένης συμπεριφοράς μιάς ομάδας· ή γνώση αυτής τής συμπεριφοράς παραδίδεται από γενιά σέ γενιά μέ τό παράδειγμα και τήν πράξη». Στην ίδια κατεύθυνση μέ τόν όρισμό του δασκάλου βρίσκεται ό όρισμός στον όποιο κατέληξαν οι πολιτισμικοί ανθρωπολόγοι "Άλφρεντ Κρόμπερ (Alfred Kroeber) και Κλάυντ Κλουκχον (Clyde Kluckhohn), ότι, δηλαδή, πολιτισμός (culture) είναι τό σύνολο των γνώσεων και των συμπεριφορών (τεχνικών, οικονομικών, τελετουργικών, θρησκευτικών, κοινωνικών κ. ά.) οι όποιες χαρακτηρίζουν κάθε συγκεκριμένη ανθρώπινη ομάδα ή κοινωνία. Συμπέρασμα; "Ο πολιτισμός είναι ταυτοχρόνως διαδικασία μάθησης και συγκεκριμένο σύνολο γνώσεων. "Αρα: ό πολιτισμός δέν κληρονομείται, μαθαίνεται.<sup>4</sup>

Σύμφωνα μέ τόν όρισμό του μεγάλου Γάλλου ιστορικού τής Νέας Ιστορίας και των Annales, Φερνάν Μπρωντέλ, πολιτισμός (civilisation) είναι πρώτ' απ' όλα ένας χώρος· σ' αυτόν τό χώρο κατοικεί μία ομάδα ανθρώπων πού ζούν μέ συγκεκριμένους τρόπους ζωής και επικοινωνούν χρησιμοποιώντας τά ίδια σύμβολα· όταν αυτός ό τρόπος ζωής αποκτήσει διάρκεια, δηλαδή ιστορία, τότε μπορούμε νά μιλούμε για έναν συγκεκριμένο πολιτισμό (culture/civilisation). "Ο όρισμός του Μπρωντέλ είναι κατά βάση ανθρωπολογικός-ιστορικός και, όπως επισημαίνει ό ίδιος προσεκτικά, βρίσκεται κοντά στην έννοια τής πολιτισμικής περιοχής (culture area), έννοια-κλειδί στην αμερικανική πολιτισμική ανθρωπολογία. "Αρα: διάρκεια, χώρος, άνθρωποι και επικοινωνία συνιστούν τήν κοινωνία και τόν πολιτισμό. Και άρα, έπίσης: ό πολιτισμός κατέχεται από κοινού και περιλαμβάνει μηνύματα, σύμβολα, γνώσεις, τρόπους ζωής, έπιβίωση, θεσμούς, όργάνωση, ταξινόμησεις, σχέσεις.

Σέ συνάφεια μέ τούς παραπάνω όρισμούς, άς προσεχθεί ότι μπορεί ό πολιτισμός νά σημαίνει «πολύ άπλά» τόν τρόπο ή τούς τρόπους ζωής μιάς ιστορικά συγκεκριμένης κοινωνίας ή κοινωνικής ομάδας πού συνάπτουν τήν κοινωνία σέ σύνολο, ώστόσο αυτό δέν σημαίνει πώς όλα τά μέλη τής κοινωνίας έχουν πρόσβαση ή τήν ίδιου τύπου πρόσβαση στα κέντρα έλέγχου και έξουσίας αυτής τής γνώσης. Κοντολογίς, ή γνώση του πολιτισμού όρίζεται κοινωνικά αλλά δέν κατέχεται κοινωνικά. Σ' αυτό έπιμένον προβληματισμοί νεότερων μελετητών στό χώρο τής ανθρωπολογίας, όπως ό Κλίφορντ Γκέρτζ (Clifford Geertz), ό Τζάιμς Κλίφορντ (James Clifford), ό Τζώρτζ Μάρκουσ (George Marcus), ό Λ. Ντρουμόν (L. Drummond), και κυρίως ό



Πιέρ Μπουρντιέ (Pierre Bourdieu), αλλά θά χρειαζόταν νά αναφερθοΰμε και σέ άλλους σύγχρονους διανοητές, όπως (ένδεικτικά) τόν Άνρι Λεφέβρ, τόν Ρολάν Μπάρτ, τόν Μισέλ Φουκώ, τόν Ζάν Μπωντριγιάρ, τόν Ζάκ Ντεριντά.

Πάντως, ή συσχέτιση του πολιτισμού με τή λαϊκή μνήμη έπιμένει σ' αυτή τήν πολιτική αντίληψη του πολιτισμού, σ' αυτή τήν πύο πρακτική και διωμένη διάστασή του· δηλαδή κινείται περισσότερο στην κατεύθυνση ενός πολιτισμού σέ τοπική και, κατά κάποιον τρόπο, πύο ανθρώπινη κλίμακα, παρά πύο έναν πολιτισμό σέ ευρύτερο έθνικό ή περιφερειακό επίπεδο· έμφαίνει περισσότερο συγκεκριμένους τρόπους ζωής, παρά κάποια άφηρημένα και έξαιλωμένα ιδανικά· και άναδεικνύει ένα χωρικά περιορισμένο δίκτυο επικοινωνίας, «από στόμα σέ στόμα» ή «απ' τό στόμα |μου| στ' αυτό |σου|», όπου ή βάση τής αναφορικότητας είναι ή μεταδομένη από γενιά σέ γενιά γνώση καθώς διαμορφώνεται και άναδιαμορφώνεται στην κοινωνική πράξη. Μέ άλλα λόγια, ή λαϊκή μνήμη άναφέρεται σ' εκείνη τή γνώση πού είναι κοινωνικά θησαυρισμένη και συγκροτεί ένα συμβολικό κεφάλαιο πού κατέχεται, ταμειύεται, έκταμειύεται, διεκδικείται, έπενδύεται και έξαπλώνεται κοινωνικά· όπως περιπου και ή γλώσσα, αλλά σέ μικροκλίμακα ή, έστω, σέ μία μέση και πάντως σέ ανθρώπινα μέτρα κλίμακα: τήν κλίμακα τής καθημερινότητας.

Μένει νά διευκρινιστεί ή όριακή σχεδόν άμφισημία των έπιθέτων πού σχετίζονται και δηλώνουν τόν πολιτισμό. Άμφιση-

μία πού καθιστά ακόμη πιο προβληματική (και έννοια: προβληματική στην πράξη, δηλαδή ακόμη και σε ό,τι αναφέρεται στην καθημερινή μας ζωή) τη σχέση της *λαϊκής μνήμης* με την *ιστορία*. Η καθημερινότητα, βέβαια (και: εύτυχως), επιτρέπει την άμβλυνση τέτοιων ζητημάτων στο βαθμό πού συνιστά μία συνεχή διαμεσολάβηση του κοινωνικού με το προσωπικό, του δημόσιου με το ιδιωτικό, του επίσημου με το ανεπίσημο (άλλως δέν θά μπορούσαμε νά ζήσουμε ή θά συναινούσαμε νά ζούμε στον έφιάλη των άπόλυτων όρισμών πού μπορούν νά στηρίξουν τήν αυθεντία τους μόνο στην ιδεολογία και τήν πρακτική της βίας). Πολιτιστικός, λοιπόν, ή πολιτισμικός; Η έξακολουθεί νά μίν έχει καμιά άπολύτως σημασία — όπως, διάξομαι νά προσθέσω, κακώς νομίζαμε παλαιότερα; Σημειώνω σχετικά τίς ακόλουθες προσεκτικές παρατηρήσεις του Δ. Λυπουρλή.<sup>5</sup> Πρώτ' άπ' όλα, και μέ τίς δύο καταλήξεις των επίθετων πού προέρχονται άπό τή λέξη πολιτισμός και τό ρήμα πολιτίζω πού σημαίνει «κάνω κάτι γιά νά μετατρέψω κάποιον άπό πρωτόγονο άνθρωπο σε πολίτη μιάς οργανωμένης κοινωνίας», δηλαδή τίς καταλήξεις -ισμικός και -ιστικός, δηλώνεται μία προσπάθεια, μία τάση του ύποκειμένου προς κάτι. Έτσι, άν — πρώτα — πολιτισμός σημαίνει έκπολιτισμός, τότε πολιτιστικός θά πεί — πρώτα — έκπολιτιστικός. Η λέξη πολιτισμός, όμως, έχει και μία πιο στατική σημασία: δηλώνει τή συγκεκριμένη κοινωνία: άρα άν ή λέξη πολιτισμός δηλώνει και μία συγκεκριμένη κατάσταση (όπως μιάς δείχνουν και οι άνθρωπολογικοί και ιστορικοί όρισμοί του πολιτισμού ως *ιστορικά συγκεκριμένο τρόπο ζωής*), τότε τό επίθετο *πολιτισμικός* περιγράφει αυτή τήν κατάσταση.

Όσα προηγήθηκαν άρχούν, πιστεύω, γιά νά συμφωνήσουμε πώς ούτε άπλό είναι ούτε εύκολο ούτε και άνώδυνο νά μιλούμε γιά δρώμενα (και μάλιστα δρώμενα κοινωνικά, λαϊκά, πολιτιστικά, πολιτισμικά), άφού τόσο οι προγραμματικές άγορευσεις όσο, βέβαια, και ή διοργάνωση και επίτελέσή τους στην πραγματικότητα θέτουν επί τάπητος κρίσιμα ζητήματα σχετικά μέ τήν παραγωγή και τήν κατανάλωση του πολιτισμού. Ζητήματα πού θά πρέπει νά συζητηθούν επί της ουσίας στην κατεύθυνση μιάς σχετικιστικής αντίληψης, πού αντιμετώπιζοντας τόν πολιτισμό της μνήμης ως σχέσεις είναι σε θέση νά θεωρεί τή μνήμη ως πολιτισμό.

Συνέχεια στό έπόμενο τεύχος

## Σημειώσεις

1. Γιώργος Σεφέρης, *Δοκίμες*. Ίκαρος, Άθήνα 1974, επιμέλεια Γ.Π. Σαββίδης, τ. Α' (1936-1947), 1981 (4η έκδοση). Βλ. ακόμη τ. Β' (1948-1971).

2. Έδώ πρέπει νά ύπογραμμιστεί ξεχωριστά ή σημασία πού έχουν γιά τήν ανανέωση ενός κριτικού λόγου στο πεδίο των *λαογραφικών σπουδών* οι ένδιαφέρουσες προσπάθειες νά προσεγγιστεί ό πολιτισμός, και ιδιαίτερα ό λεγόμενος *παραδοσιακός πολιτισμός*, ως ιστορικό φαινόμενο επί τη βάση του ζητήματος της χρήσης και της κατάχρησης της μνήμης, δηλαδή της ιστορίας σε σχέση μέ τήν κατασκευή της εθνικής ιδεολογικοποιημένης ιστορίας σε σχέση μέ τήν κατασκευή της εθνικής ταυτότητας και τήν αναζήτηση της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας. Όπωςδήποτε σ' αυτές τίς προσπάθειες ή συμβολή της *άνθρωπολογικής* και της *ιστορικής* όπτικής είναι, κατά τή γνώμη μου, καθοριστική. Πρβλ. «Η παράδοση της "παράδοσης"» (1982), «Everyday culture in 19th-20th c. Northern Greece. Social Practices and Historical Discourses» (1992), «Λαογραφικά μουσεία, πολιτισμική ταυτότητα και ιστορική μνήμη» (1994).

3. Βλ. «Η θέση των Έλλήνων στην ιστορία της ανθρώπινης παιδείας» στο Δ.Ν. Μαρωνίτης (επιμέλεια-εισαγωγή), *Ο φόδος της έλευθερίας*. Παπαζήσης, Άθήνα 1971, σ. 134-150 (σε μετάφραση Ι. Καζάκη).

4. Θά πρέπει νά ύπογραμμιστεί έδώ ή μεγάλη σημασία πού έδινε στον συγκεκριμένο όρισμό, μεταφέροντάς τον στα δυσχειραγώγητα νεοελληνικά πράγματα, ή άείμνηστη Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος. Τής όφειλομε και γι' αυτό πολλά.

5. Ο Δ. Λυπουρλής αναφέρεται συνοπτικά, αλλά μέ σαφήνεια, στην πρώτη εμφάνιση και στην ύστερότερη επανάχρηση της λέξης *πολιτισμός*, ότι δηλαδή εμφανίζεται γιά πρώτη φορά στον Διογένη τόν Λαέρτιο (άρχες 3ου αϊ. μ.Χ.), μέ τήν ιδιαίτερη σημασία της ανάμειξης στα πολιτικά πράγματα, και ότι χωροστούμε τήν επανεμφάνισή της στα νεότερα χρόνια στον Άδαμάντιο Κοραή, ό όποιος φαίνεται πώς έπλασε τή λέξη γιά νά άποδώσει στα ελληνικά τή γαλλική λέξη *civilisation* (βλ. *Γλωσσικές παρατηρήσεις II*. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 50-51, όπου και σχετικές παραπομπές).

Σημειώνω ξεχωριστά και τήν όξυδερκή σχετική διάκριση πού είχε εισαγάγει σε παλαιότερο πολύτιμο κείμενό του ό Γιάννης Τσιώμης «Η πόλη ως πολιτισμικό και πολιτιστικό φαινόμενο». Τήν (έπ)ανακάλυψη στον *Δεκαεπenthήμερο Πολίτη* (βλ. τεύχος 36/1985:34-35), δυστυχώς καθυστερημένα: τό μάθημα-πάθημα, αλλά πάντα κερδίζεις όταν εγκαίρως και έπιμελώς έρευνάς, δηλαδή θέτεις σε λειτουργία τή μνήμη σου.

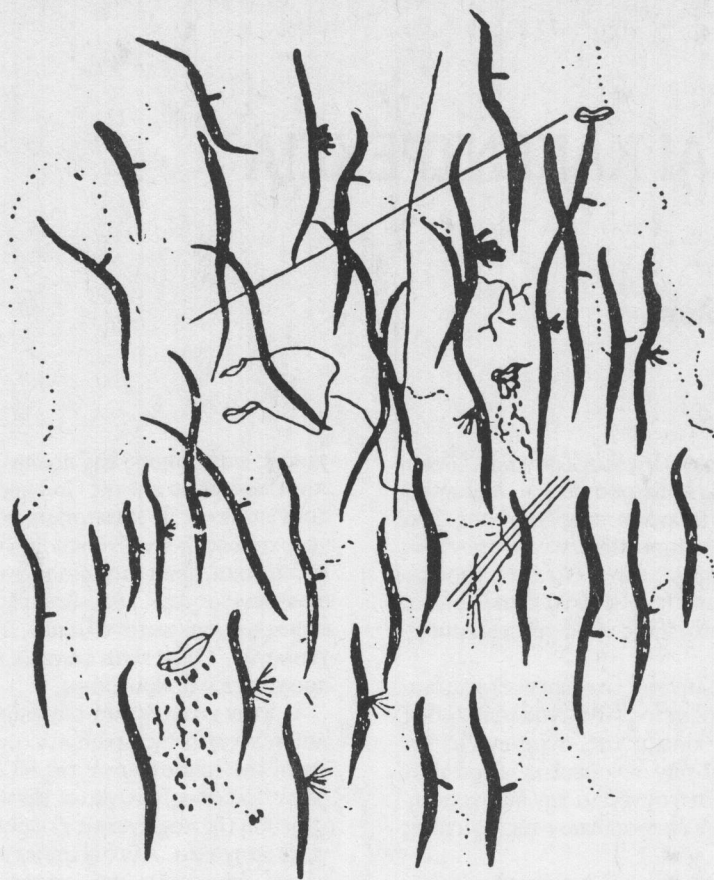
\* Πρόκειται γιά τό κείμενο της εισήγησής μου στο 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο «Λαϊκά δρώμενα: παλιές μορφές και νέες εκφράσεις» (Κομοτηνή 25-27/11/94). Η εισήγηση, πού ένα μικρό της άπόσπασμα έχει δημοσιευθεί στο Βήμα (22/1/95), έπιχειρεί νά συζητήσει τόν κοινωνικό όρισμό του κατηγορήματος: λαϊκά δρώμενα. Στην παρούσα δημοσίευση τό κείμενο είναι πλήρες, αλλά συνοδεύεται άπό όρισμένες μόνον διευκρινιστικές ύποσημειώσεις και μίαν έπιλογή διδλογραφίας.

Γιά τήν ιστορία, άς σημειωθεί ότι τό συγκεκριμένο συνέδριο οργανώθηκε άπό τό ΥΠΠΟ και τόν Δήμο Κομοτηνής μέ τήν ένκαιρία της ένταξης της πόλης στο θεσμό του Έθνικού Πολιτιστικού Δικτύου Πόλεων. Σύμφωνα μέ τούς οργανωτές του συνεδρίου και όπως σαφώς δηλώνεται στή σχετική επίσημη προκήρυξη (πρβλ. τό Πρόγραμμα), στόχος ήταν νά καθοριστεί «ή φιλοσοφία και τό περιεχόμενο του θεσμού μέ τήν πολύτιμη συνδρομή δημοσιογράφων και ειδικών έπιστημόνων και

μελετητών του χώρου». Ακριβώς λόγω της επί της ουσίας σημασίας αυτών των πρωτοβουλιών, ή επικείμενη έκδοση των Πρακτικών του Συνεδρίου άπλώς πρέπει νά μίν ύπακούσει, όπως συνήθως οι αντίστοιχες εκδόσεις, στή διδλογραφική έντολή του *scripta volent*, γιά νά μπορέσει νά καταδείξει τόν πραγματικό (και προγραμματικά πραγματιστικό) στόχο της συνάντησης: τήν ελληνική έκδοχή του προβλήματος «λαϊκά δρώμενα».

Όσο γιά τόν «καθορισμό της φιλοσοφίας και του περιεχομένου του θεσμού», ίδωμεν. Επίκεινται άλλωστε τά δημόσια πορίσματα και οι καταστατικές προτάσεις των ειδικών επιτροπών, πού ήδη συνέστησε τό ΥΠΠΟ: δηλαδή εκείνα τά *acta* πολιτιστικής πολιτικής, όπου ό καθένας του *scripta manent* άποκτά τήν κρίσιμα οδηγητική του σημασία τόσο γιά τούς συντάκτες όσο γιά τούς παραλήπτες των θέσεων.





Πάρκο

## ΓΙΑ ΤΑ «ΠΡΑΣΙΝΑ ΨΥΓΕΙΑ»

Στό τεύχος 8 του *Δεκαπενθήμερου Πολίτη*, ο συνεργάτης μας Βασίλης Ζουναλής είχε δημοσιεύσει ένα κείμενο για την καμπάνια του Έλληνικού Γραφείου της Greenpeace που διαφήμιζε τα «πράσινα» ψυγεία, ψυγεία τα όποια υποτίθεται ότι δεν συμβάλλουν στην τρύπα του όζοντος. Στό κείμενο αυτό, ο διευθυντής του Έλληνικού Γραφείου της Greenpeace κ. Ήλιος Εύθυμιόπουλος έστειλε μιά απάντηση, την όποία και δημοσιεύουμε εδώ, μαζί μέ την ανταπάντηση του Βασίλη Ζουναλή. Οί καλοκαιρινές διακοπές εμπόδισαν τήν άμεση δημοσίευσή της, γιατί καί τά δύο κείμενα μᾶς είχαν περιέλθει από τό μήνα Ίούλιο. Πάντως τό θέμα, δυστυχώς, εξακολουθεῖ νά εἶναι επίκαιρο καί πάντοτε κρίσιμο.

# ΕΜΠΑΘΕΙΑ ΚΑΙ ΚΑΚΕΝΤΡΕΧΕΙΑ

του Ήλίας Εύθυμιόπουλου

**Α**ναφέρομαι στο άρθρο του Βασίλη Ζουναλή «Greenpeace, ο οικολογικός μας προστάτης», δημοσιευμένο στο τεύχος 8 του έγκριτου περιοδικού σας. Επί της ουσίας πρώτον, προς πληροφόρησιν των αναγνωστών τους όποιους τό εν λόγω κείμενο ύποτιμά, αφού δέν τους προσφέρει τό παραμικρό επιχείρημα ώστε ή κριτική νά θεμελιώνεται και νά μήν εκτρέπεται στην περιοχή της εϋτελοϋς πολεμικής, έχω νά παρατηρήσω τά εξής:

1. Ή έμμονή μας (έννοω της ελληνικής Greenpeace) στίς διαπιστώσεις περί της «τρύπας του όζοντος» άνταναλλά ακριβώς την ουσία της πολιτικής μας μεθοδολογίας, σύμφωνα μέ την όποία διά της επαναλήψεως και των συνοδευτικών δράσεων επιδιώκουμε την άφύπνιση και στή συνέχεια την ενεργοποίηση των πολιτών, των ΜΜΕ, των εκπροσώπων της κρατικής εξουσίας...

2. Στο φυλλάδιο στό όποιο αναφέρεται ό άρθρογράφος, επισημαίνονται τά νεότερα στοιχεία από την πλευρά της επιστήμης, όπως είναι, για παράδειγμα, οι μετρήσεις της μείωσης της πυκνότητας του στρατοσφαιρικού όζοντος στην ενκρατη ζώνη και στον έλλαδικό χώρο ειδικότερα. Οι μετρήσεις αυτές συνοδεύονται και από εκτιμήσεις (πού έγιναν μέ τή βοήθεια μαθηματικών μοντέλων στό ΑΠΘ) για την άναμενόμενη αύξηση της υπεριώδους ακτινοβολίας (της τάξεως του 12%). Έπομένως δέν πρόκειται περί «κατήχησης», αλλά περί πληροφόρησης και μάλιστα επί τή βάσει των πιό πρόσφατων δεδομένων.

Στό ίδιο φυλλάδιο γίνεται άκόμη έκτενης άναφορά στό «δρωμιούχο μεθύλιο», ένα ευρύτατα διαδεδομένο άπολυμαντικό έδάφους, του όποιου ή συμβολή στην καταστροφή του όζοντος είναι συγκρίσιμη μέ αυτή των «χλωροφθορανθράκων». Ή Greenpeace είναι, άπ' όσο γνωρίζουμε, ό μόνος φορέας πού μετ' επιτάσεως θέτει τό εν λόγω ζήτημα, άποδίδοντας ταυτόχρονα ευθύνες στό βιομηχανικό και έμπορικό σύμπλεγμα της σύγχρονης (χημικής) γεωργίας.

3. Ουδέποτε ίσχυρισθήκαμε, ούτε αυτό προκύπτει από πουθενά, ότι ή τεχνολογία θά λύσει τά προβλήματα πού ή ίδια δημιουργεί. Αντιθέτως μάλιστα, ή πολιτική μας θέση συμπυκνώνεται στό αίτημα περί αλλαγών στό σύστημα της παραγωγής και κατανάλωσης μέ στόχο την έλαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιβαρύνσεων, όχι όμως διά της άνάθεσης αυτού του έργου σέ άόρατα ιστορικά ύποκείμενα σ' έναν άπρόβλεπτο χρόνο. Οι προτάσεις μας άφορούν τόσο τό άπώτερο μέλλον όσο και τό παρόν. Έχουν επίσης συγκεκριμένους άποδέκτες. Τό παράδειγμα του «πράσινου ψυγείου» είναι χαρακτηριστικό. Άποδείξαμε πώς οι ίσχυρισμοί της βιομηχανίας περί «τεχνολογικού φράγματος» ήταν άνυπόστατες. Τό πειραματικό πρωτότυπο, πού κατασκευάστηκε μέ την τριμερή συνεργασία μιάς

μικρής επιχείρησης της πρώην Ήνατολικής Γερμανίας, ενός πανεπιστημίου και της Greenpeace, άποδείχθηκε εύκολη σχετικά ύπόθεση. Ή επιχείρηση, πού βρισκόταν στό πρόθυρο της χρεοκοπίας, έκανε ένα νέο ξεκίνημα (σώζοντας 535 θέσεις εργασίας) και, μέσα στό τρία χρόνια πού άκολούθησαν, οι «πολυεθνικοί γίγαντες», κάτω από την πίεση της Greenpeace και των ενημερωμένων καταναλωτών, άναγκάστηκαν νά αλλάξουν τεχνολογία. Όπως είναι φανερό, ή ιστορία διαψεύδει τον (κακοπροαίρετο) άρθρογράφο.

4. Στην κατεύθυνση των ριζικών αλλαγών, κατατάσσεται και ή επιτυχία της Greenpeace πού μετά την τετραήμερη κατάληψη του έργοστασίου της SICNG (Χημικές Βιομηχανίες Βορείου Ελλάδος) άνάγκασε την κυβέρνηση νά επιβάλει την άπαγόρευση της παραγωγής χλωροφθορανθράκων από την εν λόγω βιομηχανία. Αυτό είναι κατά τον κ. Ζουναλή ένασχόληση μέ την «επιφάνεια» και άνατροφοδότηση του «κύκλου της καπιταλιστικής συσσώρευσης» και προφανώς έξω από τή σφαίρα της επανάστασης πού διά των στηλών του «γυμνού όφθαλμού» φαίνεται νά χτυπά την πόρτα μας.

5. Τό πολυτελές έντυπο πού ένόχλησε τον άρθρογράφο δέν ήταν παρά μιά δίχρομη έκδοση, της όποίας, είναι αλήθεια, φροντίσαμε κάπως την αισθητική (προσπαθήσαμε δηλαδή νά ξεφύγουμε από τό σύνδρομο της πατσαβοϋρας, πού κατά τον άρθρογράφο άποτελεί πιθανότατα τό πιστοποιητικό της ιδεολογικής καθαρότητας). Τό «πανάκριδο» χαρτί πού χρησιμοποιήσαμε είναι τύπου velvet μέ τιμή γύρω στίς 320 δρχ. τό κιλό. Δέν είναι ίσως τό φθηνότερο (άν και παραμένει στην κατηγορία των φθηνών) αλλά είναι τό μόνο χαρτί χωρίς χλώριο πού κυκλοφορεί στην ελληνική αγορά, και πού συνοδεύεται από τά σχετικά πιστοποιητικά. Ή προώθηση του μη χλωριωμένου χαρτιού άποτελεί μέρος της ευρύτερης καμπάνιας της Greenpeace για τό τέλος της χημείας και της βιομηχανικής παραγωγής χλωριωμένων ένώσεων και συναφών προϊόντων.

Τέλος, αλλά όχι τελευταίο, έκφράσεις όπως «οί τύποι φαίνεται νά τό φυσάνε», «προστάτες (νταβατζήδες) της οικολογίας» ή οι ύπαινιγμοί περί διαφθοράς και συναλλαγής μέ συμφέροντα θά έπρεπε νά άποτελέσουν άντικείμενο μέριμνας από την πλευρά της σύνταξης, ή όποία όφείλει νά υπερασπίζεται όχι μόνο τό δικαίωμα στην έκφραση των συνεργατών της, αλλά και τά δικαιώματα των θιγομένων. Έκτός και άν εισήλθαμε στην εποχή όπου οι άπρέπειες άντιμετωπίζονται μέ γαιούρωμα και όχι μέ την εφαρμογή κανόνων δεοντολογίας.

**Ήλίας Εύθυμιόπουλος**  
διευθυντής του Έλληνικού  
Γραφείου της Greenpeace

# ΧΩΡΙΣ ΕΜΠΑΘΕΙΑ, ΜΕ ΤΟ ΣΥΜΠΑΘΙΟ

του Βασίλη Ζουναλή

**Η** επιστολή του διευθυντού του Έλληνικού Γραφείου της Greenpeace έχει δύο σκέλη. Το πρώτο σκέλος συνοψίζει τους λόγους της διαφωνίας του με το περιεχόμενο του σημειώματός μου «Greenpeace, ο οικολογικός μας προστάτης» και το δεύτερο συνιστά κλητήριο θεσπισμα έναντιόν μου.

Αντιπαρέρχομαι τή νύξη για ένδεχόμενο γιαούρτωμα και τό χλευασμό του επιστολογράφου για τίς ιδεολογικές, δηθεν, παραισθήσεις μου. Οφείλω, πάντως, νά αντιμετώπισω τίς έναντιόν μου βαρύτατες κατηγορίες (εμπάθεια, κακεντρέχεια, αισχροί ύπαινιγμοί και απρέπειες έναντιόν της Greenpeace) πριν άναφερθώ στό πρώτο σκέλος της επιστολής του κ. Ήλία Εύθυμιόπουλου.

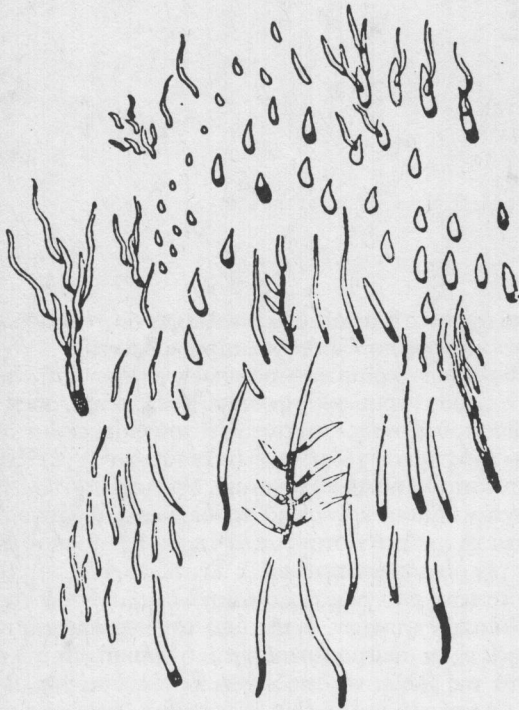
Δέν αισθάνομαι ένοχος καμιάς απρέπειας. Θεώρησα και θεωρώ τήν Greenpeace ώς επαγγελματική όργάνωση, ώς πολυεθνική εταιρεία «οικολογικής προστασίας», ώς χωροφύλακα του περιβάλλοντος. Οί έκφράσεις μου «οί τύποι φαίνεται νά τό φυσάνε», «προστάτες της οικολογίας» και λοιπά συναφή δέν ύπαινίσσονται καμία διαφθορά και ούδεμία άνεπίτρεπτη συναλλαγή. Τήν εύμάρεια, πού φαίνεται νά έχει ή ελληνική Greenpeace, τόμισα. Άλλωστε, ό κάθε έπιτυχημένος — σύμφωνα μέ τά κριτήρια της έποχής μας — επαγγελματίας (φυσικό ή νομικό πρόσωπο) τό «φυσάει». Αύτή ή διαπίστωση δέν παραπέμπει, από μόνη της, sé παραδιάσεις των κανόνων δεοντολογίας του κάθε επαγγέλματος. Σωστή ή λάθος αύτή είναι ή εκτίμησή μου για τήν Greenpeace. Είμαι, πάντως, πρόθυμος νά συζητήσουμε αύτή μου τήν εκτίμηση πληρέστερα (άν βέβαια συμφωνεί και ό επιστολογράφος) μέ όποιον τρόπο κρίνουμε, από κοινού, κατάλληλο.

Επί της ούσίας τώρα. Η διαπιστωμένη μείωση της συγκέντρωσης του στρατοσφαιρικού όζοντος όφείλεται sé περίπλοκα και έν μέρει άσαφή φυσικά φαινόμενα, τά όποια έπηρεάζονται και από τή δραστική παρουσία σειράς « πολιτισμογενών» ρυπαντών. (Χρησιμοποιώ τόν άδόκιμο όρο « πολιτισμογενείς» για τούς ρυπαντές πού παράγει ό σύγχρονος πολιτισμός.) Οί « πολιτισμογενείς» ρυπαντές πού συνήθως ένοχοποιούνται για τό φυσικό φαινόμενο « τρύπα του όζοντος» είναι οί χλωροφθοράνθρακες και οί χλωροδρωμοφθοράνθρακες. Αύτούς, και μόνον, τούς «συνήθεις ένόχους» άνέφερε ή Greenpeace στό φυλλάδιό της. Είναι ή δέν είναι κατήχηση τό περιεχόμενο ενός φυλλαδίου πού περιορίζει τήν ένημέρωσή μας, για ένα τόσο περίπλοκο και σημαντικό θέμα, στην άναμάσηση των τετριμμένων για τούς «συνήθεις ένόχους»; Είναι ή δέν είναι κατήχηση ή προτροπή, πού περιλαμβάνεται στό φυλλάδιο της Greenpeace, νά προδοίμε sé μία «καλή πράξη» αντικαθιστώντας τό παλαιό (πόσοι άραγε δέν θά θεωρήσουν ώς

παλαιό και άχρηστο ένα καθ' όλα έντάξει ψυγείο;) οικιακό ψυγείο μέ ένα καινούργιο «πράσινο» οικιακό ψυγείο;

Η συμβολή των «πράσινων» οικιακών ψυγείων στην άναστροφή ενός τόσο περίπλοκου φυσικού φαινομένου, όπως είναι ή «τρύπα του όζοντος», άντιστοιχεί πράγματι sé μία «καλή πράξη» ενός καλού χριστιανού (σαν τίς «καλές πράξεις» πού μάς συνιστούσαν στό κατηχητικό, όχι γιατί έτσι θά αντιμετώπιζονταν κάποια κοινωνικά προβλήματα, αλλά για νά διασώσουμε τή χριστιανικότητά μας: έν προκειμένο για νά διασώσουμε τήν οικολογικότητά μας). Σημειωτέον δέ, πάντοτε κατά τήν ταπεινή μου γνώμη, ότι αύτή ή συμβολή των «πράσινων» οικιακών ψυγείων, εκτός από τόν περιθωριακό της χαρακτήρα, είναι σήμερα άστάθμητη: ή θετικότητα ή ή άρνητικότητά της μέλλει νά αποδειχθεί εκ των ύστερων. (Μεταξύ άλλων ύπάρχει και τό έξής ένδεχόμενο άρνητικής συμβολής: ό άναμενόμενος έλέω «πράσινων» οικιακών ψυγείων περιορισμός της συνολικής ποσότητας των διαχεόμενων μέχρι τήν όζονόσφαιρα χλωροφθορανθράκων ίσως αποδειχθεί μικρότερος από τήν ποσότητα χλωροφθορανθράκων πού θά διαφύγουν από όσα «μή πράσινα» ψυγεία άχρηστευθούν έσπευσμένα και χωρίς μέριμνα άποτροπής αυτού του κινδύνου, όπως άλλωστε έπισημαίνει και ή Greenpeace στό φυλλάδιό της.) Τό μόνο σίγουρο είναι ή θετική συμβολή των «πράσινων» ψυγείων στην περαιτέρω εύμάρεια των μεγάλων εταιρειών του κλάδου (άνατροφοδότηση του κύκλου της καπιταλιστικής συσσώρευσης: ή ύπόμνηση αυτού του γεγονότος ένόχλησε τόν επιστολογράφο τόσο ώστε νά δει τό φάντασμα της επανάστασης άναδυόμενο από τίς στήλες του «γυμνού όφθαλμού»). Και όχι μόνον: τά «πράσινα» οικιακά ψυγεία άναβαθμίζουν και τό ήμας της Greenpeace.

Άπ' τ' όλότελα, θά μου πείτε, καλή κι ή Παναγιώταινα. Δεδομένου ότι ή μηχανή του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού σέρνει άνενόχλητη όλη τήν ανθρωπότητα στό δρόμο πού χαράσσει τό κεφάλαιο, δεδομένου ότι ό καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής διαρκώς επεκτείνεται χωρίς σοβαρές άντιστάσεις σχεδόν sé όλες τίς περιοχές της γής και της κοινωνίας παράγοντας άφ' ενός πλούτο και άφ' έτέρου όλεθρο, είναι άνεπίτρεπτος ό ειρωνικός σχολιασμός κάθε παρέμβασης πού άποσκοπεί στην άπάλυνση των δυσμενών επιπτώσεων αύτης της ξέφρενης πορείας. Οφείλω, λοιπόν, νά έξηγηθώ μέ σαφήνεια: στό σημείωμα (τ. 8, Πολίτης) καθώς και στην παρούσα άπάντηση στόν κ. Ήλία Εύθυμιόπουλο δέν ειρωνεύτηκα ούτε ειρωνεύομαι τό γεγονός «πράσινο» οικιακό ψυγείο. Αυτό τό γεγονός έχει τήν αυταξία του επειδή παρέχει μία κάποια προοπτική (για τίς μελλοντικές άνάγκες sé οικιακά ψυγεία και όχι για τήν έσπευσμένη αντικατάστασή τους, και για τίς μελλοντικές



ανάγκες σε άλλου τύπου ψυκτικές εγκαταστάσεις), επειδή απέδειξε ως ανυπόστατους τους ισχυρισμούς περί «τεχνολογικού φράγματος» και επειδή μπορεί να αποκτήσει μία πρέπουσα συμβολική αξία. Ειρωνεύτηκα και ειρωνεύομαι τόν τρόπο και τό μέσο πού επέλεξε ή ελληνική Greenpeace για να προβάλλει αυτό τό γεγονός. Ειρωνεύτηκα και ειρωνεύομαι τήν ειδυλλιακή αποβλάκωση πού καλλιεργείται (όχι μόνον από τήν πλευρά τής Greenpeace) για τό σημαντικό θέμα «τρύπα του όζοντος»: φταίνε μόνον οί χλωροφθοράνθρακες και οί χλωροφθορομοφθοράνθρακες, καταργήστε τους! Τρέξτε να αγοράσετε «πράσινα» ψυγεία!

Γιά τήν αντιμετώπιση τών περιβαλλοντικών κρίσεων δέν υπάρχει βασιλική όδός. Από τή στιγμή πού οί επιπτώσεις τής ανθρώπινης δραστηριότητας απέκτησαν *πλανητική βαρύτητα*, χωρίς μάλιστα να είμαστε σε θέση (άγνωστον αν ποτέ θά τό καταφέρουμε) να επηρεάσουμε με *ασφαλές* θετικό τρόπο τίς φυσικές μεταβολές (τίποτε δέν παραμένει για πολύ αμετάβλητο· οί επιπτώσεις τής ανθρώπινης δραστηριότητας *συνεργούν*), ή προσπάθεια περιορισμού τών περιβαλλοντικών κρίσεων *οφείλει να μην περιορίζεται μόνο στή δελτίωση τών ποιοτικών χαρακτηριστικών τών ρυπαντών πού παράγει ή ανθρώπινη δραστηριότητα· οφείλει να αποσκοπεί και στήν ποσοτική μείωση αυτής τής δραστηριότητας, κι ακόμη στό σταμάτημα *ορισμένων δραστηριοτήτων, όπως, για παράδειγμα, τήν ξέφρενη εμπορευματοποίηση τών πάντων*. Αυτό δέν είναι κάλεσμα για επιστροφή στή «βαρβαρότητα», είναι κάλεσμα για περιορισμό τής σπατάλης, τής υπεργεννητικότητας, είναι κάλεσμα για κοινωνικό έργο του «τί», «πώς» και για «ποιόν» παράγεται ό,τι παράγεται.*

Αυτά θά μπορούσαν να είναι μιά χονδρική περιγραφή του

κοινού τόπου 'Αριστεράς και οικολογίας, ό όποιος έχει έξορσθει στον *ού-τόπο* από τόν *ήπάρχοντα* καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. 'Η υπόμνηση, από καιρού εις καιρόν, αυτής τής *ούτοπίας* (έπίκαιρη σήμερα όσο ποτέ άλλοτε!) διά τών σπηλών του «γυμνού όφθαλμού» ή και τών άλλων σπηλών του *Πολίτη* και άλλων εντύπων επιβεβαιώνει, άπλως, τό προφανές: καμιά επανάσταση δέν χτυπά τήν πόρτα μας· μόνον *ακτιβιστικές* αναπαραγωγές στίς όποιες άλλοτε συμμετέχουμε ενεργητικά, άλλοτε παθητικά, άλλοτε απέχουμε, άλλοτε λειδωρούμε, διακόπτουν προσωρινά τήν αδυναμία μας για *άλλαγές* μονιότερου χαρακτήρα. Είναι δείγμα αδυναμίας κι όχι ιδεολογικής «καθαρότητας» (εύχαριστώ τόν επιστολογράφο πού διέκρινε ότι είμαι σε θέση για τό ανέμφικτο, να εκδίδω πιστοποιητικά ιδεολογικής «καθαρότητας»: τόν πληροφοροϋ, πάντως, ότι ακόμη βρίθω ιδεολογικών *άκαθαρσιών*).

Φαίνεται ότι, ίσως, βρισκομαι πολύ πίσω από τή μεταμοντέρνα εποχή μας (εποχή τών μίντια, τής *virtual reality*, του *μάρκετινγκ* και λοιπά) ώστε να διαθέτω τήν άνεση με τήν όποία ό κ. 'Ηλίας Εύθυμίουπουλος χρησιμοποιεί τίς *ψευδωνιμίες*. Κατατάσσει, παραδείγματος χάριν, τήν κατάληψη του έργοστασίου τών Χημικών Βιομηχανιών Βορείου 'Ελλάδος, πού «ανάγκασε τήν κυβέρνηση να επιβάλλει τήν απαγόρευση τής παραγωγής χλωροφθορανθράκων από τήν εν λόγω βιομηχανία», στήν κατεύθυνση τών «*ριζικών* *άλλαγών*». Η επιτάχυνση μιάς αναμενόμενης απαγόρευσης (αυτή είναι ή παγκόσμια μοίρα τών μονάδων παραγωγής χλωροφθορανθράκων) αποκαλείται «*ριζική* *άλλαγή*»! 'Εγώ επιμένω να κατατάσσω αυτό τό γεγονός στίς *ακτιβιστικές* δραστηριότητες. 'Ισως, μάλιστα, να είμαι πέραν του δέοντος καθυστερημένος ώστε να *άποκαλώ* *κατήχηση* αυτό πού με επαγγελματική σοβαροφάνεια αποκαλεί ό επιστολογράφος «*πολιτική* *μεθοδολογία*» τής Greenpeace (παράγραφος 1 τής επιστολής του): επανάληψη του *ταύτου* *άποσπάσματος* μέχρις άφυπνίσεως όλων μας, άνεξαιρέτως. 'Αν είναι να *γιαουρτωθώ* γι' αυτή μου τήν καθυστέρηση, με τό συμπάθειο.

Δύο τελευταίες διευκρινήσεις.

*Διευκρίνηση πρώτη:* ή ειρωνεία, αν και στοιχείο κριτικής, δέν είναι ολοκληρωμένη κριτική. Είναι μιά πολεμική ενέργεια, μιά πετριά, ένα σχίσμο στο περιτύλιγμα τής επαγγελματικής σοβαροφάνειας. Δέν προαπαιτεί συστηματική επιχειρηματολογία και θεμελίωση. Τό ένδεχόμενο *έκτροπής* τής «στήν περιοχή τής εύτελους πολεμικής» είναι πάντοτε παρόν. Αυτόν τό χαρακτήρα φιλοδοξούσε να έχει, πρωτίστως, τό σημειώμά μου στο τεύχος 8 του *Πολίτη*. 'Ελπίζω ότι οί αναγνώστες του, επειδή *άκριβώς* δέν τούς ύποτιμώ, τό αντιμετώπισαν ως τέτοιο.

*Διευκρίνηση δεύτερη:* ενοχλήθηκα, πράγματι, από τό γεγονός ότι μιά *όργάνωση* πού δηλώνει *οικολογική* *σπατάλησε* τόσο χαρτί για τό φυλλάδιο πού ταχυδρόμησε. Η *ένημέρωσή* μας για τήν «τρύπα του όζοντος» και για τά «πράσινα ψυγεία» θά μπορούσε να γίνει με πολύ λιγότερη *σπατάλη* *χαρτιού*. Τό επιχείρημα του κ. Εύθυμίουπουλου, ότι αυτός ό τύπος χαρτιού προκρίθηκε επειδή «είναι τό μόνο χαρτί χωρίς χλώριο πού κυκλοφορεί στήν ελληνική αγορά», δέν *άπαλύνει* τήν *ένοχλησή* μου: με ή χωρίς χλώριο, ή *σπατάλη* σε πρώτες ύλες είναι ή ίδια. 'Επιπλέον, αυτό τό επιχείρημα δείχνει *έμμεσα* πώς ή Greenpeace *ένδιαφέρεται* περισσότερο για «*φιλικά*» προς τό περιβάλλον προϊόντα και για τίς *έντυπώσεις* πού προκαλούν αυτά τά προϊόντα στο *εύρύτερο* κοινό, παρά για τόν περιορισμό τής *σπατάλης*.





# ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Ἡ ἐμπειρία τοῦ Πειραματικοῦ Μουσικοῦ Γυμνασίου Παλλήνης

τοῦ Μάριου Δ. Μαυροειδῆ

**Ο** ἰ γραμμές πού ἀκολουθοῦν περιγράφουν τήν ἄμεση ἐμπειρία μου ἀπό ἓνα παιδαγωγικό πείραμα πού πραγματοποιήθηκε στήν Παλλήνη τῆς Ἀθήνας ἀπό τή σχολική χρονιά 1988/89. Πιστεύω ὅτι μέσα στήν περιγραφή αὐτή υπάρχουν καί κάποια στοιχεῖα εὐρύτερου ἐνδιαφέροντος. Ἀλλά ἄς παρακολουθήσουμε τά γεγονότα.

Στά τέλη τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1988 λοιπόν, καί ἐνῶ ὄλο σχεδόν τό ὑπουργεῖο Παιδείας ἔλειπε σέ ἄδεια, μέ μιά διαστικτή ὑπογραφή τῆς τότε ὑφυπουργοῦ, ἰδρύθηκε τό πρῶτο μουσικό γυμνάσιο τῆς χώρας, τό Πειραματικό Μουσικό Γυμνάσιο, πού ἐγκαταστάθηκε στήν Παλλήνη τῆς Ἀττικῆς. Τό σχολεῖο προσδιορίστηκε στήν ὑπουργική ἀπόφαση ὡς *Σχολεῖο Γενικῆς Αἰσθητικῆς Καλλιέργειας* μέ κύριο ἄξονα τή μουσική. Αὐτό σημαίνει πῶς ἦταν ἓνα σχολεῖο πού, ἐνῶ θά παρέιχε στούς μαθητές τά γενικά μαθήματα ὅπως καί στά ὑπόλοιπα γυμνάσια, θά προσέφερε ἐπιπλέον μαθήματα σχετικά μέ τίς τέχνες καί ἐιδικά μουσικά μαθήματα. Μέ τήν ἴδια ἀπόφαση ὀρίστηκε μιά πρώτη καλλιτεχνική ἐπιτροπή μέ ἐτήσια θητεία, στήν ὁποία μετεῖχα καί ἐγώ, ἡ ὁποία θά λειτουργοῦσε ὡς γνωμοδοτικό ὄργανο τοῦ ὑπουργείου γιά τή διαμόρφωση καί διαχείριση τοῦ νέου θεσμοῦ. Μία ἀπό τίς πρωτοτυπίες αὐτοῦ τοῦ σχολείου, καί ἡ ὁποία λειτούργησε πολύ ἐπιτυχημένα στήν πράξη, ἦταν ἡ εἰσαγωγή τῆς παραδοσιακῆς μουσικῆς στό ἀναλυτικό πρόγραμμα τοῦ σχολείου. Πρίν σταθῶ, ὅμως, στά τῆς παραδοσιακῆς μουσικῆς, θά προσπαθῶ νά περιγράψω ὅσο γίνεται σαφέστερα τό κλίμα μέσα στό ὁποῖο λειτούργησε τό ΠΜΓΠ. Κι αὐτό γιατί κρίνω πῶς ἔχει μεγάλη σημασία ἡ συγκεκριμένη σχολική πραγματικότητα, μέσα στήν ὁποία ἔγινε ἡ εἰσαγωγή τῆς παραδοσιακῆς μουσικῆς ὡς διδακτικοῦ ἀντικειμένου.

Τό σχολεῖο αὐτό ἐπανδρώθηκε μέσα στόν Σεπτέμβριο μέ μαθητές ἐπιλεγμένους μετά ἀπό ἐξετάσεις καί καθηγητές πού ζήτησαν μέ αἴτησή τους νά δουλέψουν σ' αὐτό. Ὡστόσο, καμιά προγενέστερη ἐμπειρία παρόμοιου θεσμοῦ δέν εἶχε υπάρξει στήν Ἑλλάδα, ἔτσι πού νά μπορεῖ νά λειτουργήσῃ ὡς ὁδηγός. Ἐτσι, τό πρῶτο αὐτό σχολεῖο ὑπῆρξε ἀπό τήν ἀρχή τῆς λειτουργίας του ἓνα πείραμα στό χώρο τῆς ἐλληνικῆς ἐκπαίδευσης — πού παρέμεινε ἐπί τῆς οὐσίας πείραμα, τουλάχιστον στά 4 πρῶτα χρόνια τῆς λειτουργίας του.

Ὁ διαρκῆς αὐτός πειραματισμός ἔγινε δυνατός χάρι σ' ἓνα βασικό δεδομένο: τήν ἄμεση συμμετοχή καί τήν ἐθελούσια προ-

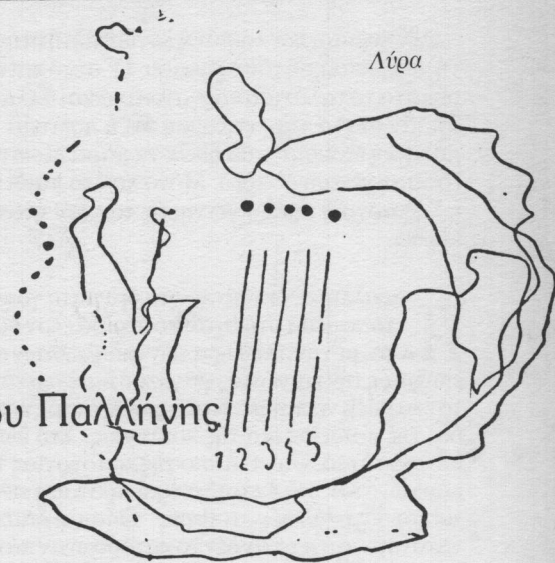
σφορά ὄλων τῶν μελῶν τῆς σχολικῆς κοινότητος.

Δέν εἶναι εὐκόλο νά προσδιορίσει κανεῖς μέ ἀκρίβεια τούς ὅρους πού ἔκαναν δυνατή μιά τέτοια πραγματικότητα. Ἡ σύμπτωση τῶν προσώπων πού πρωτολειτούργησαν τό σχολεῖο εἶναι σίγουρα ἓνας ὅρος: οἱ περισσότεροι ἀπό τούς δασκάλους, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἐπίσημη εἰδικότητά τους, διέθεταν ἰδέες γιά σχολικές δραστηριότητες ἐξωσυμβατικές. Καί ἡ τότε διεύθυνση εἶχε τήν ἰκανότητα νά καλλιεργεῖ αὐτές τίς ἰδέες καί νά τούς παρέχει τόν ἀναγκαῖο γιά νά υπάρξουν χώρο. Ἐτσι, ἡ δημιουργική φαντασία τῶν δασκάλων ἔδρασε διεξόδους μέσα στό πλαίσιο ἑνός ἀναλυτικοῦ προγράμματος πού εἶχε τή δυνατότητα νά τροποποιεῖται διαρκῶς καί νά ἀνταποκρίνεται σέ ἓνα πλῆθος ἀπό διαφορετικά ἢ νέα αἰτούμενα.

Στήν κατεύθυνση αὐτή, ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν γονιῶν τῶν μαθητῶν ὑπῆρξε ἀρωγός. Ἄν καί ἡ διάθεση παρέμβασης ὀρισμένων γονιῶν ὑπερέβη πολλές φορές τά ἔσκαμμένα, ὡστόσο τό ΠΜΓΠ ὑπῆρξε ἡ ἀφορμή γιά τή δημιουργία ἰσχυρότατων δεσμῶν μεταξύ πολλῶν γονέων, μέ οὐσιαστικό συνδυαστικό ἰστό τό σχολεῖο καί τίς δραστηριότητές του. Οἱ σχέσεις αὐτές, πού σέ πολλές περιπτώσεις διαρκοῦν ὡς σήμερα, ἀποτέλεσαν διάλυλο προσφοράς τῶν γονιῶν πρὸς τό σχολεῖο. Μιάς προσφοράς πού πολύ συχνά λειτουργοῦσε ἀναιρετικά γιά τήν προσωπική τους ζωή.

Ὡστόσο, ὁ σημαντικότερος ὅρος εἶναι ἡ συμβολή τῶν μαθητῶν. Νομίζω ὅτι εἶναι ἐξαιρετικά σπάνιος, ἂν δέν εἶναι μοναδικός, τουλάχιστον στά ἐλληνικά ἐκπαιδευτικά χρονικά, ὁ βαθμός καί ὁ τρόπος συμμετοχῆς τῶν μαθητῶν στίς σχολικές λειτουργίες. Δέν γνωρίζω ἄλλο σχολεῖο πού νά ἀγαπήθηκε ἀπό τούς μαθητές του τόσο ὅσο τό ΠΜΓΠ. Καί δέν γνωρίζω ἄλλο σχολεῖο μέσα στό ὁποῖο νά ἀναπτύχθηκαν σχέσεις μεταξύ μαθητῶν, ὅσο καί μεταξύ μαθητῶν καί δασκάλων, ὅπως αὐτές τοῦ ΠΜΓΠ.

Στήν πραγματικότητα, τό σχολεῖο αὐτό δημιουργήθηκε κάτω ἀπό συνθήκες οἱ ὁποῖες θά μπορούσαν νά χαρακτηριστοῦν παράδοξες. Παράδοξες, ὑπό τήν ἔννοια ὅτι δέν ἀντιστοιχοῦσαν στήν τρέχουσα λογική τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος: αὐτή τῶν στεγανῶν, τοῦ μαθητῆ-δέκτη καί τοῦ δάσκαλου-πομπῆ, αὐτή τοῦ παιχνιδιοῦ τῆς ἀσκήσεως ἐξουσίας ἀπό ἓναν κρατικό ἐκπρόσωπο, τόν καθηγητή, πρὸς τόν μαθητῆ-ὑπήκοο.



Δέν κυριάρχησε λοιπόν ή λογική αυτή στην πραγματώση και τή μορφοποίηση του σχολείου. Γι' αυτό και από τά πρώτα του δήματα τό ταλάνισαν οργανωτικά και άλλα προβλήματα πού έδιδαν συχνά τήν έντύπωση ότι ή πολιτεία —ή, καλύτερα, ή πολιτική έξουσία— θά ήθελε νά πάρει πίσω τίς αποφάσεις πού έδωσαν γένεση σ' αυτό. Μόνο πού τό παιδί είχε πιά γεννηθεί, ή ληξιαρχική πράξη γέννησής του δέν ήταν δυνατό νά ανακληθεί.

Παράλληλα, από τά πρώτα δείγματα γραφής του σχολείου, τόσο μέσα στό σχολικό περιβάλλον όσο και έξω απ' αυτό, μέ τήν πληθώρα των έκδηλώσεων πού τό έφερναν σέ έπαφή μέ τήν κοινωνία, φάνηκε ό διαφορετικός ρόλος πού αυτό έκαλείτο νά παίξει. Και ό ρόλος αυτός κινείτο σέ δύο επίπεδα: τής παιδείας και τής κοινωνίας. Στο εκπαιδευτικό επίπεδο από τή μία, στό πλαίσιο τής λειτουργίας του σχολείου διαμορφωνόταν μία εκπαιδευτική πρόταση τελείως έξω από τίς τρέχουσες σχολικές σταθερές. Όπου οί δάσκαλοι είχαν τή δυνατότητα, άσχετα αν δέν τό κατόρθωναν πάντοτε, νά αναπτύξουν σχέση *άγαπητική* μέ τά παιδιά, μεταξύ τους, και μέ τό αντικείμενό τους. Όπου οί όροι τής καθημερινής ζωικοινωνίας κατάφεραν συχνά νά διασπούν τή φρίκη τής κοινοτοπίας και τής συμβατικότητας πού κυριαρχεί σέ όλα τά επίπεδα τής ζωής μας, και νά δίδουν έκδοχές πού δέν θά μπορούσαμε νά τίς υποψιαστούμε κάτω από άλλες συνθήκες. Κι αυτό όχι γιατί οί άνθρωποι του σχολείου ήσαν άγγελικά πλασμένοι, κάθε άλλο· αλλά γιατί ό χώρος και ή λειτουργία του φαίνονταν νά επιβάλλουν ένα ύφος και μία πρακτική πού τούς υπερέβαινε, όταν τούς έπερέβαινε, και μπορούσε νά κινείται, όποτε τό μπορούσε, πάνω και πέρα από προσωπικές μικρότητες.

Τό σχολείο αυτό λοιπόν κατάφερε νά γίνει κίνητρο ζωής και λειτουργίας για τούς περισσότερους από τούς ανθρώπους του. Αυτό υπήρξε ή μεγαλύτερη πρωτοτυπία του, και αυτό ακριβώς άποτελεί και τή συνεισφορά του στό εκπαιδευτικά μας πράγματα: Τό ότι κατάφερε, αν όχι πάντα, τουλάχιστον σέ πολλές περιπτώσεις, νά ξυπνήσει τόν άποκοιμισμένο από τά χρόνια παιδαγωγικό ζήλο μέσα στους παλιούς δασκάλους και νά τόν διδάξει στους καινούργιους. Από τήν άλλη πλευρά, οί ενήλικες άνθρωποι δέν είμαστε πάντα σέ θέση νά ξεφύγουμε από τή λογική τής υπόλοιπης ζωής μας. Δέν έχουμε πάντα τή δυνατότητα νά παρακάμψουμε τίς φιλοδοξίες και τά άπαθημένα μας. Έτσι, ή πραγματικότητα, όπως διαμορφωνόταν καθημερινά στό σχολείο, έφτανε πολύ συχνά νά υπερέβαινει τούς ενήλικες λειτουργούς του.

Αν όμως συνέβαινε κάτι τέτοιο μέ πολλούς δασκάλους, ύπηρεσιακούς παράγοντες ή γονείς, δέν συνέβαινε τό ίδιο μέ τή μεγάλη πλειοψηφία των μαθητών. Μέ κάποιο τρόπο πού δεν θά μπορούσε κανείς νά περιγράψει μέ άρκετή σαφήνεια, οί μαθητές είχαν, ήδη από άρκετά νωρίς, άποκτήσει κριτήρια έπιλογής, ίσως γιατί από τίς πρώτες μέρες λειτουργίας του ΠΜΓΠ ή σχολική κοινότητα θεώρησε αυτονόητο τό δικαίωμα των μαθητών νά έχουν γνώμη και άποψη. Στην πρακτική τής κάθε μέρας ένιωθες ότι τά παιδιά αυτά διέθεταν κώδικα δεοντολογίας και διαμορφωμένη αισθητική άποψη. Ένιωθες ότι οί μικροί αυτοί άνθρωποι δέν είναι διατεθειμένοι νά θεωρήσουν δεδομένο τόν κόσμο των ενήλικων.

Έμοιαζε λοιπόν νά διαμορφώνεται μέσα στό μουσικό σχολείο μία γενιά ανθρώπων πού θά έχει μίαν ευρύτερη καλλιέργεια διωμένη στην πράξη, στή βάση των διαπροσωπικών σχέσεων μαθητών και μαθητών-καθηγητών, και πού θά μπορέσει νά λειτουργήσει σαν καταλύτης για τήν αύριανή κοινωνία. Μία

γενιά ανθρώπων πού δέν θά είναι διατεθειμένοι νά διαλέγουν άλλοι πριν απ' αυτούς για λογαριασμό τους. Μία γενιά ανθρώπων μέ προσωπικότητα μέσα στό τέλμα τής άποπροσωποποιημένης συμβατικότητας πού χαρακτηρίζει τήν εποχή μας. Αυτός θά ήταν και ό ρόλος του σχολείου στό κοινωνικό επίπεδο. Αυτό και τό περιεχόμενο τής όποιας έναυστατικότητας του. Κι αυτό, ανεξάρτητα από τίς πρακτικές πλευρές τής εκπαιδευτικής διαδικασίας, ανεξάρτητα δηλαδή από τό σέ τί έπαγγέλματα και μέ τί διαδικασίες θά οδηγούνται οί μαθητές.

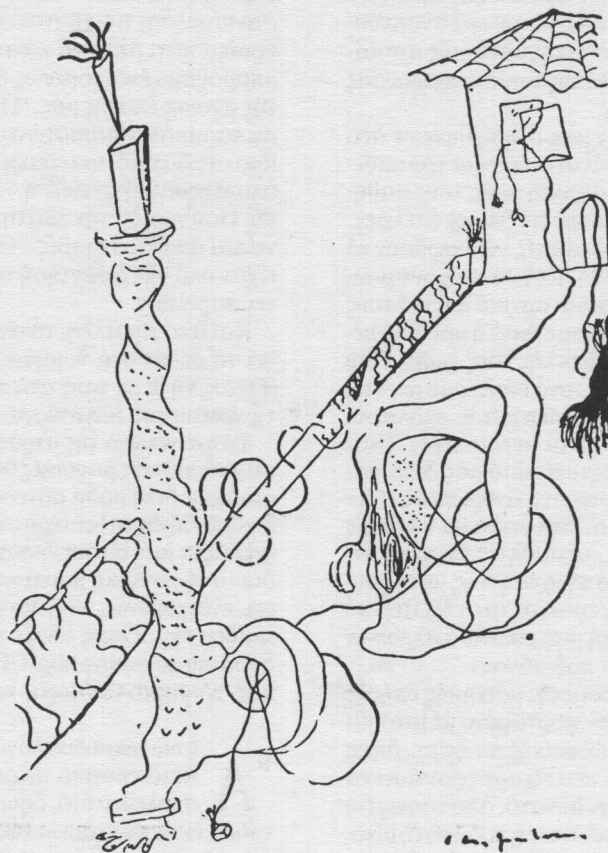
Ως τώρα χρησιμοποιώ παρωχημένους και χρόνους και δυνητικές διατυπώσεις, και ίσως κάποιοι από τούς άναγνώστες άναρωτιούνται αν μιλώ για κάτι πού υπήρξε και δέν υπάρχει πιά ή αν μεταφέρω έντυπώσεις από κάποια θερινή όνειροφαντασία μου. Όστόσο, όσα περιέγραφα ως εδώ, δέν τά φαντάστηκα, τά έζησα. Για τήν κατάληξη του πειράματος όμως, πού πιά άνήκει στό παρελθόν, θά πώ δύο λόγια στό τέλος. Αυτή τή στιγμή θά μιλήσω για τή συμμετοχή και τή συνεισφορά τής παραδοσιακής μουσικής στό πείραμα, όσο αυτό διήρχουσε.

Η παραδοσιακή μουσική — στόν όρο περιλαμβάνονται τόσο ή βυζαντινή μουσική όσο και ή ελληνική δημοτική μουσική— περιελήφθηκε από τήν άρχή τής λειτουργίας του ΠΜΓΠ στό διδακτικά αντικείμενα του αναλυτικού του προγράμματος. Αυτό έξάλλου ήταν και μία από τίς σημαντικότερες πρωτοτυπίες του. Άπουσίαζε όμως τελείως ή σκοποθεσία του μαθήματος, ό προσδιορισμός τής ύλης του και ή όποιαδήποτε άποψη διδακτικής μεθοδολογίας για τόν ειδικό χώρο τής μέσης εκπαίδευσης.

Τό τελευταίο αυτό υπήρξε και τό σημαντικότερο πρόβλημα πού έθεσε ή εισαγωγή τής διδασκαλίας τής παραδοσιακής μουσικής στό ΠΜΓΠ. Πώς δηλαδή, από παιδαγωγικής σκοπιάς, θά ήταν δυνατό νά άποκτήσουν πρόσβαση προς τό παραδοσιακό μουσικό ύλικό μαθητές πού, όντας κάτοικοι αστικού κέντρου, στερούνταν σχεδόν τελείως σχετικών διωμάτων; Ποιά θά έπρεπε νά είναι ή ειδική διδακτική του μαθήματος, δεδομένου ότι άπευθύνονταν σέ μαθητές οί όποιοι, στην καλύτερη περίπτωση, διέθεταν μία συμβατική ώδειακή παιδεία δυτικού τύπου λίγων χρόνων;

Οί πρώτοι μαθητές πού εισήχθησαν στό ΠΜΓΠ νομιμοποιούντο νά άγνωσουν τόσο τή λυρική έκφραση τής ελληνικής παραδοσιακής κοινωνίας, όσο και τόν μελικό πλούτο και τό ρεπερτόριο τής βυζαντινής μουσικής. Οί χώροι αυτοί του πολιτισμού μας υπήρξαν, σ' όλη τή διάρκεια τής πρόσφατης ιστορίας μας, φορτισμένοι ιδεολογικά για λόγους πού είναι γνωστοί σέ όλους μας και οί όποιοι είναι, στην ουσία, πολιτικοί: και άρκετές φορές τό δεδομένο αυτό όδήγησε, και όδηγει ακόμα, ανθρώπους μιάς συγκεκριμένης αντίληψης στό φολκορισμό. Ό όποιος, μέ τή σειρά του, όδηγει στην έπιφανειακή προσέγγιση τής μουσικής μας παράδοσης, στην παραγνώριση των ζωντανών συνιστωσών της και, έν τέλει, στην ουσιαστική της υποδόθμιση.

Ό λαϊκισμός γύρω από τήν παραδοσιακή μουσική, όσο και αν είναι άπορριπτέος, είναι συνήθης κανόνας στό χώρο των μέσων ενημέρωσης και των μαζικών έκδηλώσεων. Μέσα στην τάξη όμως κάτι τέτοιο είναι όχι μόνο άνεπιθύμητο, αλλά και άδύνατο· γιατί οί μαθητές δέν έχουν τήν ιδεολογική φόρτιση των ανθρώπων τής παλιότερης γενιάς, καθώς γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στό όριο βιομηχανικής και μεταβιομηχανικής εποχής, στό όριο μοντέρνας και μεταμοντέρνας κοινωνίας. Έτσι, κάθε άπόπειρα βίαιης εισαγωγής του αντικειμένου στην αίθου-



σα διδασκαλίας είναι καταδικασμένη σε άποτυχία. Η προσέγγιση λοιπόν της μουσικής παράδοσης μπορεί να γίνει όχι μέσα από την τήρηση μιας δεοντολογίας, αλλά με άξονα την αισθητική αποτίμηση. Θα τραγουδήσουμε δηλαδή ένα δημοτικό τραγούδι ή ένα βυζαντινό τροπάριο επειδή αυτά είναι *όμορφες μελωδίες*, και όχι επειδή μάς τό *επιβάλλει* η προγονική μας κληρονομιά.

Η αισθητική αποτίμηση του παραδοσιακού μουσικού ύλικού είναι δυνατή υπό τις εξής προϋποθέσεις: α) κατανόηση της κοινωνικής λειτουργικότητας της παραδοσιακής μουσικής, άρα γνώση του κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο αυτή λειτούργησε και λειτουργεί, και β) στοιχειώδης γνώση του μουσικού συστήματος του οποίου πραγμάτωση αυτή αποτελεί.

• Έτσι, η πρώτη μέριμνα ήταν η κατάκτηση, σε πρώτη προσέγγιση, των προϋποθέσεων αυτών από τους μαθητές, με βάση την αρχή της κατάκτησης του άγνωστου μέσα από τη σύγκριση με τό γνωστό. Φαίνεται ίσως άπλοικό, όμως τό δυσκολότερο δῆμα ήταν να συνειδητοποιήσουν οί μαθητές ότι ή παραδοσιακή μουσική είναι ένα σώμα λειτουργούντος ύλικού αυτόδύναμο, με τίς δικές του αξίες και τό δικό του σύστημα. Γι' αυτό και ή εισαγωγή στην παραδοσιακή μουσική άκολουθούσε, σ' αυτή την πρώτη περίοδο, τά εξής δῆματα:

— Κατ' αρχήν, προσέγγιση στίς βασικές έννοιες τίς σχετιζές με την παράδοση και την παραδοσιακή μουσική.

— Έπισήμανση τών ιδιαιτεροτήτων της τελευταίας σε σχέση με την έντεχνη λεγόμενη δυτική μουσική (με την όποια ή σχέση

των καινούργιων μαθητῶν είναι πιθανότερη).

— Έξέταση της μουσικής ως πράξης επικοινωνίας: ό χώρος σύγκρισης έδω είναι ό, λίγο ως πολύ κατακτημένος από τούς μαθητές, χώρος της γλώσσας.

— Πραγμάτευση για την αναγκαιότητα της γραφής ως μέσου μετατροπής του γεγονότος της επικοινωνίας από σύγχρονικό σε διαχρονικό. Ειδικότερα της μουσικής γραφής ως μέσου «διάσωσης» στο χρόνο της μουσικής σύνθεσης.

— Προβολή της λογικής του συστήματος της βυζαντινής παρασημαντικής σε σύγκριση με την ευρωπαϊκή σημειογραφία.

— Σταδιακή εισαγωγή στα βασικά στοιχεία του θεωρητικού συστήματος της βυζαντινής μουσικής, που άποτελεί και τό σύστημα αναφοράς όλης της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής.

Στόχος της αρχικής αυτής μεθοδικής ήταν ή συστηματική έπαφή τών μαθητῶν με τίς βασικές αρχές και αξίες της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής. Και παράλληλα, ή γνωριμία τους με τή φιλολογία της μουσικής μας παράδοσης και ή σταδιακή ανάπτυξη ρεπερτορίου δημοτικῶν σκοπῶν και έκκλησιαστικῶν συνθέσεων. Γι' αυτό και ή θεωρητική διδασκαλία συνδυάζοταν πάντοτε με την εκμάθηση κομματιῶν και, παράλληλα, με τή συστηματική διδασκαλία παραδοσιακῶν οργάνων.

**Π**ρόθεσή μας δέν ήταν να προσελκύσουμε τούς μαθητές στον συγκεκριμένο χώρο, αλλά να τούς δώσουμε τά απαραίτητα εφόδια για να τόν γνωρίσουν, στο μέτρο του δυνατού: και έχοντας την εικόνα του, να τόν επιλέξουν ή να τόν απορρίψουν. Γιατί προσωπικά πιστεύω και πιστεύω ότι μιὰ

κατ' αρχήν προϋπόθεση για κάθε μουσικό, ανεξάρτητα από τό χώρο στον οποίο εστιάζει το ενδιαφέρον του και αναπτύσσει τη δραστηριότητά του, είναι η γνώση της μουσικής του παραδόσης, ως δομικού στοιχείου της εθνικής του ιδιοπροσωπίας και ταυτότητας.

Αυτά τα πρώτα χρόνια, η δουλειά μας στηρίχθηκε σε δύο αξιώματα. Το πρώτο, ότι η μουσική είναι δικαίωμα του καθενός. Κι αυτό αποτέλεσε έμμεση προτροπή προς τους μαθητές να τήν «αποπειραθούν», ακόμη και με τις όποιες ατέλειες. Έτσι, καταφέραμε να κάνουμε τους μαθητές να υπερβούν το δισταγμό απέναντι στη μουσική πράξη. Και να παίξουν μουσική, στην αρχή δειλά, ύστερα πιο δέβια: αρχικά μαζί με τους δασκάλους, σταδιακά μόνοι τους. Ώσπου έγινε η μουσική μέρος και βίωμα της καθημερινής προσωπικής τους ζωής. Πού αναδυόταν μέσα στις τάξεις, στις αυλές, στα διαλείμματα, στις εκδρομές και τις παρές τους, στις εκδηλώσεις του σχολείου.

Τό άλλο αξίωμα, ότι η μουσική δεν είναι αυτοσκοπός. Παίζουμε μουσική όχι γιατί πρέπει αλλά γιατί αυτό μās δίδει χαρά, μās κάνει καλό, μās κάνει καλύτερους ανθρώπους. Αν παίζοντας μουσική δεν περνάμε καλά, τότε καλά θά κάνουμε να ασχοληθούμε με κάτι άλλο. Έτσι, οι μαθητές άρχισαν να αναζητούν την ευχαρίστηση μέσα από τη σχέση τους με τη μουσική. Και να τήν πετυχαίνουν, προσφέροντας στον έξωτερο παρατηρητή τη σπάνια για τήν εποχή μας εικόνα ανθρώπων που βρίσκονται σε άρμονία με αυτό που κάνουν.

Για όλ' αυτά, τό ύλικό της παραδοσιακής μουσικής υπήρξε πρόσφορο κατ' έξοχήν. Γιατί δεν ήταν φορτωμένο με ιστορία δεκαετιών άπωθητικής σχολαστικής ώδειακής παιδείας, όπως ή λεγόμενη έντεχνη δυτική μουσική. Γιατί είχαμε φροντίσει να τήν απαλλάξουμε, στο μέτρο που ήταν δυνατό, από τό φορτίο των ιδεολογημάτων με τό οποίο τήν ταλάνισε ή πρόσφατη ιστορία μας. Γιατί, ακόμη, μέσα στο σώμα του ύλικου αυτού οι μαθητές μπορούσαν να βρουν αυτό που τούς αναλογούσε, τόσο αισθητικά όσο και από πλευράς τεχνικής δυσκολίας. Και ακόμη, γιατί ό τρόπος με τόν οποίο διδάχτηκε, παίχτηκε και λειτούργησε μέσα στο σχολείο αυτή ή μουσική αναπλήρωσε βιωματικά τό κενό εθνικής ταυτότητας που γεννούσε ή άστική προέλευση των παιδιών.

Δέν ξέρω άν μπορούν να βγουν κάποια γενικά συμπεράσματα άπ' όλα τά παραπάνω. Γεγονός είναι πάντως ότι κανένας δεν μπορούσε να φανταστεί τό 1988 ότι σήμερα θά υπήρχαν αρκετές δεκάδες νέα παιδιά που έχουν ζωντανό ενδιαφέρον για τήν παραδοσιακή μουσική ή που παίζουν συστηματικά παραδοσιακά όργανα ή που σπουδάζουν ή ενδιαφέρονται να σπουδάσουν έθνομουσικολογία. Στο φαινόμενο αυτό θά πρέπει, πιστεύω, να αναζητήσουμε και τό ρόλο του πρώτου μουσικού γυμνασίου.

Πέρα όμως άπ' όσους παίζουν τή μουσική αυτή, υπάρχει και ένα όλο και διευρυνόμενο κοινό που τήν παρακολουθεί. Μιά ματιά στις διάφορες εκδηλώσεις μās φανερώνει ότι οι παρουσιάσεις — και οι παρουσιαστές — παραδοσιακής μουσικής ή μουσικής που άφορμάται από τήν παράδοση πολλαπλασιάζονται συστηματικά. Σε όλα τά ποιοτικά επίπεδα, και με όλους τούς όρους: από άξιοθρήνητους άενάως επαναλαμβανόμενους πανηγυριώτες, έως δεξιοτέχνες ύψηλής στάθμης. Κι από πραγματώσεις ανήσυχων νέων μουσικών που, χωρίς να ύπακούουν σε κάποια μορφή ιδεολογήματα, άξιοποιούν άφορμές από τήν παραδοσιακή μουσική για να δώσουν κάτι καινούργιο, έως παρωχημένες άναπαραστάσεις από σκηνης τής πρό πολλού άπωλεσθείσης κοινότητας του βουνού και του λόγκου. Είναι άραγε μόδα όλ' αυτά; Μιά μορφή ρετρό που άργά ή γρήγορα

θά περάσει; Και τότε, θά βάλουμε τίς μουσικές παραδόσεις στο ντουλάπι του χρόνου, και όσοι άσχοληθήκαμε με αυτές θά βρούμε κάτι άλλο να κάνουμε ή θά πάμε στα σπίατα μας; Θά μπορούσαν ένδεχομένως όλ' αυτά να μην είναι παρά σημεία τής άγониής εποχής μας. Ώστόσο, τίς εκδηλώσεις που άνέφερα παραπάνω διαπιστώνει κανείς τή συνύπαρξη κάτω από τόν ίδιο συμβατικό προσδιορισμό πραγμάτων που βρίσκονται σε όλοκληρωτική αντίθεση. Από τή μία, τό στείρο και τό στατικό. Πού γυρίζει τήν πλάτη στο σήμερα και γαντζώνεται έμμοινα και άκριτα στο χθές. Όμως, άν τά έρωτήματα του σήμερα είχαν όλα τήν άπάντησή τους στο χθές, τό χθές δεν θά είχε γίνει παρελθόν.

Και από τήν άλλη, τό νέο και τό δημιουργικό. Πού προσπαθεί να δώσει στα νομίμως επιδιώσαντα στοιχεία του παρελθόντος τή θέση τους στο παρόν και να τά γονιμοποιήσει για τή γένεση του καινούργιου.

Τό φαινόμενο τής στροφής μεγάλου αριθμού νέων προς τίς παραδοσιακές μουσικές θά άποδειχτεί κάτι περισσότερο από μία παροδική μόδα μόνο στο μέτρο που τά πράγματα θά έξελιχθούν προς τή δεύτερη αυτή κατεύθυνση. Αν πιστεύουμε ότι έχει αξία μία τέτοια έκδοχή, τότε θά έπρεπε να γίνει ή παραδοσιακή μουσική κοινό κτήμα των νέων μας. Και αυτό μπορεί, ένδεχομένως, να γίνει μέσα από τά σχολεία τής γενικής εκπαίδευσης. Όπως έδειξε τό παράδειγμα του ΠΜΓΠ, ή παραδοσιακή μουσική μπορεί, έστω υπό προϋποθέσεις, να διδαχθεί και, τό σημαντικότερο, να λειτουργήσει.

Ας πω τώρα δυό λόγια για τούς λόγους που όδήγησαν τό παιδαγωγικό πείραμα του ΠΜΓΠ στο τέρας του. Τό σχολείο αυτό, όπως άνέφερα, ήρθε σε ρήξη με τήν κρατούσα εκπαιδευτική λογική. Έτσι, από τήν αρχή του βρέθηκε άντιμέτωπο με τόν γραφειοκρατικό μηχανισμό που τό φόρτωσε με ένα σωρό όργανωτικά, οικονομικά και διαδικαστικά προβλήματα: άπλήρωτοι λογαριασμοί, άνυπαρξία κτιρίου (τό σχολείο φιλοξενήθηκε μία χρονιά του στις θερινές κατασκηνώσεις μās τράπεζας), άνυπόστατες καταγγελίες και ΕΔΕ κατά τής διεύθυνσης, και άλλα άν ούκ έστιν αριθμός. Πέρα άπ' αυτό, αρκετά γρήγορα προκήρυξε μόνιμες όργανικές θέσεις για τούς καθηγητές, οι όποιοι ως τότε ύπηρετούσαν με άπόσπαση ενός χρόνου επανακρινόμενη κάθε νέα χρονιά. Δέν χρειάζεται πολλή φαντασία για να καταλάβει κανείς τό άποτέλεσμα που είχε στο έσωσχολικό κλίμα αυτή ή όμαδική δημοσιούπαλληλοποίηση. Και επιπλέον, περιττεύει να άναφερθεί τό πόσο άξιοποιήθηκαν οι θέσεις αυτές για διορισμούς ήμετέρων. Γιατί οι καθηγητές του σχολείου αυτού ύπηρετούν μειωμένο ώράριο λόγω του χαρακτηρισμού του ως πειραματικού.

Τή χαριστική βολή, όμως, στη φυσιογνωμία του σχολείου έδωσε ή ώδειακή λογική νοοτροπία που επικράτησε τά τελευταία χρόνια και ή όποια άνέτρεψε τόν αρχικό του προσδιορισμό ως σχολείου γενικής αισθητικής καλλιέργειας. Σύμφωνα με αυτήν, ένα μουσικό σχολείο, ειδικά στο λύκειο, όφείλει να παράγει επαγγελματίες μουσικούς. Ώς εάν να παράγουν επαγγελματίες άθλητές τά άθλητικά λύκεια, ή ζωγράφους τά καλλιτεχνικά λύκεια, ή φιλόλογους τά κλασικά λύκεια. Η ως εάν να άποφοιτούν φυσικοί, χημικοί και μαθηματικοί από τά γενικά λύκεια.

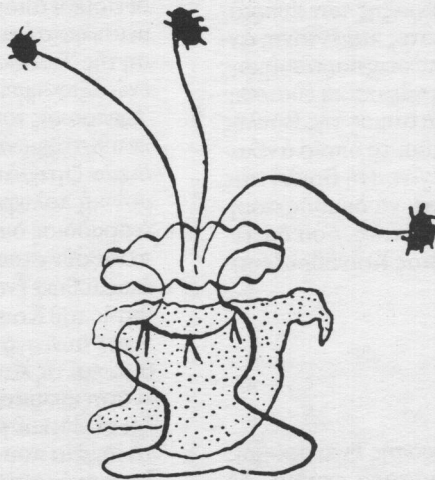
Έτσι άφαιρέθηκαν ή έλαχιστοποιήθηκαν όλα τά μαθήματα που είχαν να κάνουν με τίς άλλες τέχνες (χορό, θέατρο, εικαστικές τέχνες και ιστορία τής τέχνης) και άφαιρέθηκαν τά εργατήρια τής ελεύθερης έκφρασης, όπου επενδυόταν τό δυναμικό όλων των διδασκόντων, ανεξάρτητα από ειδικότητα.

Καί επιπλέον επαναπροσδιορίστηκαν τά περιεχόμενα πολλῶν ἀπό τά μουσικά ἀντικείμενα ὥστε νά προσαρμόζονται στή μέση στάθμη τῶν καθηγητῶν τοῦ Δημοσίου. Ἔτσι, χάθηκε ὀλοκληρωτικά ὁ πολύτεχνος καί πολυπρόσωπος χαρακτήρας τοῦ σχολείου, χωρίς δεβαίως νά ἐπιτευχθεῖ ὁ στόχος τοῦ ἐπαγγελματισμοῦ. Γιατί τό σχολεῖο μοιραῖα παραμένει χώρος γενικῆς ἀγωγῆς, μεγάλων αἰθουσῶν καί ὁμαδικῆς διδασκαλίας. Ἐνώ ἡ προετοιμασία ἐπαγγελματιῶν μουσικῶν προϋποθέτει εἰδικό, στενό πρόγραμμα διδασκαλίας καί ἀτομικά μαθήματα σέ πολλές καί μικρές αἰθουσες. Καί επιπλέον, ἕναν μεγάλο ἀριθμό

ἀπό ἄξιους καί καλοπληρωμένους δασκάλους, εἰδικευμένους σέ μιά πληθώρα ἀντικειμένων. Ὅμως, ἀκόμα καί ἂν ὁ στόχος αὐτός μπορούσε νά ἐπιτευχθεῖ, κανεῖς δέν σκέφτηκε ὅτι ὁ τόπος αὐτός ἔχει πολύ μεγαλύτερη ἀνάγκη ἀπό καλλιεργημένους ἀκροατές παρά ἀπό μουσικούς. Πού νά παράγουν τό κοινωνικό αἰτούμενο γιά μουσική ζωή. Ἀλήθεια, ἂν ἡ πολιτεία ἀποφάσιζε νά ξοδέψει χρήματα, θά μπορούσε νά ἰδρύσει καί νά συντηρεῖ ἀπό μιά συμφωνική ὀρχήστρα σέ κάθε μεγάλη πόλη. Σέ τί κοινό θά ἔπαιξε αὐτή ὁμως;



## Romanceo gitano



du

Federico Garcia Lorca

# ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ «ΕΞΥΓΙΑΝΣΗΣ» ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

του Μιχάλη Πιερῆ

«διδάσκαλος τῶν λέξεων εἶναι ὁ λαός»  
Διονύσιος Σολωμός

«τρέμοντας, γιά νά τό πῶ ἔτσι, μπροστά σέ κάθε λέξη»  
Κ.Π. Καδάφης

«Τό κυπριακό ἰδίωμα δέν εἶναι παρά μιά ρίζα τῆς Πανελληνίας γλώσσας, μιά ρίζα βασική. [...] Ἄν ἀποκόψουμε αὐτή τή ρίζα κάνουμε ἀντεθνικό ἔργο καί προκαλοῦμε ἀπαράδεκτη ζημιά στήν Πανελλήνια γλώσσα καί λογοτεχνία».

Κώστας Μόντης

**Τ**ελευταίως ἔχουν ἀυξηθεῖ οἱ ἐπιθέσεις ἐναντίον ὅσων τολμοῦν νά διαφανήσουν μέ τήν καπηλεία γύρω ἀπό τό θέμα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στήν Κύπρο· ἔχουν ἐπίσης ἀυξηθεῖ οἱ ἐπώνυμες καί ἀνώνυμες ἐπιθέσεις πού δέχονται ἀπό ποικίλους ἀυτόκλητους γλωσσικούς ἐθνοσωτήρες ὅσοι διαφανοῦν μέ τίς λογῆς ἐπιστημονικοφανεῖς ἀπόψεις στό θέμα τῆς φωνολογικῆς (ἢ ἄλλης) παραχάραξης τῶν κυπριακῶν τοπωνυμίων. Ἀπό τήν ἄλλη, οἱ ἐπίμονες καί ἔντονες ἀντιδράσεις τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ στίς περιπτώσεις παραποίησης τοπωνυμίων πιστοποιοῦν ὅτι ἔχει θιγεῖ ἡ γλωσσική εὐαισθησία του. Εὐλογος, ἐπομένως, ὁ προβληματισμός τῆς Βουλῆς καί εὐλογία ἢ στροφή πρὸς τό Πανεπιστήμιο, τό ὁποῖο ἀνέλαβα νά ἐκπροσωπήσω στή συζήτηση πού ἔγινε στή Βουλή στίς 29 Μαρτίου 1995. Πιστεύω ὅτι ἐπιβάλλεται νά δημοσιοποιηθῶ, κωδικοποιημένα καί ἀναπτυγμένα γραπτῶς, ὅσα διατύπωσα τότε προφορικά ἐνώπιον τῆς ἀρμόδιας Κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς.

## 1. Γενική τοποθέτηση

Ἡ σύνθεση τῆς Μόνιμης Κυπριακῆς Ἐπιτροπῆς Τυποποίησης Γεωγραφικῶν Ὄνομάτων πέρασε ἀπό διάφορα στάδια. Τό 1967 συστάθηκε γιά πρώτη φορά προσωρινή (ad-hoc) Ἐπιτροπή Τυποποίησης Γεωγραφικῶν Ὄνομάτων καί ἀφοῦ ἀνασυστάθηκε πολλές φορές (τό 1972, τό 1977, τό 1982, τό 1984, τό 1985, τό 1988, τό 1991, τό 1992), τόν Ἰανουάριο τοῦ 1994 συμπεριέλαβε γιά πρώτη φορά στή σύνθεσή της μιά πανεπιστημιακό ἱστορικό. Ἡ τελευταία, ὡστόσο, ὑποχρεώθηκε νά ὑποβάλει τήν παραίτησή της τόν Ὀκτώβριο τῆς ἰδίας χρονιάς, ἀφοῦ κατά τίς τέσσερις συνεδρίες τῆς Ἐπιτροπῆς στίς ὁποῖες συμμετείχε ἔγινε σαφές ὅτι τό ἐπιστημονικό ἔργο τῆς Ἐπιτροπῆς θεωροῦνταν ὀριστικά τελειωμένο καί τό ζήτημα πού τήν ἀπασχολοῦσε ἦταν μόνο ἡ πολιτική ἀπόφαση καί ἡ πρακτική τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἐκπονηθέντος ἀπό τόν κ. Μενέλαο Χριστοδούλου συ-

στήματος τυποποίησης τῶν τοπωνυμίων καί τῶν ὀνομάτων.

Οἱ κατά καιροῦς συνθέσεις τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς δέν διασφάλιζαν ἱκανοποιητικά τήν ἐπιστημονική ἐγκυρότητα. Μπορεῖ νά πέρασαν ἀπό αὐτή ἀξιόλογοι Κύπριοι ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ Θεόδωρος Παπαδόπουλος καί ὁ Κώστας Κύρρης (διευθυντές τοῦ Κυπριακοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν), ὁμως οἱ εἰδικοί ἀποτελοῦσαν πάντοτε (καί ἀποτελοῦν) τή φωναχτή μειοψηφία (στήν πραγματικότητα ποτέ δέν ὑπῆρξε στή σύνθεση τῆς Ἐπιτροπῆς κάποιος πανεπιστημιακός γλωσσολόγος)· ἐνώ ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ ἀπουσία ἀπ' ὅλες τίς συνθέσεις τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ πῶ ἔγκυρου Κύπριου ἐπιστήμονα, τοῦ Κυριάκου Χατζηγιάννου, τοῦ ὁποῖου πολλές ἐργασίες ἀπτονται εἰδικῶν ζητημάτων τῆς κυπριακῆς διαλέκτου. Ἔτσι, ἡ ἐπιστημονική πολυφωνία, ἀπαραίτητη σέ τέτοιες περιπτώσεις, καί ὁ ἀρμόδιος διεπιστημονικός διάλογος ἦταν ἀδύνατο ν' ἀναπτυχθοῦν στό πλαίσιο τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς, ὅπου τό ὄλο ἔργο ἐπωμίσθηκε ἕνας ἄνθρωπος, ὁ κ. Μενέλαος Χριστοδούλου, μαθητής τοῦ Κουρμούλη καί ὁ στενότερος ἐν Κύπρῳ γλωσσολογικός συνεργάτης τοῦ Μπαμπινιώτη, γνωστός γιά τήν ἐμπάθεια καί τίς λαθεμένες (ἔως ρατσιστικές) ἀπόψεις του ἀπέναντι στήν κυπριακή διάλεκτο. Ἄν, ἐπιπροσθέτως, λάθουμε ὑπόψη ὅτι οἱ εἰδικοί γλωσσολόγοι δέν συμφωνοῦν ἀπολύτως σέ ὅλα τά σημεῖα πού ἀφοροῦν ζητήματα ὀνοματολογίας, τότε ἀντιλαμβανόμεστε πόσο πολύπλοκο καί λεπτό εἶναι τό ζήτημα τῆς τυποποίησης τῶν γεωγραφικῶν τοπωνυμίων, ἰδιαίτερα σέ ἕναν τόπο ὅπως ἡ Κύπρος, ὅπου ἡ διάλεκτος εἶναι ἀκόμη ζωντανή καί ἀκμαία.

Ἐπ' αὐτούς τούς ὅρους, ἡ βασική τοποθέτηση ὑπογράμμισε τήν ἀνάγκη μὴ βεβιασμένων ἀποφάσεων. Ἐνεκα ἱστορικῶν καί ἄλλων συνθηκῶν, ὑπάρχουν ζητήματα τά ὁποῖα χρῆζουν αὐστηρῆς καί σοδαρῆς ἐπιστημονικῆς προεργασίας προτοῦ ληφθοῦν ὀριστικές ἀποφάσεις. Ἡ ἐπιστημονική δεοντολογία ἐπιβάλλει συστηματική μελέτη σέ βάθος τῶν προβλημάτων πού παρουσιάζει ἡ τυποποίηση, ἀπό εἰδική ομάδα ἐμπειρογνομῶν: δύο - τρεῖς γλωσσολόγους (ἀνάμεσα στούς ὁποῖους ἕνας διαλεκτολόγος κι ἕνας ὀνοματολόγος), πλαισιωμένοι ἀπό ἕναν

ιστορικό κι έναν νεοελληνιστή.

Ἡ ἀμιγῶς ἐπιστημονικὴ αὐτὴ ὑποεπιτροπὴ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴ Μόνιμη Ἐπιτροπὴ Τυποποίησης, πού ἔχει ἀσφαλῶς πολλὰ νὰ προσφέρει, ἀλλὰ θα μπορούσε νὰ λειτουργήσῃ ὡς ἀνεξάρτητη ὁμάδα ἐργασίας, ἡ ὁποία νὰ προσφέρει τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας τῆς στῆ Μόνιμη Ἐπιτροπὴ Τυποποίησης, ὥστε νὰ βοηθήσῃ νὰ ξεπεραστοῦν τὰ προβλήματα πού ἀφοροῦν ἀμφιλεγόμενα σημεῖα τῆς πρότασης. Ὑπογραμμίστηκε ἀκόμη ἡ ἀνάγκη ἡ εἰδικὴ αὐτὴ ὑποεπιτροπὴ νὰ συμβουλευεταὶ ἐμπειρογνώμονες ἀπὸ κάθε σχετικὸ ἐπιστημονικὸ κλάδο καὶ νὰ πριμοδοτεῖ τὸν διεπιστημονικὸ διάλογο, ὀργανώνοντας ἐπιστημονικὲς συναντήσεις, συμπόσια καὶ σεμινάρια προτοῦ τοποθετηθεῖ ὑπεύθυνα σὲ θέματα ἀρχῆς ἢ στὴν ἐπίλυση εἰδικῶν προβλημάτων.

## 2. Εἰδικές παρατηρήσεις

Προκαταρκτικὰ θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμιστεῖ ὅτι, σύμφωνα μὲ τίς ἐπιστῆμες πού μελετοῦν τὴ γλῶσσα καὶ τὴ λογοτεχνία, τίποτα τὸ μεμπτό δὲν ὑπάρχει μὲ τίς διαλέκτους, αὐτὲς καθ' ἑαυτές, εἴτε, εἰδικότερα, μὲ τὴν παγιωμένη φωνητικὴ τους, εἴτε καὶ μὲ τὴ γενικὰ ἰσχύουσα γραπτὴ ἀπόδοση ὀρισμένων φωνολογικῶν τους φαινομένων. Συνεπῶς, εἶναι ἀχρείαστη (καὶ σ' ἀλήθεια παράλογη) ὁποιαδήποτε πρόταση, ἡ ὁποία, μὲ ἐτυμολογικά, ὀρθογραφικά, εἴτε ἰδίως «ἐθνικά» ἐπιχειρήματα, προτείνει τὴν ἀλλαγὴ ἢ τὴ φωνολογικὴ ἀλλοίωση τοπωνυμίων, εἴτε αὐτὸ ὀνομάζεται καθαρισμὸς ἀπὸ ξένα στοιχεῖα, εἴτε ἀποδιαλεκτοποίηση, εἴτε προσαρμογὴ τῶν διαλεκτικῶν τύπων στὴν κοινὴ.

Ἀφοῦ, ὡστόσο, στὴν Κύπρο, μὲ τὰ τόσα ὑπαρκτὰ καὶ σοβαρότατα ἐθνικὰ προβλήματα, κατορθώθηκε νὰ δημιουργηθεῖ ἐκ τοῦ μηδενός μείζον γλωσσικὸ θέμα, πού ἀναστατώνει τὸν τόπο μὲ τὴν παράλογη ἐπιχειρήση παραχάραξης ἱστορικῶν καὶ παραδοσιακῶν τοπωνυμίων, καλὸ εἶναι νὰ σχολιαστοῦν ἐδῶ, ἔστω καὶ μπαινόντας, ἐν ἀνάγκη, στὴ δική τους λογικὴ, ὀρισμένα ἀπὸ τὰ βασικὰ ἐπιχειρήματα ἐκείνων πού πρωτοστατοῦν στὴ γλωσσικὴ ἀλλοίωση τῶν τοπωνυμίων.

### α) Τὸ ἐπιχειρήμα τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας

Ἡ ἐπιστῆμη τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας (εὐρύτερα) καὶ τῆς γλωσσολογίας (εἰδικότερα) ἀναγνωρίζει ὡς πῶς σημαντικὸ τὸν προφορικὸ ἀπὸ τὸν γραπτὸ λόγο. Συνεπῶς, ἡ παγιωμένη προφορὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ μιὰν ἐκδοχὴ ἱστορικῆς ὀρθογραφίας πού προκρίνεται (εἴτε παράγεται) στὸ γραφεῖο τοῦ ὁποιοῦδήποτε ἐπιστήμονα.

Ὁ κ. Μενέλαος Χριστοδούλου, προκειμένου νὰ «ἐξελληνίσει» (καθὼς νομίζει) τὴν ὀρθογραφία ὀρισμένων τοπωνυμίων, ὅπως λ.χ. τὸ κάνει μὲ τὴ μετατροπὴ του Λακατάμια σὲ Λακατάμεια, ἐπικαλεῖται ὀρθογραφικὸ κανόνα μὲ βάση τὸν ὁποῖο ὀνόματα πού τονίζονται στὴν προπαραλήγουσα (λ.χ. Κερύνεια), γράφονται μὲ -ει. Ἀφ' ἑνός, τὸ Λακατάμια (ὅπως καὶ τὰ Λάνια, Ἐφταγῶνια κλπ.) δὲν ἐπιτρέπεται, μὲ βάση τὴν προφορὰ τους ἀπὸ τὸ λαὸ, νὰ θεωρηθεῖ ὡς τονιζόμενον στὴν προπαραλήγουσα (ἀφοῦ ἔχουμε συνεκφώνηση του -ι μὲ το -α στὴν τελευταία συλλαβὴ) ἀφ' ἑτέρου, ὁ κ. Χριστοδούλου, ὀπαδὸς

τῆς ἰδεοληπτικῆς ἐφαρμογῆς τῶν κανόνων, δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζει τὴν πρώτη βασικὴ ἀρχὴ πού μαθαίνει κάθε ἐπιστήμονας: ὅτι ὅλοι οἱ κανόνες γίνονται κυρίως γιὰ νὰ παραδιάξονται — οἱ περιφημὲς ἐξαιρέσεις. Ἐτσι καὶ στὸ προκειμένο θέμα πῶς μπορεῖ ἀραγε νὰ ἐξηγήσῃ τὴ γραφὴ τῆς ἀρχαιοπροπέστατης Ἐρέτριας (πού ὄντως τονίζεται στὴν προπαραλήγουσα) μὲ -ι:

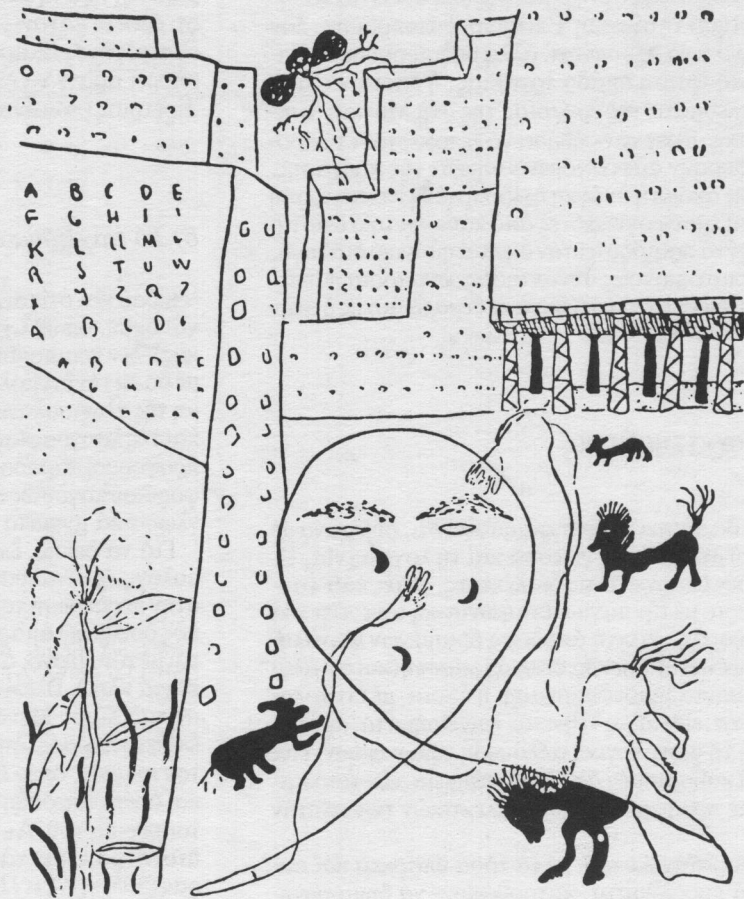
### β) Τὸ ἐπιχειρήμα τῆς ἐτυμολογίας

Ἀκόμα καὶ στίς περιπτώσεις ὅπου ἡ ἐτυμολογικὴ ἀνάλυση εἶναι ὀρθή, ὅπως λ.χ. τὸ προτεινόμενο «Λακκιά» (ἀπὸ τὸ λάκος), δὲν νομιμοποιεῖται ἡ φωνολογικὴ μεταβολὴ τυπωνυμίων μὲ βάση τὴν ἐτυμολογία. Σὲ θέματα ὀνοματολογίας, ἡ ἐπιστῆμη τῆς γλωσσολογίας (ἀλλὰ καὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας καὶ τῆς λαογραφίας) δέχονται ὡς καθοριστικὸ παράγοντα τὴν προφορικὴ παράδοση, θεωρώντας τὴν προτεραιότητα τοῦ προφορικοῦ λόγου ὡς βασικὴ ἐπιστημονικὴ ἀρχὴ προσέγγισης σὲ γλωσσικὰ μνημεῖα μιᾶς περιοχῆς καὶ μιᾶς κοινότητος.

Γιὰ νὰ δῶσα, ὡστόσο, κὶ ἕνα παραδειγμα λαθεμένης ἐτυμολογικῆς ἀνάλυσης, σημειῶνω τὴν παραχάραξη πού ἐγινε στὴν περίπτωση τοῦ Πυρκᾶ, πού μετατράπηκε σὲ Πυργά (τύπος ὅσο ξέρω ἀμάρτυρος). Τὸ τοπωνύμιον Πυρκᾶ δὲν σχετιζέται μὲ τὸν Πύργο, ἀλλὰ μὲ τὸ πῦρ (ἀπ' ὅπου πυρρός, πυρᾶ, πυρκαγιά κλπ.). Βλέπε, ἐπ' αὐτοῦ, τὴν ὀρθὴ ἐτυμολογικὴ ἀνάλυση τοῦ Σίμου Μενάρδου (Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου) ἀπὸ τὸ ἐπίθετο πυρρός (δηλαδὴ τὸ χρῶμα τῆς φωτιᾶς): «Τὸ δ' ἐπίθετον πυρρός, ὅπερ ἐσώθη καὶ περὶ τοῦ χρώματος τῶν τράγων καὶ βοῶν, ἀπεδόθη καὶ εἰς τὸ χῶμα, ὅθεν ὀνομάσθη Περογαῖά, τοποθεσία τοῦ Ἁ-Γιάννη (Κλ.), καὶ κῶμαι τὸ Πυροῖον (Κθ.), ἦτοι πυρόγειον, τὰ Πυρκᾶ, (Λάρνακας), τὰ ὁποῖα ὁ Μαχαίρᾶς (395) γράφει Πυρία, καὶ ἡ Πυρκᾶ (Μεσσαορίας) (πρβ. καὶ Πυρὸς ποταμὸς Δυτικὰ τῆς Γαλιούσας)».

### γ) Τὸ ἐπιχειρήμα τῆς «ἀποδιαλεκτοποίησης»

Ὁ κ. Χριστοδούλου ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ σύστημά του ἔχει ὡς βασικὸ στόχο τὴν «ἀποδιαλεκτοποίηση» τῶν κυπριακῶν τοπωνυμίων καὶ τὴ φωνολογικὴ μεταγραφή τους στὴν πανελληνικὴ κοινὴ. Πέρα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἐπιχειρήση τῆς «ἀποδιαλεκτοποίησης» τῶν κυπριακῶν τοπωνυμίων ἐλέγχεται ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἀποψη ὡς ἀχρείαστη καὶ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις (ὅταν προσκρούει στὴ γλωσσικὴ εὐαισθησία τοῦ λαοῦ) ὡς ἀντιδραστικὴ, ὁ κ. Χριστοδούλου δὲν ἔχει πει ὅλη τὴν ἀλήθεια στὸν κυπριακὸ λαό. Ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι μόνον τὴν «ἐξαχρειωμένη» καὶ «τουρκογενὴ» (ὅπως τὴν ἔχει ἀλλοῦ χαρακτηρίσει) κυπριακὴ διάλεκτο πού ἐπιζητᾶ νὰ παραμερίσει, ἀλλὰ, ὡς ἀμετανόητος ἀρχαϊστής, ἐπιτίθεται γενικότερα στὴ δημοτικὴ. Εἶναι προφανές, ἀπὸ ποικίλα σημεῖα τῆς πρότασής του, ὅτι καὶ οἱ δημοτικοὶ τύποι τὸν ἐνοχλοῦν, ἀφοῦ προτείνει (καὶ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἔχει παρανόμως ἐπιβάλλει) τὴ λογιότατοποίησίν τους. Παράδειγμα τὸ ἐξαισιο δημοτικὸ Γαλοῦσα πού ἔχει μετατραπεῖ, ἐπὶ τὸ ἀρχαιότερο, σὲ Αἰ-γαλοῦσα, θυμίζοντάς μας τὴ σαθρὴ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Σοφολογιότατου πού ἐξοντωτικὰ σατίρισε ὁ Σολωμὸς στὸν περίφημο Διάλογό του: «ὅλη ἡ Ἑλλάδα λείει μάτι, ἐμεῖς πρέπει νὰ διορθώσουμε καὶ νὰ πούμε ὀμμάτιον· λέγει κρεβδάτι, πρέπει νὰ πούμε κρεβδάτιον».



δ) Τό έπιχείρημα περί τουρκικής προέλευσης

Τό έπιχείρημα περί τουρκικής προέλευσης ορισμένων φθόγγων τής κυπριακής διαλέκτου είναι έπιστημονικά άνυπόστατο. Δεκάδες μελέτες διακεκριμένων Έλλήνων και ξένων γλωσσολόγων και διαλεκτολόγων άποδεικνύουν ότι τά παχεία συριστικά τής κυπριακής (πού άπαντούν μεταξύ άλλων και στα τοπωνύμια *Λατσιά* και *Άγλαντζιά*), καθώς και άλλα φωνητικά της συμπλέγματα (όπως «βκ» και «φκ») δέν όφείλονται σέ έπίδραση τής τουρκικής (όχι φυσικά ότι άν ύπήρχε τέτοια έπίδραση θά ήταν αυτό σοβαρό έπιχείρημα για φωνολογική «έξυγιάνση» τών τοπωνυμίων).

Τά φωνολογικά φαινόμενα τής ούράνωσης και του τσιτακισμού είναι φαινόμενα πού άφορούν τή φυσιολογική εξέλιξη τής ελληνικής ως ζωντανής γλώσσας πού δέν έπαψε ποτέ νά μιλιέται έδω και χιλιάδες χρόνια. Στην προκειμένη περίπτωση είναι ένδεικτικό ότι ενώ τά φαινόμενα αυτά εμφανίζονται στην ελληνική γλώσσα και τς διαλέκτους της πριν από τήν εμφάνιση τών Τούρκων στην περιοχή (σέ ιδιώματα και διαλέκτους) τής ελληνικής γλώσσας στην Κύπρο, τήν Κρήτη, τά Δωδεκάνησα, τς Νότιες Κυκλάδες, τά Έφτάνησα, τήν Κάτω Ίταλία), δέν εμφανίζονται στην ποντιακή και τήν καππαδοκική, τς ελληνικές δηλαδή διαλέκτους πού μιλιούνταν μέσα σέ άμιγώς τουρκικό γλωσσικό περιβάλλον. Τό τελευταίο είναι φυσικό, άφου οι διαλεκτικοί αυτοί κλάδοι τής ελληνικής (ποντιακά και καπ-

παδοκικά) δέν ήλθαν σέ έπαφή (ή στενή έπαφή) μέ τούς Λατίνους (Φράγκους και ιδίως Βενετούς), στους όποιους όφείλονται, σύμφωνα μέ έγκυρες έπιστημονικές μελέτες, αρκετά από τά φωνολογικά φαινόμενα ορισμένων διαλέκτων και ιδιωμάτων τής ελληνικής (κυπριακή, κρητική, δωδεκανησιακή, έφτανησιακή, κατωιταλική).

ε) Τό έπιχείρημα τής προτεραιότητας τών τύπων τής κοινής νοελληνικής

Όπου τά τοπωνύμια παραδίδονται στον προφορικό λόγο μέ δύο τύπους, έναν διαλεκτικό κι έναν στην κοινή νοελληνική (λ.χ., *Κυθραία/Τζυρκά*, *Μεσαορία/Μεσαρκά κ.ο.κ.*), τότε ή υιοθέτηση του τύπου τής κοινής είναι θεμιτή, διότι αυτό δέν προσκρούει στην γλωσσική ευαισθησία του λαού, ή όποια στηρίζεται στην προφορικότητα: όταν ό λαός έχει άκούσει και χρησιμοποιήσει και τόν τύπο τής κοινής, τότε όχι άπλως τόν δέχεται, αλλά και τόν προτιμά (ιδίως στον γραπτό λόγο) ως «πιό έπίσημο» έναντι του διαλεκτικού.

Τό ίδιο ισχύει και για τς περιπτώσεις όπου ό τύπος τής κοινής δέν προκαλεί τό γλωσσικό αίσθημα του λαού, για ποικίλους άλλους λόγους: είναι, για παράδειγμα, πολύ κοντά στον διαλεκτικό (στην πραγματικότητα είναι δύσκολο νά άποφα-



οιστεῖ ποιός είχε προηγηθεῖ, ὁ κοινός ἢ ὁ διαλεκτικός). Αὐτό συμβαίνει, λ.χ., μέ τό *Κύπρος/Τζύπρος*, ὅπου ἡ προτεραιότητα τῆς ὀνομασίας στήν κοινή εἶναι ἀναμφισβήτητη· ἤ μέ τό τοπωνύμιο *Κοκκινότριμιθιά*, ὅπου πιθανότερο εἶναι ὅτι ἡ ἀρχική ὀνομασία ἦταν στήν κοινή νεοελληνική καί ἀργότερα (ἤ καί παράλληλα) ἀναπτύχθηκε καί ἡ χρήση τοῦ κοντινοῦ διαλεκτικοῦ τύπου *Κοτσινοτριμιθιά*. Πρὸβλ. *Σφακιά/Σφατσί* στή Κρήτη, ὅπου ὁ τύπος τῆς κοινῆς, *Σφακιά*, φαίνεται ὅτι προὔπηρχε ἢ ἦταν σέ παράλληλη χρήση μέ τόν διάλεκτικό, ἀφοῦ στή Λευκάδα ἀπαντοῦν οἱ τύποι *Σφακιανοί* καί *Σφακισάνοι* (καί ὄχι *Σφατσιοί* ἢ *Σφατσιανοί*), οἱ ὁποῖοι συνδέονται μέ τήν ἐγκατάσταση Σφακιανῶν στή Λευκάδα, κατά τή γνωστή μετανάστευση Κρητικῶν στά Ἐφτάνησα (στά μέσα τοῦ 17ου αἰώνα). Εἶναι ἡ παράλληλη χρήση τοῦ *Σφακιά/Σφατσί* πού ἔκανε τοῦς Σφακιανούς (τῶν ὁποίων ὁ ἄκρατος τοπικισμός εἶναι παροικιακός) νά ἀποδεχτοῦν ἀδιαμαρτύρητα τόν τύπο τῆς κοινῆς (*Χώρα Σφακιῶν*) ὡς τόν ἐπίσημο τίτλο τῆς πόλης τους.

Ὅταν ὁμως σέ μιά περιοχὴ χρησιμοποιεῖται ἀπό τόν λαό μόνο ἓνας διαλεκτικός τύπος γιά κάποιο τοπωνύμιο (εἶτε ἐπειδὴ δόθηκε σέ κάποιο τόπο ἀπευθείας ὡς ἑλεγκτικό ὄνομα, εἶτε ἐπειδὴ ὁ τύπος τῆς κοινῆς, ἐάν ὑπῆρξε, δέν διατηρήθηκε στή συλλογική μνήμη), τότε ὁποιαδήποτε προσπάθεια νά ἐπιδληθεῖ κατασκευασμένος στό ἐργαστήρι «γλωσσολόγου» τύπος δῆθεν τῆς κοινῆς (ὅπως «*Ἀγλαγγιά*», «*Ἄσκια*», «*Λακκιά*», «*Πυργά*», κλπ.) εἶναι ἐπιστημονικά ἀπαράδεκτος καί δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι προσκρούει στήν (καί προσβάλλει τή) γλωσσική εὐαισθησία τοῦ λαοῦ. Προσωπικά εἶμαι ἀπό ἐκείνους πού πιστεύουν ὅτι ἂν ἓνας τύπος δέν ἔχει κρατηθεῖ στήν ἱστορική μνήμη τοῦ λαοῦ (δέν ὑπάρχουν δηλαδή ἔστω κάποιοι γέροντες πού νά θυμούνται τί οἱ προπάπποι τους ἔλεγαν λ.χ. πλῆι στό «*Λατσία*» καί τό «*Λακκιά*»), τότε βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ τύπος αὐτός δέν «*λαλήθηκε ποτέ ἀπό ἀνθρώπινο στόμα*», καθὼς ἐπὶ λέξει εἶπα στή Βουλῆ. Ἰδίως πού ἀναφερόμαστε σέ μιά διάλεκτο τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ἡ συλλογική μνήμη τῆς ὁποίας κρατᾶει ἀμπάριζα ἀπό τήν ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου.

### στ) Τό ἐπιχείρημα τῆς «*ρομανικῆς*» μεταγραφῆς

Ἡ ἰσοπεδωτική ἐφαρμογὴ τοῦ κανόνα περί μεταγραφῆς κάθε φθόγγου ἀλλά καί κάθε γράμματος τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου ἀπό ἓναν μόνο ὁμόηχο φθόγγο τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου ὀδηγεῖ σέ ἀχρείαστη ἀναστάτωση τῆς διεθνῶς καθιερωμένης ἱστορικῆς μεταγραφῆς τῶν ἱστορικῶν τοπωνυμῶν καί ἄλλων ἱστορικῶν κύριων ὀνομάτων τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ἡ ὁποία προέκυψε ἀπό τήν εἰσοδὸν τους στή λατινικὴ γλώσσα καί ἔχει ἔκτοτε ἐνσωματωθεῖ στίς περισσότερες καί εὐρύτερα διαδεδομένες γλώσσες τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Κάθε ἀστόχαστη προσπάθεια ἀλλοιώσεως τῆς διεθνῶς παγιωμένης αὐτῆς εἰκόνας, μέ τυποποίηση ἀποστόργων γραφῶν ὅπως *Foivos, Fedra, Afroditi, Pafos*, ἢ καί *Delfoi, Filirroi* (πού εἰσηγγεῖται ἡ πρόταση τοῦ κ. Χριστοδούλου καί ἔχει ἐν πολλοῖς ἐπιδληθεῖ σέ διάφορους τομεῖς τοῦ δημόσιου βίου), κινδυνεύει νά φανεῖ, τουλάχιστον στά μάτια τῶν μορφωμένων ξένων, πού οἱ ἴδιοι δίνουν στά παιδιά τους ὀνόματα ὅπως *Philip, Phoebe*, καί υἰοθετοῦν στήν ἐπιστημονική τους ὀρολογία τήν ἱστορικὴ μεταγραφὴ (πρὸβλ. *haemopoiesis, television, aphrodisiacs, electronic* κλπ.), ὅτι ἐμεῖς συναινοῦμε στήν ἀπεμπόληση τῆς συνέχειας μιᾶς παράδοσης πού ἐκείνοι διαφυλάσσουν. Ἄλλωστε δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι Ἕλληνες καί Ἀμερικανοὶ ἀρνήθηκαν νά μεταβάλλουν τήν ὀρθογραφία ὀρισμένων τοπωνυμῶν τους ἐπειδὴ τὰ θεωροῦν «*ἱστορικά*»: ἀρνήθηκαν, λ.χ.,

νά μετατρέψουν τό *Philadelphia* σέ *Filadelfia*!

Θά ἤθελα, τέλος, νά προσθέσω ἐπ' αὐτοῦ ὅτι ὁ Διεθνῆς Ὄργανισμός, καθορίζοντας τοὺς γενικούς κανόνες μεταγραφῆς, ἐνδέχεται νά μὴν ἔλαβε σοβαρὰ ὑπόψη τὰ προβλήματα τῶν ἱστορικῶν γλωσσῶν, ὅπως εἶναι ἡ ἐλληνική, καί πού ἴσως θά ἦταν σκόπιμο νά τοῦ εἶχαν ἐπιστημανθεῖ σέ μίαν ἐπιστημονικά τεκμηριωμένη εἰσήγηση. Δυστυχῶς φαίνεται ὅτι στόν τομέα αὐτό, τῆς ἀποτελεσματικῆς ἐνημέρωσης τοῦ Διεθνῶς Ὄργανισμοῦ, μέ πειστική ἐπιστημονική ἐπιχειρηματολογία, γιά ὀρισμένα παγιωμένα διεθνῶς ἰδιάζοντα στοιχεῖα τῆς ἱστορικῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ἡ Κυπριακὴ Ἐπιτροπὴ Τυποποίησης Γεωγραφικῶν Τοπωνυμῶν ὀλιγόρησε ἢ καί ὑπέρησε λόγω ἐπιστημονικῆς ἀνεπάρκειας τῶν μελῶν τῆς.

Τελειώνοντας ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἡ τυποποίηση τῶν γεωγραφικῶν τοπωνυμῶν εἶναι θέμα πού ἀπτεται τῆς γλωσσικῆς εὐαισθησίας τοῦ λαοῦ. Ἐπομένως τὸ ἐργο μιᾶς ὁποιασδήποτε ἐπιτροπῆς τυποποίησης εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολο. Διότι πρόκειται γιά ἐργο φορτισμένο μέ τό βάρος τῆς ἱστορικῆς παράδοσης, ἐθνικούς προβληματισμούς, γλωσσολογικά προβλήματα πού δέν ἔχουν τύχει συστηματικῆς ἀντιμετώπισης καί τήν εὐθύνη ὅλων μας ἀπέναντι στόν ἀνεκτίμητο θησαυρὸ πού κληρονομήσαμε: τήν κυπριακὴ μας διάλεκτο.

Ἀπὸ τῆ σκοπιὰ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, θά ἤθελα νά ὑπενθυμίσω τῆ γνωστῆ ρῆση «*μήγαρις ἔχω ἄλλο στό νοῦ μου πάρεξ ἐλευθερία καί γλώσσα*;», πού θά πρέπει, ὑποθέτω, νά ἀποτελεῖ κοινὸ κτῆμα τοῦ λαοῦ μας. Ἐπιπροσθέτως, θά ἤθελα νά θέσω ὑπόψη τοῦ ἀναγνώστη ἓνα σχετικά ἄγνωστο σημεῖωμα τοῦ Καδάφη πού, ἀπό μίαν ἄλλη σκοπιὰ, ἐπισημαίνει τοὺς κινδύνους ἀπὸ τόν παραλογισμό κάθε φανατικῆς ἐπιχειρήσεως «*καθαρισμοῦ*» τῆς γλώσσας (στήν προκειμένη περίπτωση στιγματίζει τήν πρόθεση μιᾶς ὀμάδας φανατικῶν δημοτικιστῶν νά ἐξοβελίσουν κάθε λόγο στοιχεῖο πού ἔχει ἐνσωματωθεῖ στή φυσικὴ λαλιά τοῦ λαοῦ).

Ἐπισύρω τήν προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστη στίς φράσεις «*εἴμεθα προσκνηταί, προσκνηταί εὐλαβεῖς καί συγκνημένοι*», μέ τήν ὁποία ὁ ποιητὴς ὀρίζει τό αἶσθημα ἀπὸ τό ὁποῖο θά πρέπει νά διακατέχεται ὁποῖος ἀσχολεῖται μέ θέματα πού ἀφοροῦν τῆ γλώσσα τοῦ λαοῦ.

«*Μερικοὶ — ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶμαι καί ἐγώ — διστάζουν νά θυσιάσουν ὀλόκληρη τήν καθαρεύουσα, δέν στέγουν νά καταδικάσουν ὄλην τήν γλωσσικὴν ἐργασίαν ἐνός αἰῶνος (καί περισσότερον ἐνός αἰῶνος), καί εἶναι πρόθυμοι νά παραδεχθοῦν ὄχι μόνον λέξεις (στήν γνησίαν τους μορφή) τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ καί γραμματικούς τύπους ὅταν οἱ λέξεις καί οἱ τύποι αὐτοὶ τοὺς φαίνονται ἢ πού ἐπέρασαν στήν ὀμιλία τῶν πόλεων, ἢ πού συντείνον στόν πλουτισμόν καί εἰς τῶν ὠραϊσμό τοῦ ἐλληνικοῦ λόγου. Δέν λέγω ὅτι δέν θά ἦταν καλλίτερα ἀπ' ἀρχῆς ἡ γλώσσα, περιοριζομένη στήν φυσικὴ τῆς μορφολογία ν' ἀναπτύχθαι ἀπλότερα καί ὀμαλότερα. Ἄλλὰ ὁ ἀποχωρισμός ἀπὸ τῆ δημοτικῆ ἐγένεν ἢδη πρό πολλῶν γενεῶν· ἐμεῖς δέ τώρα ἐπιστρέφοντες στήν δημοτικὴ γλώσσα εἴμεθα προσκνηταί, προσκνηταί εὐλαβεῖς καί συγκνημένοι, πού μπαίνουν μέσ σέ τέμενος, καί θά δγᾶλουμε, βέβαια, ὄλα τ' ἄτεχνα στολιδία καί τὰ περιττά ντύματα πού τό ἀσχημίζουν, ἀλλὰ χωρὶς βία καί χωρὶς προκαταλήψεις μὴν τύχει καί δέν διοῦμε καί μέσ στό σωρὸ ἀπορρίψουμε — οἱ ἀνόητοι — καμμιά μαλαματένια λήκυθο ἢ κανένα κιβώτιο ἀπὸ λαμπρὸ σεντέφι».*



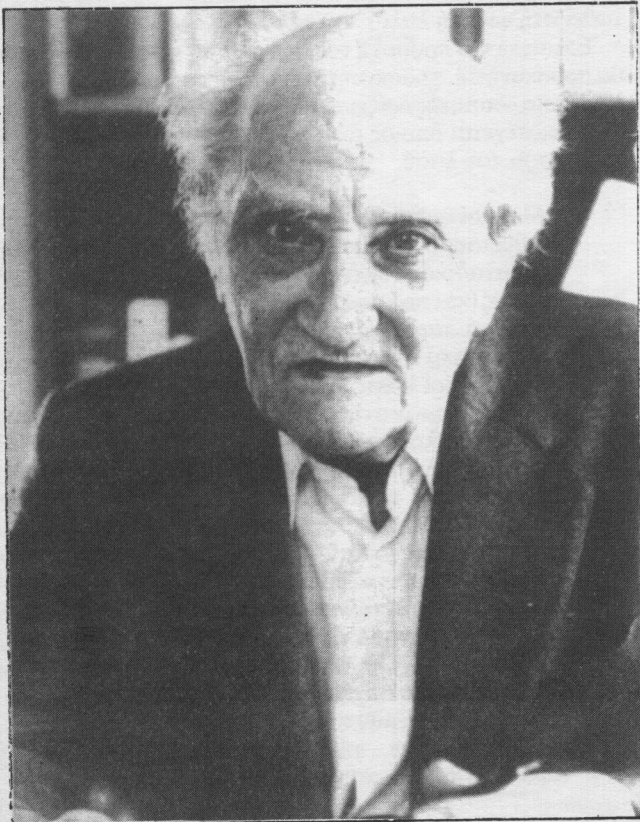
## Κ.Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ-ΝΙΚΟΣ ΣΒΟΡΩΝΟΣ

Ἡ μέθοδος τῆς ἱστορίας. Ἱστοριογραφικά καί αὐτοβιογραφικά σχόλια

Συνεντεύξεις μέ τόν Στέφανο Πεσμαζόγλου καί τόν Νίκο Ἀλιβιζάτο, Ἐκδόσεις ἼΑγρ, Ἀθήνα 1995

τοῦ Ἁγγελου Ἐλεφάντη

**Ο**ἱ συνεντεύξεις αὐτές εἶχαν πρωτοδημοσιευτεῖ στό περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα* (τεῦχ. 35-36-37, Δεκ. 1988). Ἦταν τότε αὐτοί οἱ δύο μεγάλοι ἱστορικοί στή δύση τῆς ζωῆς τους: 84 ἐτῶν ὁ Κ.Θ. Δημαρᾶς, 77 ἐτῶν ὁ Νίκος Σβορώνος. Σέ λίγο θά φύγουν καί οἱ δύο, ἀφήνοντας ἕνα μεγάλο ἔργο, ἀλλά καί κάτι ἄλλο ἐξίσου σημαντικό: μίαν ὄψη, ἕναν ἀναπροσανατολισμό στή σύγχρονη ἑλληνική ἱστοριογραφία, πού κατηύθυνε τούς νεότερους ἱστορικούς καί τίς ἱστορικές σπουδές σέ νέες περιοχές. Νίκος Σβορώνος - Κ. Θ. Δημαρᾶς: σίγουρα δέν



πρόκειται οὔτε γιά δίδυμο οὔτε γιά ἀδελφές πνευματικά ψυχές. Μάλλον βίοι παράλληλοι· ὁ καθένας περπατοῦσε στή δική του ὁχθη, κι οἱ δύο ὠστόσο στό ἴδιο ποτάμι τῆς ἱστορίας. Δέκτες καί οἱ δύο τῶν μεγάλων ρευμάτων τῶν κοινωνικῶν καί ἱστορικῶν ἐπιστημῶν πού ἀνθισαν μετά τόν Πόλεμο, ἀκούραστοι ἐρευνητές, συνέβαλαν στό νά ἀποκολληθεῖ ἡ ἑλληνική ἱστοριογραφία ἀπό ἐκείνη τήν κυρίαρχη ἀκαδημαϊκή «πολιτική» ἱστορία πού δέν γνῶριζε παρά μόνο ἡγεμόνες, βασιλεῖς, πρωθυπουργούς, μάχες, ἤττες καί νίκες τοῦ ἔθνους διά μέσου τῶν αἰώνων, μέσα σέ μιά εὐθύγραμμη ἐξέλιξη ἀπό τό ἔνδοξο παρελθόν τῶν ἀρχαίων προγόνων πρὸς τήν τελείωση τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Δημαρᾶς πιστεύει καί ἀναζητᾷ τά πολλαπλά αἷτια, ἐπιδιώκει νά θεμελιώσει μιά πολυπαραγοντική ἀντίληψη τῆς ἱστορίας, παρ' ὅλο πού ἐρευνᾷ τόν πνευματικό βίο τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, τήν ἱστορία τῶν ἰδεῶν καί τῶν νοοτροπιῶν, τήν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, τήν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ· ὁ Σβορώνος, χωρίς νά ἀρνεῖται τήν πολυπαραγοντική αἰτιότητα, ἐπιδιώκει τή συνάρθρωση τῶν διαφορετικῶν ἐπιπέδων, τήν ἱεράρχησή τους, παρ' ὅλο πού στέκεται περισσότερο στά οικονομικά φαινόμενα. Ὁ πρῶτος χρησιμοποιεῖ λογοτεχνικές πηγές, λόγιες καί λαϊκές, ἐρευνᾷ τίς νοητικές παραστάσεις, τίς συλλογικές συνειδήσεις, τίς νοοτροπίες. Ὁ Νίκος Σβορώνος ἐρευνᾷ τούς γενικότερους μηχανισμούς τῆς οἰκονομίας κατά τούς δυζαντινούς χρόνους κι ἀργότερα. Καί οἱ δύο ψάχνουν στό κοινωνικό ὑπέδαφος. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι στίς *Συνεντεύξεις*, στό βαθμό πού ἀναφέρονται στή γαλλική σχολή τῶν *Annales*, ἀπό τήν ὁποία ἐπηρεάστηκαν καί μέ τήν ὁποία συμπορεύτηκαν, ὁ μέν Δημαρᾶς μνημονεύει τόν Λυσιέν Φέβρ, ὁ δέ Σβορώνος τόν Μάρκ Μπλόκ. Ὁ καθένας εἶχε τά δικά του κριτήρια (καί ἀνάγκες) νά αἰσθάνεται συγγενέστερος μέ τόν ἕναν ἢ τόν ἄλλον ἐκ τῶν συνιδρυτῶν τῆς σχολῆς τῶν *Annales*, μιά συγγένεια πού ὑπογραμμίζει τή διαφορὰ τῶν ἐπιστημονικῶν καί τῶν ἰδεολογικῶν τους προσανατολισμῶν στή διακονία τῆς ἐπιστήμης τους ἀλλά καί πέρα ἀπ' αὐτήν. Φαίνεται καθαρά ἡ διαφορὰ αὐτή στήν αὐτοβιογραφική τους ἀφήγηση μέσα στίς *Συνεντεύξεις*, μιά διαφορὰ ὠστόσο πού ὁ ἀναγνώστης τήν εἰσπράττει μέ ὠφέλεια, καθῶς τόν βοηθᾷ νά ὑποψιαστεῖ τήν ἱστο-

ρική κίνηση σε περισσότερα επίπεδα, να παρακολουθήσει περισσότερες τροχιές σε έναν ανοιχτό ορίζοντα. Αυτή ή «ανοιχτότητα» των οριζόντων είναι τό κέρδος μας.

<sup>3</sup> Αναλογιζόμενος κανείς τούς βίους αυτών των δύο ανδρών, όπως οι ίδιοι αυτοβιογραφούνται στις *Συγκεκριμένες* και καθώς, συνάμα, ανακαλούν με την αφήγησή τους τη ζωή του τόπου που την έζησαν στάλα στάλα με μιάν όξεία συνείδηση της πορείας του —κάτι άλλωστε που είναι αναγνώσιμο και στο ίδιο τους τό επιστημονικό έργο— δέν μπορεί νά μήν έπιστημάνει τή διαφορετική τους στάση που συνιστά μία διαφορά μεθόδου γιά τήν ιστορία: ό Κ.Θ. Δημαράς παρατηρεί τή ζωή του νέου έλληνισμού από μιάν απόσταση, αναλύει τίς κανονικότητές της, τίς μεταλλαγές της, τίς μετατοπίσεις, τίς ιδεολογικές αναταραχές, τή «φρικίαση» που διαπερνά πότε πότε τό κοινωνικό σώμα, όπως ύπέροχα λέει ό ίδιος. Δέν αφήνει νά φανεί άν κι ό ίδιος φρικιά μέ τή φρικίαση των ανθρώπων που ιστορεί ή τουλάχιστον αφήνει άπ' έξω τό δικό του πάθος γιά τά πάθη, ψυχικά ή πνευματικά, του λαού που ιστορεί. Ό Σβορώνος, πίσω από τον σκληρό όρθολογισμό του —«τό ζητούμενο είναι νά μήν γράφεις διαλυμένο λόγο», λέει— σχεδόν στήν άπέναντι πλευρά, μπαίνει ό ίδιος μέσα στήν ιστορία. Τονίζει και ξανατονίζει τον αντίστασιακό χαρακτήρα της νεοελληνικής ιστορίας, τήν αντίθεση του νεοελληνικού έθνους σε ξένους πολιτισμούς, σε ξένες δυνάμεις μέ τίς όποιες ήλθε άναγκαστικά σε έπαφή ή του κάθισαν στο κεφάλι.

Άλλά διάζεται νά προσθέσει: τον αντίστασιακό χαρακτήρα της ιστορίας, όχι του ελληνικού λαού. Γιατί τό ίδιο φαινόμενο δέν άποτελεί ελληνική άποκλειστικότητα, τό βρίσκει κανείς και σε άλλους λαούς. Δέν είναι περιούσιος λαός ό ελληνικός. «Δέν είμαστε έμεις οι παλικαράδες του κόσμου», λέει. Όστόσο είναι μέ τό μέρος αυτής της αντίστασης, παίρνει τό μέρος των ιδεών αυτής της αντίστασης. Κι επειδή εν τέλει οι δικές του ιδέες είναι κι αυτές αντίστασιακές, παίρνει τό μέρος των δικών του ιδεών. Κι ό Δημαράς βέβαια: αλλά μέ άλλον τρόπο. Από απόσταση, σχεδόν μελαγχολικά: καταγράφει τό έξ ύστερον άποτέλεσμα παρατηρώντας τήν καμπύλη που διαγράφουν οι συλλογικές συνειδήσεις και τά πνευματικά ρεύματα, κάνει τον άπολογισμό.

Μπορεί τάχα ή ιστορία νά είναι τίποτ' άλλο από μιά καταγραφή των περασμένων, τίποτ' άλλο από έναν άπολογισμό, μιά έπισήμανση των αίτιοτήτων μέσα από τίς όποιες τά πράγματα του κόσμου οδηγούνται εκεί που οδηγούνται; Τό λέει και ή λέξη «γεγονός». Ύπήρξαν, όμως, πολλοί τρόποι νά δοϋμε τά γεγονότα μέσα στο χρόνο και μέσα στον τόπο που ξετυλίχτηκαν, και συνεχώς άνευρίσκονται νέοι. Οι τρόποι (ή οι εϋρετικές μέθοδοι, οι τεχνικές, οι θεωρίες, τά έρμηνευτικά σχήματα, οι έρμηνευτικές ή οι περιγραφικές έννοιες) είναι προβλήματα του παρόντος: ή ιστοριογραφία είναι πρόβλημα του παρόντος. Καί εκεί διεξάγονται μεγάλοι πόλεμοι, φτιάχεται ένα παράδοξο ντουμπλάρισμα των πολέμων του παρελθόντος, είτε της «διωτής» είτε του πνεύματος είτε της πολιτικής, παρ' όλο που μέ τούς περασμένους πολέμους, ό, τι έγινε έγινε.

«Έβύθισα στή σκέψη μου μέσα στήν πᾶσα ώραν», φέρ-



νει στο νοϋ του ό Σβορώνος, μέ τό στίχο του Άγγελου Σικελιανού, τή σχέση της δουλειάς του μέ τή ζωή του τόπου. Ρίχτηκε στή δουλειά και στα προβλήματα της δουλειάς του «ώς διψῶσα έλαφος...» έξομολογείται ό Δημαράς. Μέ πάθος και οι δυό γιά τήν ίδια δουλειά, έστω κι άν ό Δημαράς όνομάζει τό πάθος του ιστορικού «περιέργεια».

«Ό αντίστοιχος τρόπος μέ τον όποιο γράφω», λέει ό Δημαράς, «θά έπροβλημάτισε κάπως όσους μέ έδιάβασαν και λίγο θά ντρέπονται νά μιλάνε μέ τον παλιότερο στόμφο. Άν έστω και κατά τι έλαττώθηκε ό στόμφος αυτός ό ελληνικός, ίσως νά συνετέλεσα κι εγώ [...]. Ξέρει κανείς μας ποτέ άν κραπᾶ στήν παλάμη του κόκκο συνάπεως;».

Οί σημερινές εύκολες «περιστάσεις επιτρέπουν τίς σχετικές, μάλλον άνεύθυνες, έλληνοκεντρικές ή έλληνορθόδοξες θεωρίες που στηρίζονται κατά βάθος σε παλιά ιδεολογήματα», λέει ό Σβορώνος.

Στόμφος και ρητορεία, ιδεολογήματα έλληνοκεντρικά κι έλληνορθόδοξα είναι ό λόγος, μεντιατικός, πολιτικός, «έπιστημονικός», που σκέπασε τήν ελληνική επιφάνεια από τό 1988 και μετά, τή χρονιά που μιλούσαν οι δυό σοφοί γέροντες. Ό Σβορώνος πέθανε τήν έπόμενη χρονιά: ό Δημαράς δυό-τρία χρόνια άργότερα. Τούς πήραν κι αυτούς τά σκάγια του στόμφου και του έλληνοκεντρισμού, πολλές φορές. Πόσο, τάχα, χρησιμοποιήσαμε τά δώρα που αυτοί μᾶς χάρισαν γιά ν' αντίσταθούμε στήν πατριδολαγνεία;



# ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΛΕΡΙΑ ΣΤΟΝ ΣΠΕΤΙΜ

Λογοτεχνικά πρόσωπα του Σωτήρη Δημητρίου

του Δημήτρη Κόκορη

1) Η πεζογραφική πορεία του Σωτήρη Δημητρίου ξεκινεί με τη συλλογή διηγημάτων *Ντιάλιθ' ιμ, Χριστάκη*<sup>1</sup> (1987). Ακολουθούν τα αφηγήματα που εκδόθηκαν υπό τον τίτλο *Ένα παιδί απ' τη Θεσσαλονίκη*<sup>2</sup> (1989), ενώ η μείζων πεζογραφική κατάθεση του συγγραφέα, ο σημαντικότερος και πιο πρόσφατος σταθμός της έως τώρα πορείας του, είναι το μυθιστόρημα *Ν' άκούω καλά τ' όνομά σου*<sup>3</sup> (1993). Τα λογοτεχνικά πρόσωπα του Σωτήρη Δημητρίου δέν διαθέ-

τουν ήρωικά στοιχεία. Τα γνωρίσματά τους είναι κατά βάση και εκ πρώτης όψεως «άντιηρωικά». Πρόκειται για απόκληρους της κοινωνίας, που διαφέρουν εμφανώς από τον «μέσο άνθρωπο» όντας παρίες, και συγκροτούν περιπτώσεις «άποκλίνουσας συμπεριφοράς», κατά την κοινωνιολογική ορολογία.

Ειδικότερα στη συλλογή διηγημάτων *Ντιάλιθ' ιμ, Χριστάκη* εντοπίζουμε:

Τίτλος διηγήματος	Πρωταγωνιστικά πρόσωπα
— Βαλέρια	Η πόρνη Βαλέρια και το έκπορνευόμενο, νοσητικά καθυστερημένο παιδί της.
— Άπών, Όδοκαθαριστής.	Ό καταμετρητής. Περιπλανώμενος πωλητής, θαμώνας πορνείων.
— Η κορνίζα	Διωγμένη από τό σύζυγό της γυναίκα. « Αφότου παντρευτηκαν, την έκανε δούλα».
— Τό κιντόι	Γέρος, Τσιγγάνος μουσικός, άποδιωγμένος από τό παιδί του.
— Πολύδροσο Θεσπρωτίας	Μετανάστης. «Στή Γερμανία Έλληνας —λέξη φτυσιά για τούς ντόπιους— στήν Έλλάδα άποξενωμένος».
— Τά καλώδια	Μετανάστης που δέν κατορθώνει νά εκπληρώσει τό όνειρό του, νά χτίσει σπίτι πλάι στή θάλασσα.
— Ντιάλιθ' ιμ, Χριστάκη	Άποδιοπομπαία νύφη, Άρβανίτισσα, που θρηνεί σπαρακτικά τό θάνατο του μογγολικού παιδιού της.
— Περπάτει, παλιάλογο	Άνάπηρη γυναίκα, πολιτική πρόσφυγας. «Χρόνια τώρα διακονεύει για τό ψωμί, για τήν αγάπη».
— Δεσμά	Γυναίκα που χάνει τό γιό της σέ άτύχημα. Στο τέλος αυτοκτογει.
— Τά όνειρα της Βαρβάρας	Έρωτικά στερημένη γυναίκα. Τελικώς παραφρονεί.
— Στά Πετράλωνα	Έρωτικά στερημένη γυναίκα. Ό σύζυγος της αδελφής της «της κάνει τή χάρη» νά τήν ικανοποιήσει έρωτικά.
— Γέλα, πουλί μου	Ήλικιωμένη χήρα. Άπολήγει άνάπηρη. «Τήν έβρισκαν τά χαράματα ξυλιασμένη, νά χει άγκαλιασμένα τά δέντρα που αυτός φύτεψε».
— Φιλανθρωπικό Ίδρυμα	Μητροκτόνος γιός. «Έκανε τήν κηδεία κι έφυγε απ' τή γειτονιά. Κάπου θά τρώει ψωμί».

Στή συλλογή διηγημάτων *Ένα παιδί απ' τή Θεσσαλονίκη* παρατηρούμε:

Τίτλος διηγήματος	Πρωταγωνιστικά πρόσωπα
— Ένα παιδί απ' τή Θεσσαλονίκη	Έφηβος από τή Θεσσαλονίκη. Αποζει με μικροκλοπές και με τό «νά πηγαίνει» με άντρες.
— Ωκεανός	Μητέρα και γιός. Έχουν αίμομεικτικές σχέσεις.
— Ο Νίκος είν' εντάξει	Νεαρός ναρκομανής.
— Αμέρικα-Αμέρικα	Όδοκαθαριστής.
— Τό άγκάλιασμα	Δύο περιθωριακά πρόσωπα, πού περιγελώνται απ' όλους.
— Η Μαρίτσα τών σκυλιών	Καθαρίστρια στο γκαράζ του Δήμου. Έξαιρετικά άθυρόστομη και παρθένα.
— Αφισοκάθαρη	Δέν άντέχει τό βάρος του έξευτελισμού και αυτοκτονεί.
— Γράμμα απ' τό Φιέρι	Πολιτικός πρόσφυγας. Αναζητεί τό πρότυπο του πατέρα, πού τον «παράτησε νήπιο». Στά όρια της παράνοιας.
— Άντρας από τή Βουλγαρία	Έρωτικά στερημένη γυναίκα. «Η κρυφή, άνομολόγητη πληγή στην οικογένειά μας ήτανε πού 'μενε άνύπαντρη ή θεία Φωτεινή».
— Η Άσπρούλα	Έρωτικά στερημένη γυναίκα. Απολήγει παρανοϊκή.
— Go, go Johnny	Καθαρίστρια σε ούρητήρια. Μάταια αναζητεί την επιστροφή στην παιδική άθωότητα.
— Που πās, καρβάκι	Όδοκαθαριστής στο έσχατο σημείο άναξιοπρέπειας, έξαιτίας της διωτικής πίεσης.
— Άγριοκερασιά	Όδοκαθαριστής. Απολήγει παράφρων.
— Νά χτυπήσεις τίς καμπάνες	«Άσπρογύφτισσα», νεαρή μητέρα. Υφίσταται την κοινωνική άποδοκιμασία.
— Μέ νύχια και με δόντια	Η «έκρηξη» ενός συνταξιούχου, πού ζούσε μία καθ' όλα «κανονική» ζωή.
— Κάι, κάι, Θεούλη μου	Πατέρας παιδοκτόνος. Αυτρώνει με τό θάνατο τό άγόρι του, πού έχει «έγκεφαλική βλάβη και μεσογειακή άναιμία».
	Σκύλοι και γάτες, πού άνελέητα και άναίτια βρίσκουν τό θάνατο από συμπλεγματικό φαντάρο.

Τέλος, στο μυθιστόρημα *Ν' άκούω καλά τ' όνομά σου*, τά πρωταγωνιστικά πρόσωπα είναι Βορειοηπειρώτες διαφορετικών γενεών, πού αναπλάθουν τή σκληρή, σχεδόν άπάνθρωπη, ζωή τους και πριν από τήν παγίωση του καθεστώτος Χότζα (πρώτη στή σειρά αφήγηση), και στή διάρκεια της ισχύος του καθεστώτος (αφήγηση Σοφιάς), και κατά τήν αναζήτηση καλύτερης τύχης στην Ελλάδα (αφήγηση Σπετίμ).

II) Ό Σωτήρης Δημητρίου άγαπά τά πρόσωπα της πεζογραφίας του. Δέν καταγγέλλει τή συμπεριφορά τους, δέν είρωνεύεται τίς αδυναμίες τους. Τά σμιλεύει ψηφίδα ψηφίδα, τούς δίνει ζωντάνια φράση με τή φράση, χωρίς νά διολισθαίνει σε περιττές λεπτομέρειες. Η γλαφυρότητα, ή παραδοσιακώς έννοούμενη καλολογία, ό επιφανειακός έντυπωσιασμός δέν φαίνεται νά ενδιαφέρουν τόν συγγραφέα, ό όποιος χτίζει με λιτό, δωρικό θά λέγαμε, τρόπο και με άπλά, γνήσια ύλικά — με «χώμα» και με «πέτρες», δίχως περιττά στολίδια — τίς αφήγησεις του.

Από τό έργο του Σωτήρη Δημητρίου δέν αναδύεται έμφανώς έλπίδα ή αισιοδοξία. Τά πρόσωπά του εμπλέκονται στα γρανάζια μιās «χαμηλής», ταπεινής ζωής. Η πικρία, ή απογοήτευση, ό συμβιβασμός τά συνοδεύουν και τά χαρακτηρίζουν. Η πεζογραφία του Σωτήρη Δημητρίου δέν είναι παρά μιá περιγραφή της σκληρής πραγματικότητας. Αυτή ή περιγραφή φαίνεται άρχικά άπλή, αλλά είναι με πολλή μαστοριά φτιαγμένη, βασισμένη σε έξαιρετα ψυχογραφήματα, πού άναδεικνύουν τόσο τίς «σκοτεινές» — για τόν μέσο αναγνώστη — όψεις της ζωής, όσο και τήν τεχνική του συγγραφέα.

Ό συγκεκριμένος δημιουργός δέν καταθέτει πεζογραφία «του γραφείου», δέν έπιζητεί τή διανοητική σκοτεινότητα ή τή λογοτεχνική πόζα, γι' αυτό ίσως δέν χρησιμοποιεί «είρωνεία του λόγου», δέν έννοεί, δηλαδή, κάτι διαφορετικό ή αντίθετο από αυτό πού γράφει. Αν ανακαλέσουμε στο νου τή γνωστή παρομοίωση της ποίησης με τό χορό και του πεζου λόγου με τό βάδισμα,<sup>4</sup> θά συμφωνήσουμε στο ότι ό

Σωτήρης Δημητρίου είναι ένας διαδάτης, πού μέ δῆμα ταπεινό καί σταθερό, χωρίς νά κρύβεται ἢ νά παλινδρομεῖ, ὀδηγεῖται στήν παρουσίαση κοινωνικά ἀπόκληρων προσώπων, τά ὁποῖα ὅμως ἔχουν δικαίωμα στή ζωή, παρ' ὄλο πού βιώνουν τήν ἐφιαλτική ὄψη τῆς.

III) Ἡ λογοτεχνική γλώσσα τοῦ Σωτήρη Δημητρίου, ἡ γλώσσα τῶν προσώπων τῆς πεζογραφίας του, εἶναι στίς συλλογές διηγημάτων ἐμποτισμένη μέ ἰδιωματικά στοιχεῖα, ἐνώ στό *Ν' ἀκούω καλά τ' ὄνομά σου* ἀπολήγει νά εἶναι ἐντελῶς ἰδιωματική. Στά διηγήματα ἀφθονοῦν τόσο οἱ ἰδιωματικές λέξεις καί ἐκφράσεις, ὅσο καί τά ἰδιότυπα γνωρίσματα τῆς «λαϊκῆς» γλώσσας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καί στοιχεῖο ταυτότητας τῶν ἀνθρώπων πού τή χειρίζονται. Ἄς προσεχτεῖ ὅτι στίς πιό πολλές περιπτώσεις, πού ἡ τριτοπρόσωπη ἀφήγηση διακόπτεται γιά νά περικλεισθοῦν σέ εἰσαγωγικά οἱ ῥήσεις τῶν λογοτεχνικῶν προσώπων, τὸ ὕφος ἀρθρώνεται μέ λαϊκές ὕβρεις καί ἐκφράσεις, καθώς καί ἰδιωματισμούς. Δείγματα χάριν ἀναφέρουμε:

— «Δέ σέ θέλω μωρή. Δέ σέ θέλω. Δέν μπορῶ νά σέ μυρίσω. Τιμπούρι μου ἴγινες, τό σταυρό σου!» (*Ἡ κορνίζα*, *Ντιάλιθ'ιμ, Χριστάκη*, σελ. 27).

— «Σπίτι μας δέν μπαινέι ἡ παλιοσκιπιτάρ» (βλ. τό ὁμότιτλο διήγημα στό *Ντιάλιθ'ιμ, Χριστάκη*, σελ. 51).

— «Τί λές, βρέ ρουφογάλη. Τῆς μάνας σου καί τῆς γυναίκας σου καλύτερα εἶναι, ρέ πιπίλα; Τρυτημένα εἶναι, ρέ, χά, χά, χά, χά, χά!» (*Ἡ Μαρίτσα τῶν σκυλιῶν*, *Ἐνα παιδί ἀπ' τῆ Θεσσαλονίκη*, σελ. 42).

Τό *Ν' ἀκούω καλά τ' ὄνομά σου* συγκροτεῖται ἀπό τρεῖς ἀφηγήσεις προσώπων τῆς Βορείου Ἡπείρου. Ἀφηγοῦνται δύο ἀδελφές, πού οἱ συνθήκες τῆς χωρίζουν, καί ὁ ἐγγονός τῆς μίας ἀπό αὐτές, ὁ Σπετίμ, πρόσφυγας στή σύγχρονη Ἀθήνα, ὁ ὁποῖος κλεῖνει μέ τίς σκέψεις καί τίς κινήσεις του τήν πιό πρόσφατη πεζογραφική κατάθεση τοῦ συγγραφέα.<sup>5</sup> Οἱ ἀφηγήσεις εἶναι σέ πρῶτο πρόσωπο,<sup>6</sup> ἡ γλώσσα τοῦ μυθιστορήματος ταυτίζεται μέ τό ἰδίωμα τῶν Βορειοηπειρωτῶν, στό ὁποῖο οἱ ἀρχαιοελληνικές ρίζες εἶναι ἐκδηλες, ἐνώ οἱ τραχεῖς ἦχοι καί οἱ «ποιητικές» γλωσσικές μορφές ἔχουν κάτι ἀπό τόν χαρακτήρα τῶν ἀνθρώπων πού τό δημιουργήσαν καί τό χρησιμοποιοῦν: «Τίς Κυριακές πού εἶχα ράσι, ἔπαιρα τό γιαπιά μέ τήν ἀράδα καί χάλεμα γιά τόν Φιλίππη. Χάλεμα ὅμως στά χαμένα, γιατί μιά μαύρη μέρα ἔφερε ἕνας σύντροφος μιά ἐφημερίδα πού ἔλεγε ὅτι ἠῦραν τόν Φιλίππη σκοτωμένον σ' ἕνα γιαπιά. Μοῦ ῥθε ὁ οὐρανός γύρα. Νά φτυοῦσα κάτω καί νά ἴλειφε σκύλος θά πεθῆνησκε, τόσο φαρμακωμένος ἦμουν».<sup>7</sup>

Ἄς τονιστεῖ ἀκόμη ὁ σημαντικός ρόλος πού ἐπιτελεῖ τό τραγούδι, πάντα σέ ἰδιωματική γλώσσα,<sup>8</sup> στήν ἀνίχνευση τοῦ χαρακτήρα τῶν προσώπων. Τό τραγούδι μπορεῖ νά εἶναι ὁμαδικό μέσο ἐκτόνωσης (*Ν' ἀκούω καλά τ' ὄνομά σου*, σ. 18, 19), ξέσπασμα καί ἐκφραση πικρίας γιά τόν ἀποχωρισμό (*Ν' ἀκούω καλά τ' ὄνομά σου*, σ. 88, 114) ἢ καί μοιρολόγι, καί στίς δύο μάλιστα ἐκδοχές του:<sup>9</sup> καθαυτό μοιρολόγι (*Ντιάλιθ'ιμ, Χριστάκη*, σελ. 55) ἢ μοιρολόγι-τραγούδι (*Ν' ἀκούω καλά τ' ὄνομά σου*, σελ. 113).

IV) Τά λογοτεχνικά πρόσωπα, πού ἐνδέχεται νά θεωρηθοῦν προδρομικά γιά τήν πεζογραφία τοῦ Σωτήρη Δημητρίου, μπορεῖ —κατά τήν ἰδέα μας— νά ἀναζητηθοῦν στήν πεζογραφία τοῦ Δημήτρη Χατζῆ, τόσο ὡς πρός τή χαρα-

κτηρολογία, ὅσο καί ὡς πρός τήν ἐκφορά τοῦ ἰδιωματικοῦ —ἢ καί μονήρους, ἐντελῶς ἰδιότυπου— λόγου. Χαρακτηριστικές ἀναφορές: ὁ Στρατής ἀπό τήν «Ἔρα τῆς φυρονεριᾶς» (βλ. *Ἀνυπεράσπιστοι*) ἴσως ἀποτελεῖ ἀρχέτυπο τοῦ ἀγοριοῦ μέ τήν ἐγκεφαλική θλάβη καί τήν ἰδιότυπη, «ἀκοινωνική» λαλιά («Μέ νύχια καί μέ δόντια», *Ἐνα παιδί ἀπ' τῆ Θεσσαλονίκη*), ἡ Βαλέρια («Βαλέρια», *Ντιάλιθ'ιμ, Χριστάκη*) διαθέτει στοιχεῖα τῆς μορφῆς τῆς Τριανταφυλλιάς («Ἔρα τῆς φυρονεριᾶς», ὁ.π.), τό σκληρό βίωμα τῆς ξενιτιάς συντελεῖ ὥστε νά διαψευστοῦν τά ὄνειρα τῆς Ἄννας («Περπάτει, παλιάλωγο», *Ντιάλιθ'ιμ, Χριστάκη*), ὅπως ἀκριβῶς συνέβη καί στόν Σκουρογιάννη (βλ. *Τό διπλό διβλίο*), πού ἐπιστρέφει στήν πατρίδα ἀλλά —παρ' ὄλο πού ἐπικαλεῖται τό ἀντίθετο— «τό ὄνειρο τοῦ γυρισμοῦ» τελικά «τόν εἶχε γελάσει». Βέβαια, τά πρόσωπα τοῦ Δημήτρη Χατζῆ ἐκκινοῦν κοινωνικῶς τιμηματισμένα καί ἀδύναμα, ἀλλά συχνά μεταβάλλονται σέ σύμβολα προσπάθειας καί ἐλπίδας, πράγμα πού δέν ἐντοπίζεται στίς λογοτεχνικές μορφές τοῦ Σωτήρη Δημητρίου.

Τό προφορικό, «κουβεντιαστό» ὕφος καί ἡ ψυχολογική ἐμβάθυνση σέ βασανισμένες, στερημένες ὑπάρξεις ἐπιτρέπουν τή σύνδεση τῆς πεζογραφίας τοῦ Σωτήρη Δημητρίου μέ τό ἔργο τοῦ Γιώργου Ἰωάννου καί τοῦ Μάριου Χάκκα: στήν πεζογραφία τοῦ τελευταίου γίνεται πολὺ συχνά αἰσθητή ἡ γέυση τῆς «πίκρας» καί τῆς «ἀπογοήτευσης», πού κάθε ἄλλο παρά ἐκλείπουν ἀπό τίς σελίδες τοῦ Δημητρίου. Ἡ ἠπειρώτικη γλώσσα καί τό ἠπειρώτικο τοπίο ὀριοθετοῦν πολλές πεζογραφικές καταθέσεις τοῦ Χριστόφορου Μηλιώνη, ἐνώ ἡ ἀποτύπωση τοῦ προφορικοῦ ὕφους, πού σφραγίζει τό *Ν' ἀκούω καλά τ' ὄνομά σου*, ἀποτελεῖ οὐσιώδες γνώρισμα τῆς πεζογραφίας τοῦ Θανάση Βαλτινοῦ.

V) Ἄν κάποιος περιοριστεῖ στήν κοινωνική θέση καί στήν ἰδιωματική ὁμιλία τῶν λογοτεχνικῶν προσώπων τοῦ Σωτήρη Δημητρίου, θά μπορούσε νά χαρακτηρίσει τήν πεζογραφία του ἀπλῶς «ἠθογραφική» καί ἔτσι θά ἀδικοῦσε τόν συγγραφέα. Ἄς μή λησμονοῦμε, πάντως, ὅτι ἡ ἠθογραφία, ἀκόμη καί στά πρῶτα στάδια τῆς ἐμφάνισής της, δέν περιοριζόταν μόνο στήν ὠραιοποιημένη ἀναπαράσταση, ἀλλά ἐπεκτεινόταν δίνοντας «ἰσχυρή ἐμφαση ὡς πρός τίς κτηνώδεις καί δυσάρεστες ὄψεις»<sup>10</sup> τῆς ζωῆς.

Ἐφόσον δεχόμαστε ὅτι ἡ λογοτεχνική κριτική σκοπὸ ἔχει «νά μᾶς πεί γιατί ἔχει σημασία γιά μᾶς ἕνα ἔργο, νά μᾶς βοηθήσει νά κατανοήσουμε τή φύση τῆς σχέσης μας μέ τό ἔργο; καθώς καί τή σχετικότητα τῆς κρίσης μας γι' αὐτό»,<sup>11</sup> δέν ἔχουμε παρά νά προσπαθήσουμε νά ἀρθρώσουμε, ἔστω «μονολεκτικές», ἀπαντήσεις σέ αὐτά τά ζητήματα.

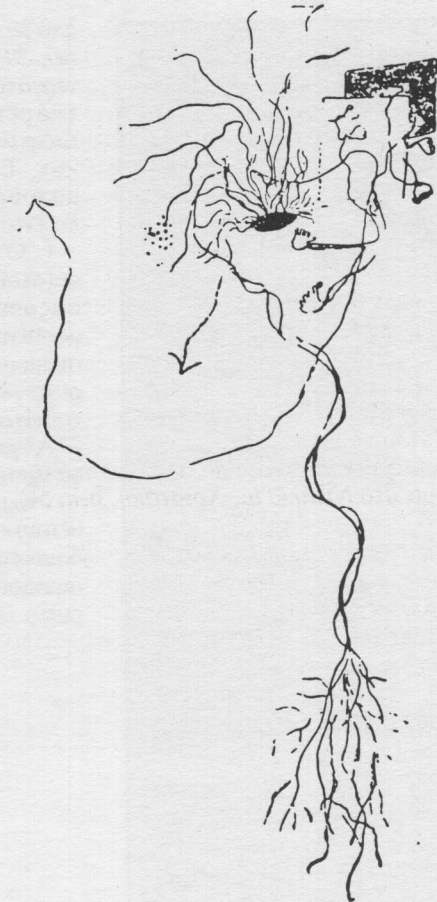
Ἡ θετική κρίση γιά τήν πεζογραφία τοῦ Σωτήρη Δημητρίου εἶναι ὀπωσδήποτε σχετική, ἄλλωστε εἶναι αὐτονόητη ἡ ὑπαρξη ὑποκειμενικῆς ματιᾶς, ἡ ὁποία, ὅμως, ἐπιβάλλεται σέ κάθε ἄνθρωπο καί ἀπό τήν ἐποχή πού βιώνει. Ἐπιπροσθέτως, εἶναι ἐσφαλμένο νά προσεγγίζουμε τή λογοτεχνία μόνο ἀπό ἰδεολογική πλευρά, χωρίς νά ξεετάξουμε τά στοιχεῖα πού συνθέτουν τή λογοτεχνική ἰδιότητα ἐνός κειμένου, ἀλλά καί τά κριτήρια τῆς «λογοτεχνικότητας» δέν παραμένουν ἀπαρασάλευτα στό πέρασμα τοῦ χρόνου. Ἀκόμη καί ἂν ἀναλάβουμε ὡς ἀναγνώστες τόν ἀναδαθμισμένο ἀπό τίς σύγχρονες θεωρητικές τάσεις ρόλο μας,<sup>12</sup>

οφείλουμε νά δεχτούμε τό λογοτέχνημα ὡς ἱστορικό στοιχείο καί ὄχι ὡς διαχρονική ἀξία, ἀντιμετωπίζοντάς το δηλαδή αἰσθητικά στά ὄρια μόνο τῆς ἐποχῆς μας, δίχως νά νοοῦμε τή λογοτεχνία ἀποκλειστικά ὡς αἰσθητική κατηγορία.

Ἡ σχέση μας ὡς πολιτῶν, καί ὄχι ὡς ἀβουλων δεκτῶν τῶν «πλαστικῶν» μηνυμάτων τῆς τηλεθέας, μέ πρόσωπα τῆς πεζογραφίας τοῦ Σωτήρη Δημητρίου εἶναι σχέση διωματική. Οἱ φτωχοί, οἱ τσακισμένοι ἀπό τίς κοινωνικές συμπληγάδες ἄνθρωποι, οἱ «διαφορετικοί», οἱ στερημένοι, οἱ πρόσφυγες εἶναι κομμάτια τοῦ συλλογικοῦ ἑαυτοῦ μας, πού δέν πρέπει νά ἀποδιωχτοῦν ἢ νά προσπεραστοῦν ἀδυσάνιστα.

Τέλος, τό ἔργο τοῦ Σωτήρη Δημητρίου ἔχει σημασία γιά μάς ὄχι μόνο ἐπειδή ἡ πράξη τῆς ἀνάγνωσης (ἢ ἡ ἀνάμνησή της) προκαλεῖ συγκινησιακή φόρτιση, ἐνεργοποιώντας τοὺς συναισθηματικούς, αἰσθητικούς καί νοητικούς μοχλοὺς μας ὡς ἀναγνώστῶν, ἀλλά γιατί ἐπιπρόσθετα νιώθουμε ὅτι ἡ προσπάθεια ἐναντία στόν ἀκατάπαυστα διαχέομενο κοινωνικό ρατσισμό δέν πρέπει ἀπλῶς νά διανθίζεται μέ ἀνώφελα λογύδρια καί ὑστερικούς ἐξορκισμούς.

Ἐχει διατυπωθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι «ὁ διηγηματογράφος πρέπει νά ἔχει μίαν ἱστορία νά διηγηθεῖ, κι ὄχι ἀπλῶς μιά γλυκανάλατη πρόζα γιά νά τή θγάξει περίπατο».<sup>13</sup> Μέ μιά δόση αὐθαιρεσίας μποροῦμε νά ἐπεκτείνουμε τήν ἄποψη, ὥστε νά συμπεριλάβει στήν ἀφοριστική τῆς ἄλλω κάθε πεζογράφο. Ὁ Σωτήρης Δημητρίου ἔχει ἀφηγηθεῖ πολλές καί «θαυιές» ἱστορίες. Τά πρόσωπα τῆς πεζογραφίας του δέν ναρκισσεύονται οὔτε ὀμφαλοσκοποῦν. Ἀπλῶς διώνουν τή βασανισμένη τους ὑπαρξη, πονοῦν καί σπαράζουν, ὑποβάλλοντας τή λογοτεχνική ἀξία ἑνός ἔργου, τό ὁποῖο χωρὶς νά εἶναι προγραμματικά «στρατευμένο», κατορθώνει νά λειτουργήσει καί ἰδεολογικά, μιᾶς καί ἡ «συγκίνηση» πού ἀναδύει περικλείει τόσο αἰσθητικά, ὅσο καί πολιτικά-ἰδεολογικά στοιχεῖα.



1. Κέδρος, Ἀθήνα <sup>2</sup>1990

2. Κέδρος, Ἀθήνα <sup>3</sup>1989.

3. Κέδρος, Ἀθήνα <sup>6</sup>1995.

4. Τήν παρομοίωση δανεῖζεται, σχολιάζοντάς την, καί ὁ Σεφέρης ἀπό τόν Βαλερύ καί τόν Μαλέρυμ. Βλ. Σεφέρης Γιώργος, *Δοκίμιές*, τόμ. Ι, Ἰκαρος, Ἀθήνα <sup>3</sup>1984, σ. 254-255.

5. Τά κείμενα πού συνειπέφερε ὁ Σωτήρης Δημητρίου στο τ. 799 τοῦ περιοδικοῦ *Ὁ μικρός ἦρωας* (βλ. τό ἀφιέρωμα τοῦ περ. *Ἀντί*, τχ. 577, 1995) προφανῶς γράφηκαν ὑπό εἰδικούς ὄρους καί δέν ἐντάσσονται στό πεδίο τοῦ παρόντος σημειώματος.

6. Χρησιμοποιώντας τήν ὀρολογία τοῦ Gérard Genette θά κάναμε λόγο γιά «ἐσωτερική ἐστίαση» στήν ἀφήγηση, δηλαδή γιά ἀφήγηση κατά τήν ὁποία ἡ πληροφορία παρέχεται μέσα ἀπό τήν περιορισμένη ὀπτική γωνία ἑνός ἢ καί περισσοτέρων προσώπων. Βλ. Genette Gérard, *"Discours du récit", Figures III*, Seuil, Paris 1972, σ. 76-273.

7. Βλ. Ν' ἀκούω καλά τ' ὄνομά σου, ὀ.π., σελ. 113.

8. Γιά τά δημοτικά τραγούδια τῆς Βορείου Ἠπείρου, βλ. Παναγιώτου Γιώργος, *Δέν εἴμαστε κι ἐμεῖς Ρωμιοί; Ἑλληνικά ἀφηγηματικά τραγούδια ἀπό τή Β. Ἠπειρο*, ἐκδ. τοῦ «Εἰκοστοῦ Πρώτου», Ἀθήνα 1995.

9. Ὅπως ὀρθά ἔχει ἐπισημανθεῖ «χωρίζουμε τό σύνολο τῶν μοι-

ρολογιῶν σέ δύο μεγάλες κατηγορίες: Α' στά καθαντό μοιρολόγια, καί πύο συγκεκριμένα σ' ἐκεῖνα πού λέγονται μόνο κατά τήν τελετή τῆς παραδοσιακῆς κηδείας [...] στό νεκροταφεῖο καί στό δρόμο πρὸς (καί ἀπό) τό κοιμητήρι. Β' στά μοιρολόγια-τραγούδια, δηλαδή σέ ἐκεῖνα [...] πού βασικά τραγουδιούνται σέ καταστάσεις λύπης, κάποτε καί χαρᾶς». Βλ. Μότσιος Γιάννης, *Τό ἑλληνικό μοιρολόγι*, τόμ. Α', Κώδικας, Ἀθήνα 1995, σελ. 59.

10. Βλ. Beaton Roderick, *"Realism and Folklore in Nineteenth-Century Greek Fiction", Byzantine and Modern Greek Studies*, vol. 8, 1982-1983, σελ. 105.

11. Βαγενᾶς Νάσος, «Θεωρία ἢ κριτική», *Ἡ ἐσθήτα τῆς θεᾶς*, Στιγμή, Ἀθήνα 1988, σελ. 107.

12. Βλ. πληροφοριακά, Τζιόβας Δημήτρης, «Ὁ θάνατος τοῦ συγγραφέα καί ἡ ἀνωνυμία τοῦ ἀναγνώστη», *Μετά τήν Αἰσθητική*, Γνώση, Ἀθήνα 1987, σ. 197-282.

13. Ἡ ἄποψη ἀνήκει στόν Herbert Gold. Βλ. Reid Ian, *Τό Διήγημα*, μτφρ. Λία Μεγάλου-Σεφεριάδη, Ἐρμῆς, Ἀθήνα 1982, σελ. 14.





## ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

## ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΗΘΗ

Πουλί και σκύλος



Αξιότιμοι κύριοι διευθυντές του Πολίτη  
και του ANTI,

Με ιδιαίτερη θλίψη διεπίστωσα ότι  
ενώ μέχρι τό θέρους συμπλέατε, από του-  
δε κυκλοφορείτε την ίδια Παρασκευή.  
Προφανώς αγρίως ανταγωνιζόμενοι.

Γιά όνομα του Θεού, κύριοι!

Έν όνόματι των ιδανικών που ύπη-  
ρετείτε, σας παρακαλώ, επανέλθετε είς  
τήν πρό των διακοπών έναλλάξ έκδοσή  
σας.

Μέ τιμή

I.K. Καρανάνης

• Όντως υπάρχει αυτή ή χρονική σύμ-  
πτωση, ή όποία όφείλεται αποκλειστι-  
κά σέ τεχνικούς λόγους, και δέν είναι  
άποτέλεσμα ανταγωνισμού. Έλπίζου-  
με όπι δέν δημιουργεί, ώστόσο, πρό-  
βλημα στους άναγνώστες μας.

Π.

Στό 3ο τεύχος του περιοδικού σας, στις  
σελ. 39-41, δημοσιεύεται άρθρο της συ-  
νεργάτιδός σας κας Βάσως Κιντή, σχε-  
τικό μέ την έκδοση των *Αριθμητικών* του  
Διόφαντου από τον έκδοτικό οίκο Κά-  
κτος. Έπειδή και προσωπικά ύπηρξα θύ-  
μα του ως άνω έκδοτικού οίκου, θά ήθε-  
λα έντονα νά διαμαρτυρηθώ, διότι:

1. Ό κ. Όδ. Χατζόπουλος δημοσίευ-  
σε (στούς τόμους 288, 289) τίς μεταφρά-  
σεις μου τεσσάρων δημηγοριών του Δη-  
μοσθένη («Περί συντάξεως», «Περί των  
συμμοριών», «Υπέρ της Ροδίων έλευθε-  
ρίας», «Υπέρ Μεγαλοπολιτών») —πού  
του είχα παραδώσει σέ χειρόγραφο στις  
27 Αύγουστου 1991, μέ τίς εισαγωγές και  
τά σχετικά σχόλια — χωρίς νά άναφέρει  
τό όνομά μου, παρά τίς (περί του αντι-  
θέτου) «καλόπιστες» προφορικές διαβε-  
βαιώσεις του (τήν άνοιξη του 1994). Χρη-  
σιμοποίησε, αντίθετα, τό γενικό και άό-  
ριστο «Φιλολογική Όμάδα Κάκτου».

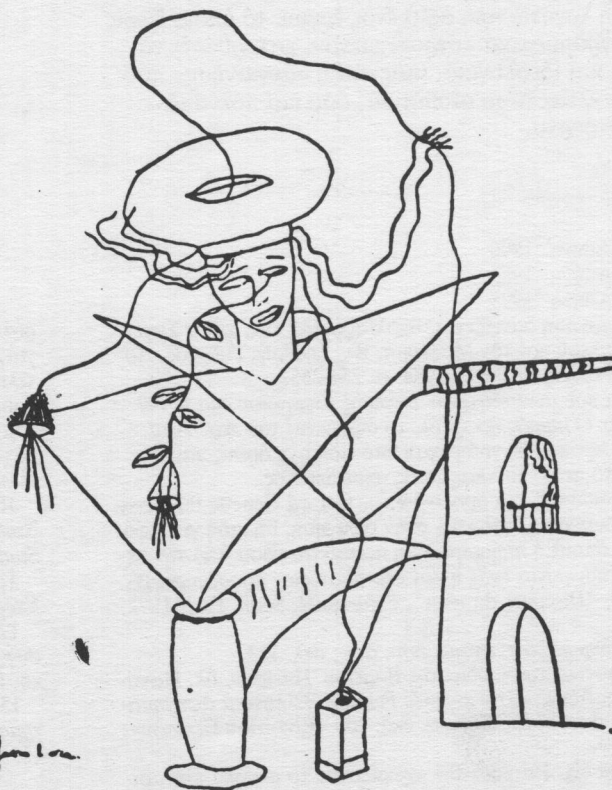
Είναι λογικό νά ζητώ την άναγραφή του  
όνόματός μου ως μεταφραστή!

2. Η μετάφραση (του δημοσθένειου  
κειμένου) που του παρέδωσα ακολουθεί  
τήν έκδοση Loeb, και ή μετάφραση των  
«Υποθέσεων» (του Λιβανίου), πριν από  
κάθε λόγο, ακολουθεί την έκδοση της  
Όξφόρδης. Και όμως ό κ. Όδ. Χατζό-  
πουλος προτίμησε νά τυπώσει στό έσώ-  
φυλλο τό γενικό και άόριστο «...έλήφθη-  
σαν ύπ' όσιν οί στερεότυπες έκδό-  
σεις...». Γιά τή μορφή μέ την όποία  
παρουσιάζονται τά κείμενα αυτά στις  
έκδόσεις Κάκτος «ούδεμίαν εύθύνην  
φέρω».

Μήπως ό κ. Όδ. Χατζόπουλος πι-  
στεύει ότι μέ όλ' αυτά ένισχύει τό κύρος  
των έκδόσεών του, που έχουν τον έντυ-  
πωσιακό τίτλο «Οί Έλληνες»;

Μέ τιμή

Αντώνης Η. Σακελλαρίου



Αντώνης Η. Σακελλαρίου

Ναυτικός